Casa
Gab.
Est.
Tab.
N.º
1 vol.

1º (12) - F

exarato

In hoc crasso volumine, manu exarato, continetur textus pandectarum, codicis, institutionum et novellarum imperatoris iustiniani

Incipit prohemium digesti veteris

Omnem rei publice nostre sanctionem iam esse purgatam et compositam tam in quattuor libris institutionum seu elementorum quam in quinquaginta digestorum seu pandectarum nec non in duodecim imperialium constitutionum quis amplius quam vos cognoscit. Et omnia quidem que oportebat tam initio mandare quam post omnium consummationem scientes libenter admittimus dissimulantes per orationes tam in greca lingua quam romanorum quam et eternam fieri optamus explicita facit. Sed cum vos omnes professores legitime scientie constitutos esse et hoc oportuerat scire quid et in quibus temporibus tradi necessarium studiosis credimus ut exinde optimi et eruditissimi efficiantur. Ideo presentem divinam orationem ad vos porrigendam existimavimus quatenus tam prudentia vestra quam ceteri antecessores qui eandem artem in omne evum exercere maluerint nostris regulis observatis optimam et tranquillissimam viam eruditionis possint ambulare. Itaque procul dubio quidem necessarium est institutiones in omnibus studiis primum sibi vindicare locum utpote prima vestigia cuiusque scientie mediocriter tradentes. Ex libris autem quinquaginta nostrorum digestorum triginta sex tantummodo sufficere tam ad vestram expositionem quam ad iuvenum eruditionem iudicamus. Sed ordinem eorum et per quos modos tradendum est manifestare tempestivum nobis esse videtur et in memoriam vos reducere quidem eorum que antea tradebantur ostendere autem novellarum compositionum tam utilitatem quam subtilitatem ut nichil ex antiqua arte relinquatur incognitum. Et antea quidem quemadmodum et vestra scit prudentia ex tanta legum multitudine que in librorum quidem duo milia versuum autem tricies centena milia extendebatur nichil aliud nisi tantummodo sex libros et ipsos confusos et iura utilia perraro in se habentes a voce magistra studiosi accipiebant ceteris iam desuetis iam omnibus inviis. In his sex libris gaii nostri institutiones et libri singulares quattuor. Primus de re uxoria. Secundus de tutelis. Et tertius nec non quartus de testamentis et legatis quos nec totos percurrebant sed multas partes eorum quasi supervacuas preteribant. Et primo anni hoc opus tradebatur eis non secundum edicti perpetui ordinationem sed passim et quasi per saturam collectum et utile cum inutilibus mixtum maxima parte inutilibus deputata. In secundo autem anno prepostera ordinatione habita prima pars legum eis tradebatur quibusdam certis titulis ab ea exceptis cum erat enorme post institutiones aliquam legem quam quod in legibus primum est et primum nuncupationem meruit. Et post eam vel partem de iudiciis vel partem de rebus alii eis tradebantur et eis illa pars legum que de iudiciis nuncupatur. Et sequitur non totum volumen sed illius constituto. Quia cetera que de rebus constituta appellantur septem libris distinctis. In his vero partibus legentibus in vivis ut potius non ydoneis in aptissimis et veteri docendi consuetudine. In tertio autem anno quod in utroque volumine id est de rebus vel de iudiciis in secundo anno non erat traditum accipiebant secundum vicissitudinem utriusque voluminis. Et ad sublimissimum papinianum eiusque responsa iter eis aperiebatur et ex predicta responsorum consummatione que decem et novem libro concludebatur octo tantummodo libros accipiebant nec eorum totum corpus eis tradebatur sed pauca ex multis et breviora ex plurimis ut adhuc sitientes ab eis recederent. His igitur solis a professoribus traditis paulina responsa per semet ipsos recitabant. Neque ea in solidum sed per imperfectum et iam quodammodo male consuetum inconsequentie cursum. Et hic erat quartarum annorum omnis antiqua prudentie finis. Quem si quis enumerari mallet computatione habita inveniet ex tanta legum multitudine vix in sexaginta milia eos versuum notionem pervenire. Omnibus autem reliquis incognitis et inusitatis constitutis nisi tantummodo ex aliqua minima parte recitandis quotiens vel iudiciorum usus hoc fieri coegerit vel ipse magister legum aliquid ex his perlegere festinabat ut sit nobis aliquid ex his plus discipulis utile. Et hec quidem fuerunt antique eruditionis monumenta secundum quod eorum testimonio confirmatur. Nos vero tantam penuriam legum invenientes et miserrimam videntes legitimos thesauros volentibus aperimus quibus partim pru-

dentiam quoque tertio eis tradi. Discipulis primo quidem anno institutiones ex omni pene veterum institutionum corpore elimatas et ab omnibus turbidis fontibus in unum liquidum stagnum conrivatas tam per tribonianum virum magnificum magistrum et exquestore sacri palatii nostri et exconsule quam per duos viros disertissimos theophilum et dorotheum facundissimos antecessores. Primi anni vero secundum optimam consequentiam primam legum partem eius tradi sancimus que greco vocabulo prota nuncupatur quo nichil est anterius quia quod primum est aliud ante se habere non potest. Et hunc exordium et finem eruditionis primum esse decernimus. Cuius auditores non volumus vetere tam frivolo quam ridiculo cognomine dupondios appellari sed iustinianos novos nuncupari et hoc in omne futurum evum optinere censemus ut hi qui rudes adhuc legitime scientie et omnem spem ad hanc primam partem accipere videntur ... primum volumen quod primum nobis emanavit et ... antiqua confusione legum cognomine habere. Cum autem leges tam clare ... sit cognomine mutato fulgere.

In secundo autem anno per quem septem ... libros ... de iudiciis libros septem vel de rebus octo accipere eos sancimus secundum quod temporum vicissitudo permiserit. Quos oportet ... obiter percipimus. Et eosdem libros de iudiciis vel de rebus totos ... nullo penitus ex his derelicto quia omnia nova compositione pulcherrime sunt decorata nullo inutili nullo desueto in his penitus inserto. Alii tamen autem eorum volumini id est de iudiciis vel de rebus adiungi ... audiant volumus quattuor libros singulares ex tota omni compositione quattuordecim librorum excerptos ex consequentie quidem tripertiti voluminis quos pro dotibus posuimus uno libro excepto. Et ex tutelis et curationibus uno. Et ex gemino volumine de testamentis uno. Et ex septem libris de legatis et fideicommissis et que circa ea sunt uno tantum libro. Hos igitur quattuor libros singularium in mediam compositionum positos sit tantummodo a vobis eis tradi sancimus. Ceteris ex oportuno tempore vadere. Quia impossibile est in secundo anno tempus sufficere ad ceterorum xiiii librorum magistra voce eis tradendorum recitationem. Tertii vero anni doctrina talem ordinem sortiatur ut sive libros de iudiciis sive de rebus secundum vicem legem eis sors obtulerit permutare eis tripartita legum singularium dispositione et primum liber singularis ad ypothecariam formulam quem in quo partimo ... et in quo de ypothecaria formula quem ... in singulis loquitur posuimus ut ea cum ea ... pigneraticiam actionibus que in libris de rebus positi sunt ... cum circa easdem res ambabus pene eidem studium et operam eorum ... Et alium librum singularem aliud liber similiter eis accipiatur qui ad edictum edilium et ad redhibitoriam actionem et de evictionibus ... et de duple stipulatione compositum. Cum enim per preceptionem in libris de iudiciis legibus cunta sunt in libris de rebus fulgent. Hec autem omnia quasi dixerimus diffinitiones in ultima parte fons eorum ... sunt ... Et ita ... vel leviter ulterius denegentur. Et hos tres libros eis post papiniani lectionem tradendos posuimus quorum voluminis initio anno studiosi recitabant. Non totum corpus eorum sed per singulas partes pauca ex multis ... quod ... et pulcherrimus papiniani solum ... xix libro ... compositi sunt sed etiam ex libris ... et questionum et digestorum et ... diffinitionum nec non ... et de adulteriis et penes ... positione in omni nostrorum digestorum ordinatione perfulgens ... perlaus sui recitationem prebebit. Ne autem tertii anni auditores quos papinianistas vocabant nomine ... et festivitate ... videtur ... preterea in ... anni ... perlustrissima machinatione introducimus ... lunam ... ypothecarie ... et primum plenum eidem maximo papiniano ... secundum lectionem ut nomine ... bene ... papinianistas vocentur ... ut ... de eo ... cum ... legerent accipiebant ... et ... lebrit ... ne in prima mentium memoria. Et ex quo ... anni ... tertiam doctrinam concludebatur. Si quis solitum est anni quarti studiosos greco vocabulo lytas appellari ... maluerint hec cognomine. Quarto autem anno ... eorum ... positam compositionem ... libros singulares et quos ante ... ex paulinis habebant responsis ... multo maiorem ... prudentie ... quem ... ex paulinis habebant ... libros ...

dectriet

BIBLIOTECA ... 21517

a a

singularum autem ... xxiiii. libros partes eorum
ais componeret ... digestorum prelibi posuimus. i.
quarti quinti ... partium distributionem. et quod in ipsi
mis libris ... invenitur. unum uidelicet xxx
vi. librorum ... perfecti. et ad omne opus
perfectum legitimum ... non indignum. duabus autem
partibus. id est septima ... digestorum que in. xiiii. li
bros composite sunt ... ut possint postea eos et legere
et inuidiis ostendere. Quibus si non sese imbuerit et quintum
annum quo lectiones nostre ... constitutionum codicis tam
lege quam subtilius intelligere studeat nichil eis legittime sane
tie deerit. Sed omnem ... usque ad finem suum eis adplectan
tur et quod pene in ... euenit ... cum et si multis mer
sit omnes tamen ... Hec sola scilicet hanc finem mirabilem
a nobis in presentem ... ordinum. Discipuli igitur omnibus eis
legittimis ... a nobis ... nichil habeant ab scolasticis
omnibus perfectis quia nobis per tribunianum uirum excelsi ministri
verum ceterorum in dustria que composita sunt. et oratores maxi
mi iustitie satellites inueniantur. auditiorum optimi tam
athlete quam gubernatores in omni loco eque felices. Hec
autem tria uolumina a nobis composita tradi eis tam in regiis ur
bibus quam in Beritiensium ciuitate pulcherrima. quam et le
gum nutricem bene quis appellet tantummodo uolumus. quod iam
a retro principibus constitutum est. et non in aliis locis que a maiori
bus non talem meruerunt priuilegium quia audiuimus et in Alexan
drina ciuitate splendidissima et in Cesariensium et in aliis quosdam
imperitos homines deuagari et doctrinam discipulis adulterinam
tradere quos sub hac interminatione ab hoc conamine repellimus
ut si ausi fuerint in posterum hoc perpetrari et extra urbes regias
et Beritiensium metropoli hoc facere. denarum librarum auri pe
na plectantur et reiciantur ab ea ciuitate in qua non leges do
cent. sed in leges committunt. Illud autem quod iam eis ab initio
hec opus mandantes in nostra oratione et post completum in alia nu
minis constitutione scripsimus et nunc utiliter ponimus. ut
nemo audeat eorum qui libros conscribunt signa in his ponere et per
compendium ipsi legum interpretationi uel compositioni maxi
mum afferre discrimen. scientibus omnibus librariis qui hoc in posterum
commiserit. quod post criminalem penam etiam extimatione libri
in duplum domino eius sine scientia dederit. inferre compellentur.
Et ei ipse qui talem librum comparauerit. pro nichilo eum habebit.
nemine iudice ex tali libro fieri recitationes concedente sed pro
scripto eum habente. Illud uero satis necessarium constitu
tum cum summa interminatione edicimus ut nemo audeat. neque
in hac splendidissima ciuitate. neque in Beritiensium pulcherrimo op
pido ex his qui legittima peragunt studia in dignos et pessi
mos immo etiam magis seruiles. et quorum effectus iniuria est
ludos exercere et alia crimina uel in ipsos professores uel in socios
suos et maxime in eos qui rudes ad recitationem legum ueniunt per
trare. Quis enim ludos appellauerit eos ex quibus crimina oriun
tur. hec enim fieri nullo modo patimur. Sed optimo ordini
nostris temporibus et hanc partem tradidimus et toto posterioro trans
mittimus. secundum quod oportet prius facias et postea linguas
fieri eruditas. Et hec omnia quod in hac florentissima ciui
tate uir excelsus prefectus huius alme urbis tam obseruare
quam uindicare prout delicti tam iuuenum quam scriptorum qua
litas exegerit cure habebit. in Beritiensium autem ciuitate tam uir
clarissimus preses Phenicie maritime quam beatissimus eius
dem ciuitatis episcopus et ad legum professores. Incipite igitur
legum doctrinam dei gubernatione tradere et uiam aperire quam
nos inuenimus. quatenus fiant optimi iustitie et rei publice mi
nistri et uos maximum decus in omne seculum sequatur. quia uestris
temporibus talis legum inuenta permutatio est. quale apud Homerum
patrem omnis. Glauci et Diomedes faciunt inter
dissimilia permutantes. Grece. Que omnia optinere sancimus
in omne euum. ab omnibus tam professoribus quam legum audi
toribus et librariis et ipsis iudicibus obseruanda.
Data. Constantinopoli. domino nostro Iustiniano perpetuo
Ter. Consule. Augusto.

Digestorum seu pandectarum iuris enucleati ex omni
ueteri iure collecti. Auctoris domini Iustiniani sacratissimi
imperatoris augusti feliciter. Incipit liber primus.
Rubrica de iustitia et iure.

Iuri operam daturum prius nosse oportet unde
nomen iuris descendat. Est autem ius a iu
stitia appellatum. Nam ut eleganter Celsus dif
finit. ius est ars boni et equi cuius merito quis nos sa
cerdotes appellet. Iustitiam namque colimus. et boni
et equi notitiam profitemur equum ab iniquo sepa
rantes licitum ab illicito discernentes bonos non so
lum metu penarum uerum etiam premiorum quoque
exortatione efficere cupientes ueram nisi fallor
philosophiam non simulatam affectantes. Hu
ius studii due sunt positiones. publicum et priuatum.
Publicum ius est quod ad statum rei romane spectat.
Priuatum est quod ad singulorum utilitatem pertinet.
Sunt enim quedam publice utilia quedam priuatim.
Publicum ius in sacris et sacerdotibus et in magistrati
bus consistit. Priuatum ius tripertitum est. collectum
etenim est ex naturalibus preceptis. aut gentium aut ciuilibus.
Ius naturale est quod natura omnia animalia docuit. Nam
ius istud non solum humani generis proprium est. sed omnium animalium
que in mari nascuntur. que in terra. que in celo nascuntur. Hinc quoque est
hinc descendit maris atque femine coniugatio. quam nos matri
monium appellamus. hinc liberorum procreatio. hinc educatio. Videmus
etenim cetera quoque animalia feras etiam istius iuris peritia censeri.
Ius gentium est quo gentes humane utuntur. Quod a naturali re
cedere facile intelligere licet. quia illud omnibus animalibus. hoc solis
hominibus inter se commune sit.

Pomp. l. Veluti erga deum religio ut parentibus et patrie pare
Flor. l. Ut uim atque iniuriam propulsemus. amus.
nam iure hoc euenit. ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit. iu
re fecisse existimetur. et cum inter nos cognationem quandam na
tura constituit consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

Ulp. l. Manumissiones quoque iuris gentium sunt. Est autem
manumissio datio libertatis. Nam quamdiu quis in seruitute est.
manui et potestati suppositus est et manumissus liberatur a
potestate. Que res a iure gentium originem sumpsit. utpote cum iure
naturali omnes homines liberi nascerentur nec esset nota manumis
sio cum seruitus esset incognita sed posteaquam iure gentium seruitus
inuasit secutum est beneficium manumissionis. Et cum uno na
turali nomine omnes homines appellaremur iure gentium tria genera
hominum esse ceperunt liberi et his contrarium serui et tertium genus
liberti. id est hii qui desierunt esse serui.

Hermog. l. Ex hoc iure gentium introducta bella sunt. discre
te gentes regna condita. dominia distincta. agris termini positi e
dificia collocata. commercium emptiones. venditiones. locationes
conductiones. obligationes institute exceptis quibusdam
que a iure ciuili introducte sunt.

Ulp. Ius ciuile est quod neque in totum a naturali iure uel gentium re
cedit et nec per omnia ei seruit. Itaque cum aliquid addimus uel de
trahimus iuri communi ius proprium id est ius ciuile efficimus. Hoc
igitur ius nostrum constat aut ex scripto aut sine scripto. ut apud
grecos. ιον . Η . Ν . ειν . αυ . Η . ω . Τ . Γε . Η . Η . ΙΣ . Ρ . Η chω.

Pap. l. Ius autem ciuile est quod ex legibus. plebiscitis senatusconsul
tis. decretis principum auctoritate prudentium uenit. Ius autem
pretorium est. quod pretores introduxerunt. adiuuandi uel supplendi uel
corrigendi iuris ciuilis gratia. propter utilitatem publicam. quod et ho
norarium dicitur ab honore pretorum sic nominatum.

Marc. l. Nam et ipsum ius honorarium quasi uiua uox est iuris ciuilis.

Gai. Omnes populi qui legibus aut moribus reguntur partim suo pro
prio partim communi omnium hominum iure utuntur. nam quod quisque
populus ipse sibi ius constituit id ipsius proprium ciuitatis est.
uocaturque ius ciuile quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Quod uero
naturalis ratio inter omnes homines constituit id apud omnes gentes
peraeque custoditur. uocaturque ius gentium. quasi quo iure omnes gentes
utuntur.

Ulp. l. Iustitia est constans et perpetua uoluntas
ius suum unicuique tribuendi. Iuris precepta sunt hec. ho
neste uiuere. alterum non ledere. ius suum cuique tribuere.
Iuris prudentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia iusti
atque iniusti scientia.

Paul. l. Ius pluribus modis dicitur. Uno modo cum id quod semper bonum et equum est. ius dicitur ut est ius natu
rale. Altero modo quod omnibus aut pluribus in una quaque ciuita
te utile est ut est ius ciuile. Nec minus ius recte appellatur
in ciuitate nostra ius honorarium. Pretor quoque ius reddere
dicitur etiam cum inique decernit relatione scilicet facta. non ad id quod ita pretor

fecit. Sed ad illud quod precedit non conuenit. Alia significatione ius dicitur locus in quo ius redditur, appellatione collata ab eo quod fit in eo ubi fit. Quem locum determinare hoc modo possumus: ubicumque pretor salva maiestate imperii sui salvoque more maiorum ius dicere constituit, is locus recte ius appellatur.

Paulus. Nonnumquam ius etiam pro necessitudine dicimus, veluti est mihi ius cognationis vel affinitatis.

De origine iuris et omnium magistratuum et successione prudentium.

Gaius. Facturus legum vetustarum interpretationem necessario prius ab urbis initiis repetendum existimavi, non quia velim verbosos commentarios facere, sed quod in omnibus rebus animadverto id perfectum esse quod ex omnibus suis partibus constaret: et certe cuiusque rei potissima pars principium est. Deinde si in foro causas dicentibus nefas ut ita dixerim videtur esse nulla prefatione facta iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconveniens erit omissis initiis atque origine non repetita atque illotis ut ita dixerim manibus protinus materiam interpretationis tractare? Namque nisi fallor iste prefationes et libentius nos ad lectionem proposite materie producunt et cum ibi venerimus, evidentiorem prestabunt intellectum.

Pomponius. Necessarium itaque nobis videtur ipsius iuris originem atque processum demonstrare. Et quidem initio civitatis nostre populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit omniaque manu a regibus gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum civitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit propterea quod tunc rei publice curam per sententias partium earum expediebat. Et ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit, tulerunt et sequentes reges. Que omnes conscripte extant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus quibus Superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. Is liber ut diximus appellatur ius civile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit, sed quod leges sine ordine latas in unum composuit. Exactis deinde regibus lege tribunicia omnes leges he exoleverunt. Iterumque cepit populus Romanus incerto magis iure et consuetudine aliqua uti quam per latam legem, idque prope viginti annis passus est. Postea ne diutius hoc fieret, placuit publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges a Grecis civitatibus et civitas fundaretur legibus: quas in tabulas eboreas perscriptas pro rostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi: datumque est eis ius eo anno in civitate summum, uti leges et corrigerent, si opus esset, et interpretarentur neque provocatio ab eis sicut a reliquis magistratibus fieret. Qui ipsi animadverterunt aliquid deesse istis primis legibus ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt: et ita ex accidenti appellate sunt leges duodecim tabularum. Quarum ferendarum auctorem fuisse decemviris Hermodorum quendam Ephesium exulantem in Italia quidam retulerunt. His legibus latis cepit (ut naturaliter evenire solet, ut interpretatio desideraret prudentium auctoritatem) necessariam esse disputationem fori. Hec disputatio et hoc ius, quod sine scripto venit compositum a prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, ut cetere partes iuris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus ceteris partibus, sed communi nomine appellatur ius civile. Deinde ex his legibus eodem tempore fere actiones composite sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus prout vellet institueret certas sollempnesque esse voluerunt: et appellatur hec pars iuris legis actiones, id est legitime actiones. Et ita eodem pene tempore tria hec iura nata sunt: leges duodecim tabularum. Ex his fluere cepit ius civile, ex isdem legis actiones composite sunt. Omnium tamen harum et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoquo anno preesset privatis. Et fere populus annis prope centum hac consuetudine usus est. Postea cum Appius Claudius proposuisset et ad formam redegisset has actiones, Gneus Flavius scriba eius libertini filius subreptum librum populo tradidit, et adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret et senator et edilis curulis. Hic liber, qui actiones continet, appellatur ius civile Flavianum, sicut ille ius civile Papirianum: nam nec Gneus Flavius de suo quicquam adiecit libro. Augescente civitate quia deerant quedam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus Elius alias actiones composuit et librum populo dedit, qui appellatur ius Elianum. Deinde cum esset in civitate lex duodecim tabularum et ius civile, essent et legis actiones, evenit, ut plebs in discordiam cum patribus perveniret et secederet sibique iura constitueret, que iura plebiscita vocantur. Mox cum revocata est plebs, quia multe discordie nascebantur de his plebiscitis, pro legibus placuit et ea observari lege Hortensia: et ita factum est, ut inter plebiscita et legem species constituendi interesset, potestas autem eadem esset. Deinde quia difficile plebs convenire cepit,

populus certe multo difficilius in tanta turba hominum, necessitas ipsa curam rei publice ad senatum deduxit: ita cepit senatus se interponere et quicquid constituisset observabatur, idque ius appellabatur senatus consultum. Eodem tempore et magistratus iura reddebant et ut scirent cives, quod ius de quaque re quisque dicturus esset seque premunirent, edicta proponebant. Que edicta pretorum ius honorarium constituerunt: honorarium dicitur, quod ab honore pretoris venerat. Novissime sicut ad pauciores iuris constituendi vias transisse ipsis rebus dictantibus videbatur per partes, evenit, ut necesse esset rei publice per unum consuli (nam senatus non perinde omnes provincias probe gerere poterat): igitur constituto principe datum est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset. Ita in civitate nostra aut iure, id est lege, constituitur, aut est proprium ius civile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit, aut sunt legis actiones, que formam agendi continent, aut plebiscitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum, aut est magistratuum edictum, unde ius honorarium nascitur, aut senatus consultum, quod solum senatu constituente inducitur sine lege, aut est principalis constitutio, id est ut quod ipse princeps constituit pro lege servetur. Post originem iuris et processum cognitum consequens est, ut de magistratuum nominibus et origine cognoscamus, quia, ut exposuimus, per eos qui iuri dicundo presunt effectus rei accipitur: quantum est enim ius in civitate esse, nisi sint, qui iura regere possint? Post hoc deinde de auctorum successione dicemus, quod constare non potest ius, nisi sit aliquis iuris peritus, per quem possit cotidie in melius produci. Quod ad magistratus attinet, initio civitatis huius constat reges omnem potestatem habuisse. Isdem temporibus et tribunum celerum fuisse constat: is autem erat qui equitibus preerat et veluti secundum locum a regibus obtinebat: quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis eiciendi. Exactis deinde regibus consules constituti sunt duo: penes quos summum ius uti esset, lege rogatum est. Dicti ab eo, quod plurimum rei publice consulerent. Qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio esset neve possent in caput civis Romani animadvertere iniussu populi: solum relictum est illis, ut coercere possent et in vincula publica duci iuberent. Post deinde cum census iam maiori tempore agendus esset et consules non sufficerent huic quoque officio, censores constituti sunt. Populo deinde aucto cum crebra orirentur bella et quedam acriora a finitimis inferrentur, interdum re exigente placuit maioris potestatis magistratum constitui: itaque dictatores proditi sunt, a quibus nec provocandi ius fuit et quibus etiam capitis animadversio data est. Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retineri. Et his dictatoribus magistri equitum iniungebantur sic quomodo regibus tribuni celerum: quod officium fere tale erat, quale hodie prefectorum pretorio, magistratus tamen habebatur legitimus. Isdem temporibus cum plebs a patribus secessisset anno fere septimo decimo post reges exactos, tribunos sibi in monte sacro creavit, qui essent plebei magistratus. Dicti tribuni, quod olim in tres partes populus divisus erat et ex singulis singuli creabantur: vel quia tribuum suffragio creabantur. Itemque ut essent qui edibus preessent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt, qui etiam ediles appellati sunt. Deinde cum erarium populi auctius esse cepisset, ut essent qui illi preessent, questores constituti sunt dicti ab eo quod inquirende et conservande pecunie causa creati erant. Et quia, ut diximus, de capite civis Romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere, propterea questores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus preessent: hi appellabantur questores parricidii, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum. Et cum placuisset leges quoque ferri, latum est ad populum, uti omnes magistratu se abdicarent, quo decemviri constituti anno uno cum magistratum prorogarent sibi et cum iniuriose tractarent neque vellent deinceps sufficere magistratibus, ut ipsi et factio sua perpetuo rem publicam occupatam retineret: nimia atque aspera dominatione eo rem publicam perduxerant, ut exercitus a re publica secederet. Initium fuisse secessionis dicitur Virginius quidam, qui cum animadvertisset Appium Claudium contra ius, quod ipse ex vetere iure in duodecim tabulas transtulerat, vindicias filie sue a se abdixisse et secundum eum, qui in servitutem ab eo suppositus fecerat, dixisse captumque amore virginis omne fas ac nefas miscuisse: indignatus, quod vetustissima iuris observantia in persona filie sue defecisset (cum Brutus, qui primus Rome consul fuit, vindicias secundum libertatem dixisset in persona Vindicis Vitelliorum servi, qui proditionis coniurationem iudicio suo detexerat), et castitatem filie vite quoque eius preferendam putaret, arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit in hoc scilicet, ut morte virginis contumeliam stupri averteret ac

prius recentem [illegible] adhuc cruore filie sue ad commilitones confugit qui [illegible] in algido monte ubi tunc belli gerendi causa legiones erant [illegible] ducibus pristinis signa in aventinum transtulerunt omnisque plebs [illegible] mox eodem se contulit. populique consensu [illegible] in carcere necati sunt. ita rursus res publica suum statum recepit. Deinde cum post aliquot annos duodecim tabule late sunt et plebs cum patribus contenderet et vellet ex suo quoque corpore consules creare et patres recusarent: factum est ut tribuni militum crearentur partim ex plebe partim ex patribus consulari potestate. hique constituti sunt vario numero. interdum enim viginti fuerunt, interdum plures, nonnumquam pauciores.

Deinde placuit ut certum etiam ex plebe consules crearentur: ceperunt et ex utroque corpore constitui.

Tunc ut aliquo pluris patres haberent placuit duos ex numero patrum constitui. et ita facti sunt aediles curules.

Cumque consules avocarentur bellis finitimis neque esset qui in civitate ius reddere posset, factum est ut pretor quoque crearetur qui urbanus appellatus est eo quod in urbe ius redderet.

Post aliquot deinde annos non sufficiente eo pretore quod multa turba etiam peregrinorum in civitatem veniret, creatus est et alius pretor qui peregrinus appellatus est ab eo quod plerumque inter peregrinos ius dicebat.

Deinde cum esset necessarius magistratus qui haste preesset, decemviri in litibus iudicandis constituti sunt.

Eodem tempore et constituti sunt

Eodem tempore constituti sunt et quatuorviri qui curam viarum agerent et triumviri monetales eris argenti auri flatores et triumviri capitales qui carceris custodiam haberent ut cum animadverti oporteret interventu eorum fieret.

Et quia magistratibus vespertinis temporibus in publicum esse inconveniens erat, quinqueviri constituti sunt

cis tyberim et ultra tyberim qui possint pro magistratibus fungi.

Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hyspania, deinde Narbonensi provincia, totidem pretores quot provincie in dicionem venerant creati sunt partim qui urbanis rebus partim qui provincialibus preessent.

Deinde Cornelius Sulla questiones publicas constituit veluti de falso, de parricidio, de sicariis, et pretores quatuor adiecit.

Deinde Gaius Iulius Cesar duos pretores et duos aediles qui frumento preessent et a Cerere Cereales constituit. ita duodecim pretores et sex aediles sunt creati.

Divus deinde Augustus sedecim pretores constituit. post deinde divus Claudius duos pretores adiecit qui de fideicommisso ius dicerent, ex quibus unum divus Titus detraxit: et adiecit divus Nerva qui inter fiscum et privatos ius diceret. ita decem et octo pretores in civitate ius dicunt.

Et hec omnia quotiens in re publica sunt magistratus observantur. quotiens autem proficiscuntur unus relinquitur qui ius dicat: is vocatur prefectus urbis qui prefectus olim constituebatur.

Postea vero feriarum latinarum causa introductus est et quotannis observatur. nam prefectus annone et vigilum non sunt magistratus, sed extra ordinem utilitatis causa constituti sunt. et tamen hi quos cistiberes diximus postea aediles senatus consulto creabantur. Ergo ex his omnibus decem tribuni plebis, consules duo, decem et octo pretores, sex aediles in civitate iura reddebant.

Iuris civilis scientiam plurimi et maximi viri professi sunt: sed qui eorum maxime dignationis apud populum romanum fuerunt, eorum in presentia mentio habenda est, ut appareat a quibus et qualiter hec iura orta et tradita sunt. et quidem ex omnibus qui scientiam acceperunt ante Tiberium Coruncanium publice professum neminem traditur. ceteri autem ad hunc vel in latenti ius civile retinere cogitabant solumque consultatoribus vacare potius quam discere volentibus prestabant. fuit autem in primis peritus Publius Papirius qui leges regias in unum contulit. ab hoc Appius Claudius unus ex decemviris, cuius maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit.

Post hunc Appius Claudius eiusdem generis maximam scientiam habuit. hic Centemmanus appellatus est, Appiam viam stravit et aquam Claudiam induxit et de Pyrrho in urbem non recipiendo sententiam tulit. hunc etiam actiones scripsisse traditum est primum de usurpationibus qui liber non extat. idem Appius Claudius qui videtur ab hoc processisse R litteram invenit ut pro Valesiis Valerii essent et pro Fusiis Furii sint.

Fuit post eos maxime scientie Sempronius quem populus romanus sophon appellavit nec quisquam ante hunc aut post hunc hoc nomine cognominatus est. Gaius Scipio Nasica qui optimus a senatu appellatus est: cui etiam publice domus in sacra via data est quo facilius consuli posset.

Deinde Quintus Mucius qui ad Carthaginenses missus est legatus, cum essent duo tessere posite, una pacis, altera belli, arbitrio sibi dato utram vellet referret Romam, utramque sustulit et ait Carthaginenses petere debere utram mallent accipere. Post hos fuit Tyberius Coruncanius ut dixi qui primus profiteri cepit: cuius tamen scriptum nullum extat, sed responsa complura et memorabilia eius fuerunt.

Deinde Sextus Aelius et frater eius Publius Aelius et Publius Atilius maximam scientiam in profitendo habuerunt.

Et duo etiam Aelii consules fuerunt. Atilius autem primus a populo sapiens appellatus est. Sextum Aelium etiam Ennius laudavit et extat illius liber qui inscribitur tripertita, qui liber veluti cunabula iuris continet. tripertita autem dicitur quoniam lege duodecim tabularum preposita iungitur interpretatio, deinde subtexitur legis actio. eiusdem esse

tres alii libri referuntur quos tamen quidam negant eiusdem esse. hos sectatus ad aliquid est Cato. deinde Marcus Cato princeps Porcie familie cuius et libri extant: sed plurimi filii eius ex quibus ceteri oriuntur.

Post hos fuerunt Publius Mucius et Brutus et Manilius qui fundaverunt ius civile. ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres: et extant volumina inscripta Manilii monumenta. illi duo consulares fuerunt, Brutus pretorius, Publius autem Mucius etiam pontifex maximus. ab his profecti sunt Publius Rutilius Rufus qui Rome consul et Asie proconsul fuit, Paulus Virginius et Quintus Tubero ille stoicus Pansi auditor qui et ipse consul. etiam Sextus Pompeius Gnei Pompei patruus fuit.

Eodem tempore et Celius Antipater qui hystorias conscripsit, sed plus eloquentie quam scientie iuris operam dedit. etiam Lucius Crassus frater Publii Mucii qui Mutianus dictus est: hunc Cicero ait iurisconsultorum disertissimum. Post hos Quintus Mucius Publii filius pontifex maximus ius civile primus constituit generatim in libros decem et octo redigendo. Mucii auditores fuerunt complures, sed precipue auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus Lucilius, Sextus Papirius, Gaius Iuventius: ex quibus Gallum maxime auctoritatis apud populum fuisse Servius dicit.

Omnes tamen hi a Servio Sulpitio nominantur. alioquin per se eorum scripta non talia extant ut ea omnes appetant. denique nec versantur omnino scripta eorum inter manus hominum, sed Servius libros suos complevit, pro cuius scriptura ipsorum quoque memoriam habetur. Servius autem Sulpitius cum in causis orandis primum locum aut pro certo post Marcum Tullium obtineret, traditur ad consulendum Quintum Mucium de re amici sui pervenisse cumque eum sibi respondisse de iure Servius parum intellexisset, et iterum Quintum Mucium interrogasset et a Quinto Mucio responsum esset nec tamen percepisset, et ita obiurgatum esse a Quinto Mucio: namque eum dixisse turpe esse patricio et nobili viro et causas oranti ius in quo versaretur ignorare. ea velut contumelia Servius tactus iuri civili operam dedit et plurimum eos de quibus locuti sumus audit, institutus a Balbo Lucilio, instructus autem maxime a Gallo Aquilio qui fuit Cercine. itaque libri complures eius extant Cercine confecti. hic autem cum in legatione perisset, statuam ei populus romanus pro rostris posuit et hodieque extat pro rostris Augusti. huius volumina complura extant. reliquit autem prope centum et octoginta libros. ab hoc plurimi profecerunt. fere tamen hi libros conscripserunt: Alphenus Varus Gaius, Aulus Ofilius, Titus Cesius, Aufidius Tucca, Aufidius Namusa, Flavius Priscus, Gaius Atteius, Pacuvius Labeo Antistius Labeonis Antistii pater, Cinna, Publius Gellius. ex his decem libros conscripserunt quorum omnes qui fuerunt libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centum quadraginta libros. ex his auditoribus plurimum auctoritatis habuit Alphenus Varus et Aulus Ofilius, ex quibus Varus et consul fuit, Ofilius in equestri ordine perseveravit. is fuit Cesari familiarissimus et libros de iure civili plurimos et qui omnem partem operis fundarent reliquit. nam de legibus vicesime primus conscripsit de iurisdictione.

Item edictum pretoris primus diligenter composuit. nam ante eum Servius duos libros ad Brutum perquam brevissimos ad edictum subscriptos reliquit.

Fuit eodem tempore Trebatius qui idem Cornelii Maximi auditor fuit. Aulus Cascellius Quinti Mucii Volusii auditor. denique in illius honorem testamento Publium Mucium nepotem eius heredem reliquit. fuit autem questorius nec ultra proficere voluit cum illi etiam Augustus consulatum offerret.

Ex his Trebatius peritior Cascellio, Cascellius Trebatio eloquentior fuisse dicitur. Ofilius utroque doctior. Cascellii scripta non extant nisi unus liber bene dictorum. Trebatii complures, sed minus frequentantur.

Post hos quoque Tubero fuit qui Ofilio operam dedit. fuit autem patritius et transiit a causis agendis ad ius civile, maxime postquam Quintum Ligarium accusavit nec optinuit apud Gaium Cesarem.

Is est Quintus Ligarius qui cum Affrice oram teneret infirmum Tuberonem applicare non permisit nec aquam haurire, quo nomine eum accusavit et Cicero defendit. extat eius oratio satis pulcherrima que inscribitur pro Quinto Ligario. Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici et privati et complures utriusque operis libros reliquit. sermone etiam antiquo usus affectavit scribere et ideo parum libri eius grati habentur.

Post hunc maxime auctoritatis fuerunt Atteius Capito qui Ofilium secutus est et Antistius Labeo qui omnes hos audivit, institutus est autem a Trebatio. ex his Atteius consul fuit. Labeo noluit cum offerretur ei ab Augusto consulatus quo suffectus fieret honorem suscipere, sed plurimum studiis operam dedit et totum annum ita diviserat ut Rome sex mensibus cum studiosis esset et sex mensibus secederet et conscribendis libris operam daret. itaque reliquit xl. volumina, ex quibus plurima inter manus versantur. hi duo primum veluti diversas sectas fecerunt. nam Atteius Capito in his que ei tradita fuerant perseverabat, Labeo ingenii qualitate et fiducia doctrine qui et ceteris operis sapientie operam dederat plurima innovare instituit. et ita Atteio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerva, qui adhuc eas dissensiones auxerunt. hic etiam Nerva Cesaris famili

acissimus fuit Masurius Sabinus in equestri ordine fuit et publice primus scripsit. postquam hoc cepit beneficium dari a Tiberio Cesare. hoc tamen illi concessum erat. Et ut obiter sciamus ante tempora Augusti publice respondendi ius non a principibus dabatur. sed qui fiduciam studiorum suorum habebat. consulentibus respondebat. neque responsa utique signata dabat. sed plerumque iudicibus ipsi scribebant. aut testabantur qui illos consulebant. Primus divus Augustus ut maior iuris auctoritas haberetur constituit ut ex auctoritate eius responderent. Et ex illo tempore peti hoc pro beneficio cepit. et ideo optimus princeps Adrianus. cum ab eo viri pretorii peterent ut sibi liceret respondere. rescripsit eis. hoc non peti sed prestari solere. et ideo si quis fiduciam sui haberet delectari se si populo ad respondendum se prepararet. Ergo Sabino concessum est a Tiberio Cesare. ut populo responderet qui in equestri ordine iam grandis natu et fere annorum .l. receptus est. huic nec ample facultates fuerunt. sed plurimum a suis auditoribus sustentatus est. Huic successit Gaius Cassius Longinus. natus ex filia Tuberonis que fuit neptis Servii Sulpitii. et ideo proavum suum Servium Sulpitium appellat. Iste consul fuit cum Quartino temporibus Tiberii. sed plurimum in civitate auctoritatis habuit. eo usque donec eum Cesar civitate expelleret. expulsus ab eo in Sardiniam. Revocatus a Vespasiano diem suum obiit. Nerve successit Proculus fuit eo tempore et Nerva filius fuit et alius Longinus ex equestri quidem ordine qui postea ad preturam usque pervenit. sed Proculi auctoritas maior fuit. Nam etiam plurimum potuit. appellatique sunt partim Cassiani. partim Proculiani. que origo a Capitone et Labeone ceperat. Cassio Celius Sabinus successit qui plurimum temporibus Vespasiani potuit. Proculo Pegasus qui temporibus Vespasiani prefectus urbis fuit. Celio Sabino Priscus Iavolenus. Pegaso Celsus. patri Celso Celsus filius et Priscus Neratius qui utrique consules fuerunt. Celsus quidem et iterum. Iavoleno Prisco Aburnius Valens et Tuscianus. item Salvius Iulius.

De legibus senatusque consultis et longa consuetudine.

Papinianus l. i. diffinit. Lex est commune preceptum virorum prudentium consultum delictorum que sponte vel ignorantia contrahuntur coercitio communis rei publice sponsio. R.

Marcianus lib. i. instit. Nam et Demostenes orator sic diffinivit. Lex est cui omnes homines decet obedire propter multa et varia. et maxime quia omnis lex est inventio quidem et donum dei. dogma autem omnium sapientium. correctio autem voluntariorum peccatorum civitatis autem compositio communis. secundum quam omnes decet vivere qui in civitate sunt. Lex est omnium divinarum et humanarum rerum. oportet autem eam presidem bonis et malis et principem esse et ducem esse. et secundum hoc regula esse iustorum et iniustorum et eorum que natura civilia sunt preceptrix autem faciendorum et prohibitrix non faciendorum. Glosa. Homerum et cetera. sed phylosophus summe stoyce sapientie Crisippus sic incipit lib. quem fecit.

Pomponius l. i. xv. ad Sab. Iura constitui oportet ut dixit Theophrastus in his que ut in pluribus accidunt.

Celsus l. v. digest. Ex his que forte uno aliquo casu accidere possunt iura non constituuntur.

Idem l. xvii. dig. Nam ad ea potius debet aptari ius que et frequenter et facile. quam que perraro contingunt vel eveniunt.

Paulus l. Quia que semel aut bis accidunt ut ait Theophrastus

Modestinus l. i. reg. Legis virtus hec est. [...] imperare. vetare. permittere. punire.

Ulpianus lib. iii. ad Sabinum. Iura non per singulas personas. sed generaliter constituuntur.

Idem l. xvi. ad edictum. Non ambigitur senatum ius facere posse.

Iulianus l. i. digest. Neque leges neque senatus consulta ita scribi possunt ut omnes casus qui quandoque inciderint comprehendantur. sed sufficit ea que plerumque accidunt contineri.

Idem l. xv. dig. Et ideo de his que primo constituuntur. aut interpretatione aut constitutione optimi principis certius statuendum est.

Idem l. lv. dig. Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus aut senatus consultis comprehendi. sed cum in aliquo causa sententia eorum manifesta est. is qui iurisdictioni preest ad similia procedere atque ita ius dicere debet.

Ulp. l. i. ad edilium curul. Nam ut ait Pedius || bene. quotiens lege aliquid unum vel alterum introductum est. bona occasio est cetera que tendunt ad eandem utilitatem. vel interpretatione vel certe iurisdictione

Paulus l. liiii. ad edictum. Quod vero contra rationem iu- || suppleri. ris communis receptum est. non est producendum ad consequentias.

Iulianus l. xxvii. dig. In his que contra rationem iuris constituta sunt. non possumus sequi regulam iuris.

Paulus l. sing. de iure sing. Ius singulare est quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est.

Idem l. xx. Benigniis leges interpretande sunt. quo voluntas earum

Celsus l. xxvi. d. Scire leges non hoc est. || conservetur. verba earum tenere sed vim ac potestatem.

Idem l. xxxiii. dig. Non ambigua voce legis ea potius accipienda significatio est que vitio caret. presertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.

Iulianus l. v. dig. Non omnium que a maioribus constituta sunt ratio reddi potest.

Neratius l. vi. membr. Et ideo rationes eorum que [...] constituuntur inquiri non oportet. alioquin multa ex his que certa sunt

Ulp. l. xxxv. ad ed. Cum lex in preteritum [...] subvertuntur. [...]terum quod indulget in futurum vetat.

Paulus l. iiii. ad Plaut. Minime sunt mutanda que interpretationem certam semper habuerunt.

Celsus l. viii. dig. Incivile est nisi tota lege perspecta una aliqua particula eius proposita iudicare vel respondere.

Modestinus l. viii. resp. Nulla iuris ratio aut equitatis benignitas patitur. ut que salubriter pro utilitate hominum introducuntur. ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus

Paulus l. iiii. quest. Non est novum [...] ad severitatem. ut priores leges ad posteriores trahantur.

Tertull. l. i. quest. Ideo quia antiquiores leges ad posteriores trahi usitatum est. Et semper quasi hoc legibus inesse credi oportet ut ad eas quoque personas et ad eas res pertinerent que quandoque similes

Paulus l. v. ad legem Iul. et Pap. Sed et posteriores leges || erunt. ad priores pertinent. nisi contrarie sint. idque multis argumentis probatur.

Idem l. sing. ad legem Cinciam. Contra legem facit qui id facit quod lex prohibet. In fraudem vero legis facit qui salvis verbis legis sententiam eius circumvenit.

Ulp. l. iiii. ad ed. Fraus enim legi fit. ubi quod fieri noluit. fieri autem non vetuit. id fit. Et quod distat. Gre. pr. od. hoc distat fraus ab eo quod contra legem fit.

Idem l. xiii. ad l. Iul. et Pap. Princeps legibus solutus est. Augusta autem licet legibus soluta non est. principes tamen illi eadem privilegia tribuunt que ipsi habent.

Iulianus l. lxxxiiii. dig. De quibus causis scriptis legibus non utimur id custodiri oportet quod moribus et consuetudine inductum est. Et si qua in re hoc deficeret. tunc quod proximum et consequens ei est. si nec id quidem appareat. tunc ius quo urbs Roma utitur servari oportet. Inveterata enim consuetudo pro lege non immerito custoditur. et hoc est ius quod dicitur moribus constitutum. Nam cum ipse leges nulla alia ex causa nos teneant. quam quod iudicio populi recepte sunt. merito et ea que sine ullo scripto populus probavit. tenebunt omnes. Nam quid interest. suffragio populus voluntatem suam declaret. an rebus ipsis et factis. Quare rectissime etiam illud receptum est. ut leges non solum suffragio legis latoris. sed etiam tacito consensu omnium per desuetu-

Ulp. l. i. de offic. procons. Diuturna || dine abrogentur. consuetudo pro iure et lege in his que non ex scripto descendunt observari solet.

Idem l. i. de offic. procons. Cum de consuetudine || solent. civitatis vel provincie confidere quis videtur. primum quidem illud explorandum est an etiam contradicto aliquando iudicio consuetudo confirmata sit.

Hermogenianus l. i. iuris epit. Sed et ea que longa consuetudine comprobata sunt ac per annos plurimos observata velud tacita civium conventio non minus quam ea que scripta sunt iura servantur.

Paulus l. vii. ad Sab. Immo magne auctoritatis hoc ius habetur quod in tantum probatum est ut non fuerit necesse scripto id comprehendere.

Idem l. i. questionum. Si de interpretatione legis queratur in primis inspiciendum est quo iure civitas retro in eiusmodi casibus usa fuisset. optima enim est legum interpres consuetudo.

Callistratus l. i. quest. Nam imperator noster Severus rescripsit in ambiguitatibus que ex legibus proficiscuntur consuetudinem aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem vim legis optinere debere.

Celsus l. xxxix. dig. Quod non ratione introductum est sed errore primum deinde consuetudine optentum est in aliis similibus non optinet.

Modestinus l. i. regul. Ergo omne ius aut consensus fecit. aut necessitas constituit. aut firmavit consuetudo.

Ulp. l. ii. instit. Totum autem ius consistit. aut in adquirendo. aut in conservando. aut in minuendo. Aut enim hoc agitur. quemadmodum quid cuiusque fiat. aut quemadmodum quis rem suam vel ius suum conservet. aut quomodo alienet aut amittat.

De constitutionibus principum.

Ulp. l. i. instit. Quod principi placuit. R. legis habet vigorem. Utpote cum lege regia que de imperio eius lata est populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. Quodcumque igitur imperator per epistulam et subscriptionem statuit. vel cognoscens decrevit. vel de plano interlocutus est. vel edicto precepit legem esse constat. Hee sunt quas vulgo constitutiones appellamus. Plane ex his quedam sunt personales que nec ad exemplum trahuntur. Nam quod princeps alicui ob merita indulsit. vel si quam penam irrogavit. vel si cui sine exemplo subvenit. personam non egreditur.

Ulp. l. fideic. l. iiii. In rebus novis constituendis evidens esse utilitas debet ut recedatur ab eo iure quod diu equum visum est.

Iavol. epist. l. xiii. Beneficium imperatoris quod a divina scilicet eius indulgentia proficiscitur quam plenissime interpretari debemus.

Mod. l. ii. reg. Ergo omne ius ... [illegible] ...
... [Greek, illegible] ...

De statu hominum. Rubrica.

Gai. l. i. instit. Omne ius quo utimur vel ad personas pertinet vel ad res vel ad actiones.

Hermog. l. i. iuris epit. Cum igitur hominum causa omne ius constitutum sit, primo de personarum statu ac post de ceteris ordinem edicti perpetui secuti et his proximos atque coniunctos applicantes titulos ut res patitur dicemus.

Gai. l. i. instit. Summa itaque de iure personarum divisio hec est quod omnes homines aut liberi sunt aut servi.

Florent. l. ix. instit. Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur. Servitus est constitutio iuris gentium qua quis dominio alieno contra naturam subicitur. Servi ex eo appellati sunt quod imperatores captivos vendere iubent ac per hoc servare nec occidere solent. Mancipia vero dicta sunt quod ab hostibus manu capiuntur.

Marc. l. i. instit. Et servorum quidem una est condicio: liberorum autem hominum quidam ingenui sunt, quidam libertini. Servi autem in dominium nostrum rediguntur aut iure civili aut gentium: iure civili, si quis maior viginti annis ad pretium participandum venire passus est: iure gentium servi nostri sunt qui ab hostibus capiuntur aut qui ex ancillis nostris nascuntur. Ingenui sunt qui ex matre libera nati sunt. Sufficit enim eam liberam fuisse eo tempore quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et e contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum qui nascitur liberum nasci. Nec interest iustis nuptiis concepit an vulgo, quia non debet calamitas matris nocere ei qui in ventre est. Ex hoc quesitum est si ancilla pregnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta aut expulsa civitate pepererit, liberum an servum pariat. Et tamen rectius probatum est liberum nasci et sufficere ei qui in ventre est liberam matrem vel medio tempore

Gai. l. i. institut. Libertini sunt qui ex iusta servitute manumissi sunt. || habuisse.

Paul. l. sing. de port. Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset custoditur, quotiens de commodis ipsius partus queritur: quamquam alii antequam nascatur nequaquam prosit.

Pap. l. iii. instit. Imperator Titus Antoninus rescripsit non ledi statum liberorum ob tenorem instrumenti male concepti.

Pap. l. xxxi. instit. [?] quest. In multis iuris nostri articulis deterior est condicio feminarum quam masculorum.

Ulp. l. i. ad Sab. Queritur hermaphroditum cui comparamus: et magis puto eius sexus estimandum qui in eo prevalet.

Paul. l. xviii. respon. Paulus respondit eum qui vivente patre et ignorante de coniunctione filie conceptus est, licet post mortem avi natus sit, iustum filium ei ex quo conceptus est non videri.

Pap. l. xix. q. Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis: et ideo credendum est eum qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est iustum filium esse. || decem.

Hermog. l. i. iur. epit. Servi pene efficiuntur qui in metallum dampnantur et qui bestiis subiciuntur. Servus in causa capitali fortune iudicio a domino commissus etsi fuerit absolutus non fit liber.

Paul. l. sent. Non sunt liberi qui contra formam humani generis converso more procreantur: veluti si mulier monstruosum aliquid aut prodigiosum enixa sit. Partus autem qui membrorum humanorum officia ampliavit aliquatenus videtur effectus et ideo inter liberos connumerabitur.

Tryph. l. x. disput. Arethusa si partum pepererit liberam esse testamento iussa, primo partu unum, secundo tres peperit: questitum est an aliquis eorum liber esset. Hec condicio libertati apposita iam implenda mulieri est. Sed non dubitari debet quin ultimus liber nascatur. Nec enim natura permittit simul uno impetu duos infantes de utero matris procedere, ut ordine incerto nascendi non appareat uter in servitute an libertate nascatur. Incipiente igitur partu existens condicio efficit ut ex libera edatur qui postea nascitur: veluti si qua libera alia condicione libertati mulieris apposita, parturiente ea extiterit vel manumissa sub hac condicione si decem milia dederit, vel ideo momento quo parit et partum impleverit condicionem iam liberam peperisse credendum est.

Ulp. l. vii. disput. Idem erit si eadem Arethusa primo duos peperit deinde unum: cum non posse dici utrique ingenuum nasci, sed eum qui posterior nascitur. Questio ergo facti potius est quam iuris.

Pap. l. xii. ad edict. In urbe Romana qui sunt ex constitutione divi Antonini cives Romani effecti sunt.

Pap. l. xxvii. ad Sab. Imperator Adrianus Publio Marcello rescripsit liberam que pregnans ultimo supplicio dampnata est liberum parere et solitum esse servari eam dum partum ederet. Sed si ei que ex iustis nuptiis concepit aqua et igni interdictum est, civem Romanum parere et in potestate patris esse.

Cels. l. xxix. dig. Cum legitime nuptie facte sint patrem liberi sequuntur: vulgo quesitus matrem sequitur.

Ulp. l. xxvii. ad Sab. Si fuerit captiva status ... ad dignitatem in qua fuit ... magistratum ... potestatem videtur retinere ... || suum dominum retinet.

Mod. l. vii. regul. Homo liber qui se vendidit manumissus non ad suum statum revertitur quo se abdicavit, sed efficitur libertine condicionis.

Pap. l. xii. [?] quest. Hermes ... [?] vendidit ... fecit ... enixa est ancilla que ... lege donationis manumissa esse debuit, eum ex eo tempore quo libera fuit ingenuum ex ea natum.

Pap. l. i. pand. Vulgo concepti dicuntur qui patrem demonstrare non possunt, vel qui possunt quidem, sed eum habent quem habere non licet. Qui et spurii appellantur para tēs sporas.

Ulp. l. xxvii. ad Sab. Lex nature hec est ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur, nisi lex specialis aliud inducit.

Pap. l. ad leg. Iul. et Pap. Ingenuum accipere debemus etiam eum de quo sententia lata est, quamvis fuerit libertinus, quia res iudicata pro veritate accipitur. || ducat.

Iul. l. lxix. dig. Qui in utero sunt in toto pene iure civili intelliguntur in rerum natura esse. Nam et legitime hereditates his restituuntur: et si pregnans mulier ab hostibus capta fuit, id quod natum erit postliminium habet: item patris vel matris condicionem sequitur. Preterea si ancilla pregnans subrepta fuerit, quamvis apud bone fidei emptorem pepererit, id quod natum erit tamquam furtivum usu non capitur. His consequens est ut libertus quoque quamdiu patroni filius nasci possit, eo iure sit quo sunt qui patronos habent.

Ulp. l. v. opinion. Cum quis se libertinum esse fatetur, nec adoptio patronum ingenuum facere potuit.

De his qui sui vel alieni iuris sunt. Rubrica.

Gai. l. i. instit. De iure personarum alia divisio sequitur quod quedam persone sui iuris sunt, quedam alieno iuri sunt subiecte. Videamus itaque de his que alieno iuri subiecte sunt: nam si cognoverimus que iste persone sint, simul intelligemus que sui iuris sunt. Dispiciamus itaque de his que in aliena potestate sunt. Igitur in potestate sunt servi dominorum: que quidem potestas iuris gentium est: nam apud omnes peraeque gentes animadvertere possumus dominis in servos vite necisque potestatem fuisse: et quodcumque per servum adquiritur, id domino adquiritur. Sed hoc tempore nullis hominibus qui sub imperio Romano sunt licet supra modum et sine causa legibus cognita in servos suos sevire. Nam ex constitutione divi Pii Antonini qui sine causa servum suum occiderit non minus puniri iubetur quam qui alienum servum occiderit. Sed et maior asperitas dominorum eiusdem principis constitutione coercetur.

Ulp. l. viii. de off. procons. Si dominus in servos sevierit vel ad impudicitiam turpemque violationem compellat, que sint partes presidis ex rescripto divi Pii ad Aelium Marcianum proconsulem Betice manifestabitur. Cuius rescripti verba hec sunt: Dominorum quidem potestatem in suos servos illibatam esse oportet nec cuiquam hominum ius suum detrahi. Sed dominorum interest ne auxilium contra sevitiam vel famem vel intolerabilem iniuriam denegetur his qui iuste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum qui ex familia Iulii Sabini ad statuam confugerunt, et si vel durius habitos quam equum est vel infami iniuria affectos cognoveris, veniri iube ita ut in potestate domini non revertantur. Qui si mee constitutioni fraudem fecerit, sciat me admissum severius executurum. Divus etiam Adrianus Umbriciam quandam matronam in quinquennium relegavit quod ex levissimis causis ancillas atrocissime tractasset.

Gai. l. i. instit. Item in potestate nostra sunt liberi nostri quos ex iustis nuptiis procreavimus: quod ius proprium civium Romanorum est.

Ulp. l. i. instit. Nam civium Romanorum quidam sunt patres familias, quidam filii familias, quedam matres familias, quedam filie familias. Patres familias sunt qui sunt sue potestatis sive puberes sive impuberes: simili modo matres familias. Et filii familias et filie familias que sunt in aliena potestate. Nam qui ex me et uxore mea nascitur in potestate mea est. Item qui ex filio meo et uxore eius nascitur, id est nepos meus et neptis, eque in mea potestate sunt, et pronepos et proneptis et deinceps ceteri.

Pap. l. xxxvi. ad Sab. Nepotes ex filio mortuo avo recte solent in filii potestate here patris sui. Simili modo et pronepotes et deinceps vel in filii potestate fiunt et in familia manserint vel ei parentis qui ante eos in potestate est. Et hec non tantum in naturalibus verum in adoptivis quoque iuris est.

Pap. l. ix. ad Sab. Filium eum diffinimus qui ex viro et uxore eius nascitur. Sed si fingamus abfuisse maritum verbi gratia per decennium, reversum anniculum invenisse in domo sua, placet nobis Iuliani sententia hunc non esse mariti filium. Non tamen ferendum Iulianus ait eum qui cum uxore sua assidue morat

noluit filium suum agnoscere quasi non suum. Sed nichil iuuatur quod descuola probat. Si constet maritum aliquam diu cum uxore non concubuisse infirmitate interueniente uel alia causa uel si ea ualitudine paterfamilias fuit ut generare non possit. hunc qui domo natus est licet uicinis scientibus filium non esse.

Ipr. Si igitur pena patris fuit affectus ut uel ciuitatem amittat. uel penitus princeps efficiatur. sine dubio nepos filii loco sue

Iop. l. xxvi. ad sab. Patre furioso. ubi nichil || cedit.

commus in patris sui potestate est. Et in omnibus est parentibus qui habent liberos in potestate. Nam cuiuslibet potestatis moribus est receptum. nec possit desinere quis in potestate habere nisi exierit liberi quibus casibus solent. nequaquam dubitandum est. remanere eos in potestate. Quare non solum eos liberos in potestate habebit quos ante furorem genuit. Verum etiam si quos ante furorem conceptos in furore editi sunt. Sed et si in furore eo agente uxor concipiat uidendum est an in potestate eius nascatur filius. Nam furiosus licet uxorem ducere non possit. retinere tamen matrimonium potest. Quod cum ita se habet in potestate habebit filium. Proinde et si furiosa sit uxor et ea ante conceptus in potestate nascitur. Sed in furore eius conceptus ab eo quo non furebat sine dubio in potestate nascitur. quia retinetur matrimonium. Et si ab eo in furore agit. uxore et maritus et ille concipiat prius in potestate patris nascitur. quia retinetur matrimonium quasi consolutum reliquiis in furiosis manentibus. Nam cum consistat matrimonium. alterutro furente consistit utrique. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus ut acquiratur illi commodum eius

Pomp. l. xvi. ad Q. mut. Filius familias || quod filii acquisierint.

in publicis causis loco patrisfamilias habetur. ueluti ut magistratum gerat et ut tutor detur.

Ulp. l. iiii. ad leg. iul. et pap. Si iudex nutrici uel alii operam prestitam uenerit. dicendum est de ueritate. quod tenendum. si filius sit eius an non. neque enim alimentorum causa ueritati facit preiudicium.

Mod. l. i. pandect. Inuiti filii naturales uel emancipati non rediguntur in patriam potestatem.

De adoptionibus et emancipationibus et aliis modis quibus ius potestatis soluitur

Modest. l. ii. regul. Filios familias non solum natura uerum etiam adoptiones faciunt. Quod adoptiones nomine est quidem generale. in duas autem species diuiditur. quarum altera adoptio similiter dicitur altera arrogatio. Sed adoptantur filii familias. arrogantur qui sui iuris sunt.

Gai. l. i. instit. Generaliter enim adoptio duobus modis fit. aut principis auctoritate aut magistratus imperio. Principis auctoritate. adoptamus eos qui sui iuris sunt. Que species adoptionis dicitur arrogatio. quia et his qui adoptat rogatur. id est interrogatur an uelit eum quem adoptaturus est iustum filium sibi esse. et is qui adoptatur rogatur. id est interrogatur an id fieri patiatur. Imperio magistratus adoptamus eos in potestate patris sunt. siue primum gradum liberorum optineant. qualis est filius filia. siue inferiorem qualis est nepos neptis. pronepos proneptis. Illud utriusque adoptionis commune est. quod hii qui generare non possunt equales sunt spadones adoptare possunt. Castrati autem adoptare non possunt. Hoc uero proprium est eius adoptionis que per principem fit. quod is qui liberos in potestate habet. si se ad arrogandum dederit. non solum ipse potestati arrogatoris subiicitur. sed et liberi eius in eiusdem fiunt potestate tamquam nepotes.

Paul. l. x. ad sab. Si consul uel preses filius familias sit. posse eum apud semetipsum uel emancipari uel in adoptionem dari constat.

Modest. l. ii. regular. Magistratum apud quem legis actio est. et emancipare filios suos et in adoptionem dare apud semetipsum posse neratius scribit.

Cels. l. xxviii. dig. In adoptionibus dumtaxat eorum qui sue potestatis sunt. uoluntas exploratur. Sin autem a patre datur in adoptionem. in his utriusque arbitrium spectandum est. uel consentiendo. uel non contradicendo.

Paul. l. xxxv. ad ed. Cum nepos adoptatur quasi ex filio natus. consensus filii exigitur idque etiam iulianus scribit.

Cels. l. xxx. dig. Cum adoptio fit. non est necessaria in ea re auctoritas eorum inter quos iura agnationis consequuntur.

Mod. l. ii. regul. Item ut nec curatoris auctoritas interueniret in arrogationem ante tenuant sub diuo claudio recte muta...

Ulp. l. i. ad sab. Etiam ceterus adoptare || tius est. uel adoptari potest.

Paul. l. ii. ad sab. Si quis nepotem quasi ex filio natum quem in potestate habet consentiente filio adoptauit. non agnascitur auo suus heres. Quippe cum post mortem aui quasi in patris sui

Ulp. l. iiii. ad sab. Si is qui filium || potestatem recidit.

habet in potestate in nepotis locum adoptasset. perinde ac si ex eo filio natus esset. uel filius auctor factus non esset mortuo auo non

esse nepotem in potestate filii.

Ulp. l. [...] Qui liberatur a patria potestate. dignitate in potestate [...] honeste retineri non potest nisi adoptione.

Pap. l. xxxvi. q. In omni fere iure. finita patris adoptiui potestate nullum ex pristino iure retinetur uestigium. denique et patria dignitas per adoptionem quesita. finita ea deletur.

Pomp. l. v. ad sab. Sed et eam nepos ex filio || ponitur. apud adoptiuum patrem conceptus et natus per emancipationem patris

Ulp. l. xxxvi. Si paterfamilias || omnia iura pater. adoptatus sit. omnia que eius fuerint. et acquiri possunt. tacito iure ad eum transeunt qui adoptauit. Hoc autem a prius liberi eius qui in potestate eius sunt eum sequuntur. sed hii qui post liminio redeunt uel qui in utero fuerint cum arrogantur. similiter modo in potestatem arrogatoris rediguntur. Qui duos filios et ex altero eorum nepotem habet. similiter nepotem quasi ex altero natum sic adoptare potest. hoc efficitur sicut emancipari potuit et sic adoptauit. quasi ex altero natum. facit enim hoc quasi aliter a uo quasi auus. et quasi et ex quolibet natum potest adoptare ita potest et quasi ex altero filio. In arrogationibus cognitio uertitur. Non forte minor .lx. annis sit is qui arrogat quia magis liberorum procreationi studere debet. nisi forte morbus aut ualitudo in eo sit aut alia iusta causa sit arrogandi ueluti si coniunctam sibi personam uelit adoptare. Item non debet quis plures arrogare nisi ex iusta causa. Sed nec libertum alienum nec maiorem minor.

Iauol. l. vi. ex cass. Adoptio enim in his personis locum habet in quibus etiam natura potest habere.

Ulp. l. vi. ad sab. Nec ei permittitur arrogare qui tutelam uel curam alicuius administrauit. si minor .xxv. annis sit qui arrogatur. ne forte eum ideo arroget. ne rationem reddat. Item inquirendum est ne forte turpis causa arrogandi subsit. Eorundem dumtaxat pupillorum arrogatio permittenda est his. qui uel naturali cognatione uel sanctissima affectione ducti. adoptarent. Ceterorum prohibenda est. ne esset in potestate tutorum et finire tutelam et substitutionem a parente factam extinguere. Et primum quidem excutiendum erit. que facultates pupilli sint. et que eius qui adoptare eum uelit. ut extimetur ex comparatione earum. an salubris adoptio possit pupillo intelligi. deinde cuius uite sit is. qui uelit pupillum redigere in familiam suam. Tertio cuius eiusdem etatis sit. ut extimetur. an melius sit. de liberis procreandis agitare eum quam ex aliena familia quemquam redigere in potestatem suam. Preterea uidendum est an non debeat permitti ei qui uel unum habebit uel plures liberos adoptare alium. ne aut illorum quos iustis nuptiis procreauit diminuatur spes quam unusquisque liberorum obsequio parat sibi. aut qui adoptatus sit minus percipiat. quam dignum erit eum consequi. Interdum et ditiorem permittitur adoptare pauperiori si uite eius sobrietas clara sit uel affectio honesta nec incognita. Satisdatio autem in his

Marcell. l. xxvi. dig. Non enim aliter || casibus dari solet. uolunti ei. qui arrogare pupillum uolet. et sicut ei obuiam probauit subscribendum erit. quam sicut seruo publico restituturum ea que ex bonis eius consecutus fuit. illis ad quos res peruentura esset. si in arrogatus permansisset in suo statu.

Ulp. l. xxvi. ad sab. Hiis uerbis satisdationis que ab arrogatore prestari debet ad quos earum pertinet. et libertatibus prospectum est que scriptis tabulis date sunt. et multo magis substituto suo et legatariis nemo dubitat. quin satisdatio si omissa fuerit. utilis actio in arrogatorem datur.

Marcell. l. xxvi. dig. Hec autem satisdatio locum habet. si impubes decesserit. sed et si recepto pupillo loquitur tamen hec et in pupilla

Gai. l. singul. regul. Nam et femine || obseruandum est. ex testamento pro principis arrogari possunt.

Ulp. l. xxvi. ad sab. Si arrogator decesserit impubere filio relicto adoptiuo et mox impubes decedit an heredes arrogatoris tenentur. adiciendum est heredes quoque restituere bona arrogati et preterea quartam partem. Sed an impuberi arrogator substituere possit queritur. et puto non admitti substitutionem nisi forte ad quartam solam. quam ex bonis eius consequitur. et hactenus ut ei usque ad pubertatem substituatur. Ceterum si fidei eius committat ut quandoque restituat. non oportet admitti fideicommissum quia hec non uidetur eius ad eum peruenit. sed principali prouidentia. Hec autem omnia dicenda sunt. siue in locum filii siue in locum nepotis aliquis impuberem arrogauit.

Paul. l. xxxv. ad ed. Qui in adoptionem datur. his quibus agnascitur cognatus fit. quibus uero non agnascitur nec cognatus fit. adoptio enim non ius sanguinis. sed ius agnationis affert. Et ideo si filium adoptauero. uxor mea illi matris loco non est.

Neque enim agnascitur ... quod nec agnata eius sit. Item
nec matertera vel avunculo illius. Qui enim ex femina mea est
non agnascitur. Sed filius quem quis adoptavit fratris ... quia in fami
lia mea est filia nupta tamen coniungi etiam prohibetur.

Ulp. l. i. dist. Neque absentes neque dissentientes arrogari possunt.

Id. l. v. op. Possunt patres filios suos quos in potestate habent emancipare
emancipata vixerit ... scriptis heredibus testamenti ... sus
ceptum suum quasi non iure ... nec presentibus testibus emancipasset pa
ter mortuo ... pertinet. Neque adoptare neque arrogari
quis absens nec per alium huiusmodi sollempnitate peragi potest.

Id. l. xxx. dig. Quem filius meus emancipatus adoptave
rit is meus nepos non erit.

Id. l. xxv. dig. Ex adoptivo natus adoptivi locum op
tinet in iure civili.

Gai. l. i. inst. Liberum arbitrium est ei qui filium et ex eo ne
potem in potestate habebit filium quidem de potestate dimittere
nepotem vero in potestate retinere. vel ex diverso filium quidem
in potestate retinere. nepotem vero manumittere vel omnes sui
iuris efficere. Eadem et de pronepote dicta esse intelligimus.

Paul. l. ii. inst. Si pater naturalis loqui quidem non possit. alio
tamen modo quam sermone manifestum facere potest velle se filium
in adoptionem dare pro iterato firmatur adoptio ac si iure factum esset.

Paul. l. i. reg. Non potest filius qui est in potestate patris ullo modo
compellere eum ... in potestate. sive naturalis sive adoptivus sit.

Paul. l. Et qui uxores non habent filios adoptare possunt.

Pap. l. xxi. reg. Non omnimodo autem impubes qui adoptatus
est audiendus erit. si pubes factus emancipari velit. idque
causa cognita per iudicem statuendum erit. Nam imperator Titus An
toninus rescripsit. privignum suum tutori adoptare permit

Marc. l. v. reg. Et si pubes factus non expedire ... tedium
sibi in potestatem eius redigi probaverit. equum est emancipari eum
a patre adoptivo. atque ita pristinum ius recuperare.

Paul. l. xi. quest. Si ibi filius in adoptionem hac lege sit
datus. ut post triennium puta eidem iterum in adoptionem det
quesitum est an actio ulla sit. et Labeo putat nullam esse actionem.
Nec enim moribus nostris convenit filium temporalem habere.

Id. l. i. ... Per adoptionem dignitas non minuitur.
sed augetur. unde senator si a plebeio adoptatus est. manet se
nator. Similiter manet et senatoris filius.

Id. l. xxviii. ... Emancipari filium a patre quocumque loco
posse constat. ut exeat de patria potestate. apud proconsulem etiam
in ea provincia quam sortitus non est et manumitti et in adoptionem

Id. l. ii. ... Adoptare quis nepotis loco ... dari posse placet.
et si loco potest etiam si filium non habet. Eum qui quis adoptavit
emancipatum vel in adoptionem datum. iterum non potest adoptare.

Marc. l. xxvi. dig. Adoptio non iure facta a principe confirma

Ulp. l. iii. de off. procons. Nam et ideo divus ... ri potest.
Marco Eutichiano rescripsit. quod desideras in impetrare debeas certa
but iudices. Adhibiturus etiam hiis qui contradicent. id est qui
laterentur confirmatione adoptionis.

Modest. l. distinct. Arrogato patre famil. liberi qui in eius erant
potestate. nepotes apud arrogatorem efficiuntur. Simulque cum suo
patre in eius recidunt potestate. Quod non similiter in adoptione con
tingit. Nam nepotes ex eo in avi naturalis retinentur potesta
te. Non tantum cum quis adoptat sed et cum arrogat. maior esse de
bet eo quem sibi per arrogationem vel per adoptionem filium facit. et
utique plena pubertate. id est xviii. annis eum precedere debet.
... pro arrogato filium heredem sibi accrescere potest. nec ei corporale
vitium impedimento est.

Id. l. ii. dig. Si pater filium ex quo nepotem in sua potestate ... eman
cipaverit. et postea eum adoptaverit. mortuo eo nepos in patris non
revertitur potestatem. Nec is nepos in patris redit potestatem
quem avus retinuerit filio dato qui in adoptionem ... in ad

Prox. l. i. pandect. Etiam infantem ... optimum.
in adoptionem dare possumus.

Pomp. l. xxi. Adoptiones non solum filiorum sed etiam nepotum
fiunt ut aliquis nepos noster esse videatur perinde quasi ex eo filio ...

Paul. l. iii. epist. Si ... quem nepo ... icceps natus sit.
tem ex filio habet in nepotis loco aliquem adoptavit. non puto
mortuo avo iura consanguinitatis inter nepotes futura esse.
Si ... adoptavit. ut etiam iure legis nepos suus esset quasi ex
... filio suo putaverit ... ei natus esset. Contra puto.

Paul. l. iii. ad Sab. ... p. Honera eius qui in adoptionem da
tus est. ad patrem adoptivum transferuntur.

Ulp. l. iii. ad Sab. ... In servitute mea quesitus michi
filius. in potestatem meam redigi beneficio principis potest. libertinum
tamen eum remanere non dubitatur. De divisione rerum et qualitate. Rubrica.

Paul. l. ii. inst. Summa rerum divisio in duos articulos de
ducitur. Nam alie sunt divini iuris. alie humani. Divini iuris
sunt. veluti res sacre et religiose. Sancte quoque res. veluti mu
ri et porte quodammodo divini iuris sunt. id est nullius in bonis sunt. Id
vero quod humani iuris est. plerumque alicuius in bonis est. potest autem
et nullius in bonis esse. Nam res hereditarie antequam aliquis heres
existat. nullius in bonis sunt. Hec autem res que humani iuris sunt
aut publice sunt aut private. que publice sunt. nullius in bonis esse
creduntur. ipsius enim universitatis esse creduntur. private autem
autem sunt que sunt singulorum. Quedam preterea res corporales sunt.
quedam incorporales. Corporales autem hee sunt. que sui natura tangi
possunt. veluti fundus. homo. vestis. aurum. argentum. et
denique alie res innumerabiles. Incorporales sunt. que tangi non possunt
qualia sunt ea que in iure consistunt. sicut hereditas. usufructus. obli
gationes quoquomodo contracte. Nec ad rem pertinet quod in hereditate
res corporales continentur. Nam et fructus qui ex fundo percipiuntur
corporales sunt. et id quod ex aliqua obligatione nobis debetur. plerum
que corporale est. veluti fundus. homo. pecunia. Nam ipsum ius succ
essionis et ipsum ius utendi fruendi. et ipsum ius obligationis
incorporale est. Eodem numero sunt. iura prediorum urbanorum et
rusticorum que etiam servitutes vocantur.

Marc. l. iii. inst. Quedam naturali iure communia sunt omnium
quedam universitatis. quedam nullius. pleraque vero singulorum. que
variis ex causis cuique adquiruntur. Et quidem naturali iure communia
sunt omnium ista. aer. aqua profluens. et mare. et per hoc litora ma

Flor. l. vi. inst. Lapilli et gemme et cetera que in litore ... nis.
invenimus. iure naturali statim nostra fiunt.

Marc. l. iii. inst. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur
piscandi causa. dum tamen villis et monumentis et edificiis abstin
eat. quia non sunt iuris gentium sicut et mare. Idque et divus Pius pis
catoribus formianis et capenatis rescripsit. Sed et flumina
pene omnia et portus publica sunt.

Gai. l. ii. rer. cott. sive aur. Riparum quoque usus est publicus
iure gentium sicut ipsius fluminis. Itaque navem ad eas appellere
funes arboribus ibi natis religare. retia siccare. et ex mari re
ducere. et honus aliquod in his reponere. cuilibet liberum est. Sicut
per ipsum flumen navigare. Sed proprietas earum illorum est. quorum pre
diis adherent. Qua de causa arbores quoque in eisdem nate eo
rundem sunt. In mari piscantibus liberum est casam in litore pone

Marc. l. iii. inst. In tantum ut et soli domini ... i qui se recipiant.
constituantur. qui ibi edificant. sed quamdiu edificium manet. Alio
quin edificio dilapso quasi iure postliminii revertitur locus
in pristinam causam. et si alius in eodem loco edificaverit eius fiet.
Universitatis sunt non singulorum. veluti que in civitatibus sunt. ut
theatra. stadia. et his similia. et si qua alia sunt civitatum communia.
Ideoque nec servus communis civitatis singulorum pro parte intelligitur.
sed universitatis. Et ideo tam contra civem quam pro eo posse servum ci
vitatis torqueri. divi fratres rescripserunt. Ideo et libertus civita
tis non habet necesse veniam edicti petere. si vocet aliquem in ius ex ci
vibus. Sacre res et religiose et sancte. in nullius bonis sunt. Sa
cre autem res sunt hee. que publice consecrate sunt. non private. Si
quis ergo privatim sibi constituerit sacrum. sacrum non est. sed prophanum.
Semel autem aede sacra facta etiam diruto edificio locus sacer ma
net. Religiosum autem locum unusquisque sua voluntate facit. dum
mortuum infert in locum suum. In commune autem sepulcrum etiam
invitis ceteris licet inferre. Sed in alienum locum concedente domino licet
inferre. et licet postea ratum non habuerit quam illatus est mortuus
religiosus tamen locus fit. Cenotaphium quoque magis pla
cet locum esse religiosum sicut testis est in ea re Virgilius.

Ulp. l. xxv. ad ed. Sed divi fratres rescripserunt contra.

Marc. l. iiii. reg. Sanctum est quod ab iniuria hominum defensum
est atque munitum. Sanctum autem dictum est a sagminibus. Sunt autem sa
gmina quedam herbe. quas legati populi romani ferre solent. ne
quis eos violaret. sicut legati Grecorum ferunt ea que vocantur
cerica. In municipiis quoque muros esse sanctos. Sabinum
recte respondisse. Cassius refert. prohibitique oportere ne quid in his immi

Ulp. l. lxviii. ad ed. Sacra loca sunt ea que ... tur.
publice sunt dedicata sive in civitate sint sive in agro. Sci
endum locum publicum tunc sacrum fieri posse. cum princeps eum
dedicavit. vel dedicandi potestatem dedit. Illud notandum est
aliud esse sacrum locum aliud sacrarium. Sacer locus est. locus con
secratus. Sacrarium est locus in quo sacra reponuntur. Quod etiam
in edificio privato esse potest. et solent qui liberare eum locum religione
volunt sacra inde evocare. Proprie dicimus sancta. que
neque sacra neque prophana sunt. sed sanctione quadam confirmata
ut leges sancte sunt. sanctione enim quadam sunt subnixe. Quod
enim sanctione quadam subnixum est. id sanctum est. et si deo non sit

consecratum aut divinis honoribus adiecit. ut quibus aliquod continuit. capite puniatur. Curatores autem municipales nec rescidere licet sine principis vel presidis auctoritate. nec aliquod eis contingere vel supponere. Rescriptis autem rei publice exceptatis.

Pomp. l. vi. ex plautio. Aristo ait sicut id quod in mari edificatum sit fieret privatum. ita quod mari occupatum sit fieri publicum.

Pomp. l. ii. enchiridii. Si quis violaverit muros capite punitur. sicuti hi qui transcenderint scalis admotis vel alia qualibet ratione. Nam cives romanos alias quam per portas egredi non licet. cum illud hostile et abhominandum sit. nam et Romuli fratrem Remum occisum traditur ob id quod murum transcendere voluerit.

De senatoribus. Rubrica.

Ulp. l. xii. ad ed. Consularem feminam utique consularem virum preferendum esse nemo ambigit. Sed vir praefectorius an consulari feminae praeferatur videndum est. Puto praeferri. quia maior dignitas est in sexu virili. Consulares autem feminas dicimus consularium uxores. Adicit Saturninus etiam matres quod nec usquam relatum est nec usquam receptum.

Marc. l. iii. dig. Cassius Longinus non putat ei permittendum qui propter turpitudinem senatu motus nec restitutus est iudicare vel testimonium dicere. quia lex Iulia repetundarum

Mod. l. vi. reg. Senatore remotum [illegible] hec fieri vetat. senatu capite non minui. sed Rome morari. divus Severus

Pomp. l. xii. epist. et var. lect. Quin [illegible] tantum permissum est. dignitas est in inferiore ordine indigniorem superiore.

Ulp. l. i. ad l. Iul. et Pap. Senatoris filium accipere debemus non tantum eum qui naturalis est verum adoptivum quoque. Neque interest a quo vel qualiter adoptatus fuit. nec interest iam in senatoria dignitate constitutus eum susceperit an ante senatoriam

Paul. l. ii. ad l. Iul. et Pap. Senatoris [illegible] toriam dignitatem. filius est etiam is qui eum in adoptionem accepit. quamdiu tamen in familia eius manet. emancipatus vero nomen filii emancipatione amittit. Senatore in adoptionem filius datus ei qui inferioris dignitatis est quasi senatoris filius videtur. quia non amittitur senatoria dignitas adoptione in inferioris dignitatis. non magis quam vir consularis esse desinat.

Ulp. l. i. ad l. Iul. Emancipatum a patre senatore quasi senatoris filium haberi placet. Et Labeo scribit etiam eum qui post mortem patris senatoris natus sit. quasi senatoris filium esse. Sed eum qui postea quam pater eius de senatu motus est conceptus et natus est. Proculus et Pegasus opinantur non esse quasi senatoris filium. Quorum sententia vera est. Nec enim proprie senatoris filius esse dicitur is cuius pater senatu motus est antequam iste nascitur. Sed si quis conceptus quidem sit antequam pater eius senatu moveretur. natus autem post patris amissam dignitatem magis est. ut quasi senatoris filius intelligatur. tempus enim conceptionis spectandum plerisque placuit. Sed si quis avum senatorem habuit. et quasi filius et quasi nepos senatoris intelligitur. Sed et si pater amiserit dignitatem ante conceptionem huius quem posuit. an quasi quamvis senatoris filius non intelligatur. quasi nepos tamen intelligi debeat. Et magis est ut debeat avi potius ei dignitas prosit. quam obsit causa patris.

Ulp. l. vi. fideic. Femine nupte personis clarissimis clarissimarum personarum appellatione continentur. Clarissimarum feminarum nomine senatorum filie. nisi quos viros clarissimos sortite sunt non habentur. feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt. Parentes vero donec plebeii nuptiis fuerint copulate. tamdiu igitur femina clarissima erit quamdiu senatori nupta est vel clarissimo aut separata ab eo alii inferioris dignitatis non nupsit.

Pap. l. iiii. respons. Filiam senatoris nuptias liberti secuti patris casus non facit uxorem. nam quesita dignitas liberis propter casum patris remoti a senatu auferenda non est.

Ulp. l. xxxiiii. ad ed. Liberos senatorum accipere debemus non tantum senatorum filios. verum etiam omnes qui geniti ex ipsis vel ex liberis eorum dicuntur sive naturales sive adoptivi sint liberi senatorum ex quibus nati dicuntur. Sed si ex filia senatoris natus sit. spectare debemus patris eius condicionem.

Paul. l. xli. ad ed. Senatores licet in urbe domicilium habere videantur. tamen et ibi unde oriundi sunt habere domicilium intelligitur. Quia dignitas domicilii adiectionem potius dedisse quam permutasse videtur.

Ulp. l. ii. de censibus. Nuptae prius consulari viro impetrare solent a principe quamvis perraro ut nuptae iterum minoris dignitatis viro nichilominus in consulari maneant dignitate. ut scio Antoninum Augustum Iuliae Mammeae consobrinae sue indulsisse. Senatores autem accipiendum est eos qui a patriciis et consulatibus usque ad omnes illustres viros descendunt. quia et hi soli in senatu sententiam dicere possunt.

De officio consulis. Rubrica.

Ulp. l. ii. de officio consulis. Officium consulis est. consilium prestare manumittere volentibus. Consules autem singuli manumittunt. Sed non potest quis apud alterum nostrum quid apud alterum manumittere. separatim enim sunt manumissiones. Plane si quis ex causa collega manumittere non potest. infirmitate vel aliqua iusta causa impeditus. collegam posse manumissiones expedire senatus censuit. Consules apud se suos filios manumittere posse nulla dubitatio est. Sed si evenerit ut minor viginti annis consul sit. apud se manumittere non poterit cum ipse sit qui ex senatusconsulto consilii causam examinat. Apud collegam vero causa probata potest.

De officio praefecti praetorio. Rubrica.

Arc. l. sing. de offic. praef. praet. Breviter commemorare necesse est. unde constituendi praefectorum pretorio officium origo emanavit. Ad vicem enim magistri equitum praefectos praetorio antiquitus institutos esse a quibusdam scriptoribus traditum est. Nam cum apud veteres dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur. et magistros equitum sibi eligerent. qui associati principali curae militiae gloriam sedam post eos potestatem gererent regimentis rei publicae ad imperatores perpetue translatis merito ad similitudinem magistrorum equitum praefecti praetorio a principibus electi sunt. Data est eis plenior licentia ad disciplinae publicae emendationem. His enim a bulis praefectorum auctoritas initiata in tantum meruit augeri ut appellari a praefectis praetorio non possit. Nam cum ante quesitum esset an liceret a praefectis praetorio appellari et iure liceret et extarent exempla eorum qui provocaverint postea publice sententia principali lecta appellandi facultas interdicta est. Credidit enim princeps eos qui ob singularem industriam explorata eorum fide et gravitate ad huius officii magnitudinem adhibentur non aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis sue quam ipse foret iudicaturus. Subnixi sunt et alio privilegio praefecti praetorio. ne a suis minores etiam ab aliis magistratibus in integrum nisi a praefectis praetorio restitui possint.

De officio praefecti urbis. Rubrica.

Ulp. l. sing. de off. p. urb. Omnia omnino crimina praefectura urbis sibi vendicavit. nec tantum ea que intra urbem admittuntur. verum ea quoque que extra urbem intra Italiam ut epistola divi Severi ad Fabium Cilonem praefectum urbi missa declaratur. Servos qui ad statuas confugiunt vel sua pecunia emptos ut manumittantur de dominis querentes audiet. Sed et patronos egentes de suis libertis querentes audiet. maxime si egros se esse dicant. desiderentque a libertis exhiberi. Relegandi deportandique in insulam quam imperator assignaverit licentiam habet. Initio eiusdem epistole ita scriptum est. Cum urbem nostram fidei tue commisimus. Quicquid igitur intra urbem admittitur ad praefectum urbis videtur pertinere. Sed et si quid intra centesimum miliarium admissum sit. ad praefectum urbis pertinet. Si ultra ipsum lapidem egressum est notio praefecti urbis non est. Si quis servum suum adulterium commisisse dicat in uxorem suam apud praefectum urbis erit audiendus. Sed et cum dictum quod vi aut clam. aut interdictum unde vi audire potest. Et solet ad praefectum urbis remitti etiam tutores sive curatores qui male in tutela sive cura versati sunt. Graviorem enim animadversionem indigent. quam ut sufficiat eis suspecti infamia. quos probari poterit vel nummis datis tutelam occupasse vel premio accepto operam dedisse. ut non idoneus tutor alicui daretur. vel consulto circa edictum patrimonium quantitatem minuisse. vel evidenti fraude pupilli bona alienasse. Quod autem dictum est ut servos de dominis querentes praefectus audiet. sic accipiemus non accusantes dominos. hoc enim nequaquam servo permittendum est. nisi ex causis receptis. sed si verecunde expostulent. si sevitiam si duritiam. si famem qua eos premant. si obscenitatem in qua eos compulerint vel compellant a praefecto urbis exponant. hoc quoque officium praefecto urbis a divo Severo datum est. ut mancipia tueatur ne prostituantur. Preterea curare debet praefectus urbis ut nummularii probe se agant circa omne negotium suum. et temperent his que sunt prohibita. Cum patronus contemptum se a liberto dixerit vel contumeliosum sibi queratur libertum vel convicium se ab eo passum. liberosque suos vel uxorem suam vel si quid huiusmodi simile obiecit. praefectus urbis adiri solet et pro modo querele corrigere eum. aut comminari aut fustibus castigare. aut ulterius procedit in penam eius solet. Nam et puniendi plerumque sunt liberti. Certe si se delatum a liberto vel conspirasse cum contrariis eius inimicis docebit etiam metalli pena inferri statim debet. Cura carnis omnis ut iusto pretio prestetur. ad curam praefecturae pertinet. ideoque forum suarium sub ipsius cura est. Sed et ceterorum pecorum. sive armentorum. que ad huiusmodi prebitionem spectant ad ipsius curam pertinet. Quies quoque popularium ad disciplinam spectaculorum ad praefecti urbis curam pertinere videtur. Et sane debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem et ad referendum sibi quid ubique agatur. Et urbem

usu dicitur praefectus urbis ... qui libertatem ... solitarum negotiationem potest
et negotiatione et professione et advocationibus et foro et ad tempus et
in perpetuum interdicere potest. et speciatim relegare ab urbe
submovere eum etiam a provincia sua. divus Severus rescripsit. Eos
etiam qui illicitum collegium coisse dicuntur apud praefectum urbis
Paul. l. sing. de off. p. urb. Adiri etiam ... accusandos.
ab argentariis. vel adversus eos ex epistula divi Adriani praefectum
Ulp. l. ii. ad ed. Praefectus urbis cum terminos urbis exierit potestatem non habet. extra urbem iudicare non potest. **De officio quaestoris. Rubrica.**
Ulp. l. sing. de off. quaestoris. Origo quaestoribus creandis antiquissima est et paene ante omnes magistratus.
Gaius. Sed etiam ipsum Romulum et Numam Pompilium binos quaestores habuisse quos ipsi non sua voce sed populi suffragio crearent refert. Sed sicut dubium est an Romulo et Numa Pompilio regnantibus quaestor fuerit ita Tullo Hostilio rege quaestores fuisse certum est. et sane crebrior apud veteres opinio est Tullum Hostilium primum in rem publicam induxisse quaestores. et a genere quaerendi quaestores initio dictos et Iunius et Trebatius et Fenestella scribunt. Ex quaestoribus quidam solebant provincias sortiri ex senatus consulto quod factum est Decimo Druso et Porcina consulibus. Sane non omnes quaestores provincias sortiebantur. verum excepti erant candidati principis. Hi enim solis libris principalibus in senatu legendis vacabant. Hodieque optinuit indifferenter quaestores creari tam patricios quam plebeios. Ingressus est enim et quasi primordium gerendorum honorum sententiaeque in senatu dicendae. Ex his sicut diximus quidam sunt qui candidati principis dicebantur quique epistulas eius in senatu legunt. **De officio praetorum. Rubrica.**
Ulp. l. xvi. ad Sab. Apud filium familias praetorem potest pater eius manumittere.
Paul. l. iii. ad Sab. Sed etiam ipsum apud se emancipari vel in adoptionem dari placet.
Ulp. l. xxxviii. ad Sab. Barbarius Philippus cum servus fugitivus esset Romae praeturam petiit et praetor designatus est. Sed nihil ei servitutem obstitisse ait Pomponius quasi praetor non fuerit. atquin verum est praetura eum functum. Et tamen videamus si servus quamdiu latuit dignitate praetoria functus sit. Quid dicemus quae edixit quae decrevit nulli fore momenti an fore propter utilitatem eorum qui apud eum egerunt vel lege vel quo alio iure. Et verum puto nihil eorum reprobari. hoc enim humanius est. cum etiam potuit populus Romanus servo decernere hanc potestatem. sed et si scisset servum esse liberum effecisset. Quod ius multo magis in imperatore
Ul. l. i. de omnibus trib. Praetor neque ... obs... dum est tutorem neque speciale iudicem sibi ipse dare potest. **De officio praefecti vigilum. Rubrica.**
Paul. l. sing. de off. praef. vigil. Apud vetustiores incendiis arcendis triumviri praeerant qui ab eo quod excubias agebant nocturni dicti sunt. Interveniebant nonnumquam et aediles et tribuni plebis. Erat autem familia publica circa portas et muros disposita. unde si opus esset evocabatur. Fuerant et privatae familiae quae incendia vel mercede vel gratia extinguerent. Deinde divus Augustus maluit per se hu...
Ulp. l. sing. de off. p. vigil. Pluribus ... consuli. uno die incendiis exortis.
Paul. l. sing. de off. p. vig. Nam salutem rei publicae tueri nulli magis credidit convenire nec alium sufficere ei rei quam Caesarem. Itaque septem cohortes oportunis locis constituit ut binas regiones urbis unaquaeque cohors tueatur praepositis eis tribunis et super omnes spectabili viro qui praefectus vigilum appellatur. Cognoscit praefectus vigilum de incendiariis effractoribus furibus raptoribus receptatoribus nisi si qua tam atrox tamque famosa persona sit ut praefecto urbis remittatur. Et quia plerumque incendia fiunt culpa inhabitantium aut fustibus castigat eos qui negligentius ignem habuerunt aut severa interlocutione comminatus fustium castigationem remittit. Effracturae fiunt plerumque in insulis in horreisque ubi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponunt. cum vel cella effringitur vel armarium vel arca. et custodes plerumque puniuntur. et ita divus Antoninus Erucio Claro rescripsit. ait enim posse eum horreis effractis quaestionem habere de servis custodibus. licet in illis ipsius imperatoris portio esset. Sciendum est autem praefectum vigilum per totam noctem vigilare debere et coerrare calciatum cum hamis et dolabris ut curam adhibeant omnes inquilinos admonere ne per negligentiam aliquam incendium casus oriatur. Praeterea ut aquam unusquisque inquilinus in cenaculo suo habeat iubetur admonere. Adversus capsarios quoque qui mercede servanda in balineis vestimenta suscipiunt iudex est constitutus. ut si quid in servandis vestimentis fraudulenter admiserit ipse cognoscat.

Ulp. l. sing. de off. p. urb. Imperatores Severus et Antoninus Iunio Rufino praefecto vigilum ita rescripserunt. Insularios et eos qui negligenter ignes apud se habuerint potes fustibus vel flagellis caedi iubere. Eos autem qui dolo fecisse incendium convincentur ad Fabium Cilonem praefectum urbis amicum nostrum remittes. Et fugitivos conquirere eosque dominis reddere debet. **De officio proconsulis et legati. Rubrica.**
Ulp. l. i. disp. Proconsul ubique quidem proconsularia habet insignia statim atque urbem egressus est. potestatem autem non exercet nisi in ea provincia sola quae ei decreta est.
Marc. l. i. inst. Omnes proconsules statim quam urbem egressi fuerint habent iurisdictionem sed non contentiosam sed voluntariam. ut ecce manumitti apud eos possunt tam liberi quam servi et adoptiones fieri. Apud legatum vero proconsulis nemo manumittere potest quia non habet iurisdictionem talem.
Ulp. l. xxvi. ad Sab. Nec adoptare potest. omnino ... habet. enim non est apud eum legis actio.
Id. l. i. de off. procons. Observare autem proconsulem oportet ne in hospitiis praebendis oneret provinciam. ut imperator noster cum patre Aufidio Severiano rescripsit. Nemo proconsulum stratores suos habere potest sed vice eorum milites ministerio in provinciis funguntur. Proficisci autem proconsulem melius quidem est sine uxore sed et cum uxore potest dummodo sciat senatum Cotta et Messala consulibus censuisse futurum ut si quid uxores eorum qui ad officia proficiscuntur deliquerint ab ipsis ratio et vindicta exigatur. Antequam vero fines provinciae decretae sibi proconsul ingressus sit edictum debet de adventu suo mittere continens commendationem aliquam sui. si quam cum provincialibus vel conversatio sit et maxime excusantes ne publice vel privatim occurrant ei. esse enim convenientius ut unusquisque in patria sua eum excipere. Recte autem et ordine faciet si edictum decessori suo miserit significetque qua die fines sit ingressurus. plerumque enim incerta haec et inopinata turbant provinciales et actus impediunt. Ingressum etiam hoc eum servare oportet ut per eam partem provinciam ingrediatur per quam ingredi moris est et quas Graeci ἐπιδημίας appellant καὶ ... observare primum in quam civitatem veniat vel applicet. magni enim faciunt provinciales servari sibi consuetudinem istam et huiusmodi praerogativas. quaedam provinciae etiam hoc habent ut per mare in eam provinciam proconsul veniat ut Asia scilicet usque adeo ut imperator noster Antoninus Augustus ad desideria Asianorum rescripsit proconsuli necessitatem impositam per mare Asiam applicare καὶ τῶν μητροπόλεων Ἔφεσον primam attingere. Post hoc ingressus provinciam mandare iurisdictionem legato suo debet. nec hoc ante facere quam fuerit provinciam ingressus. est enim perquam absurdum antequam ipse iurisdictionem nanciscatur. nec enim prius ei competit quam in eam provinciam venerit. alii eam mandare quam non habet. Sed et si ante fecerit et ingressus provinciam in eadem voluntate fuerit credendum est videri legatum habere iurisdictionem non ex eo tempore quo mandata est sed ex quo provinciam proconsul ingressus est.
Pap. l. i. quaest. Aliquando mandare iurisdictionem proconsul potest et antequam in provinciam pervenerit. quid enim si necessariam moram in itinere patiatur. maturissime autem legatus in provinciam ingressu...
Ulp. l. i. de off. procons. Solent etiam custodiarum ... cognitionem mandare legatis scilicet ut praeaudita custodia ad se remittant ut innocentes ipse liberet. Sed hoc genus mandati extraordinarium est. nec enim potest quis gladii potestatem sibi datam vel cuius alterius coercitionis ad alium transferre. Nec liberandi igitur cum accusari apud eum non possit. Sicut autem mandare iurisdictionem vel non mandare est in arbitrio proconsulis. ita adimere mandatam iurisdictionem licet quidem proconsuli. non autem debet inconsulto principe hoc facere. Legatos non oportet principem consulere sed proconsulem suum. isque ad consultationes legatorum debebit respondere. Non vero in totum xeniis abstinere debebit proconsul. sed neque modum adiciat ut neque morose in totum abstineat neque avare modum xeniorum excedat. quam rem divus Severus et imperator Antoninus elegantissime epistula sunt moderati. cuius epistulae verba haec sunt. quantum ad xenia pertinet audi quid sentimus. vetus proverbium est οὔτε πάντα οὔτε πάντοτε οὔτε παρὰ πάντων. nam valde inhumanum est a nemine accipere sed passim vilissimum et per omnia avarissimum. et quod mandatis continetur ne donum vel munus ipse proconsul vel qui in alio officio erit accipiat emat ve nisi victus cotidiani causa. ad xeniola non pertinet. sed ad ea quae edulium excedunt usum. sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.
Id. l. ii. de off. procons. Si in aliquam celebrem civitatem vel provinciae caput advenerit pati debet commendari sibi civitatem laudesque suas non cum gravitate audire cum honori suo provinciales id vindicent. Et ferias secundum morem et consuetudinem quae retro optinuit dare debet. sacras et opera publica circumire inspiciendi gratia an sarta tecta sint vel an aliqua refectione indigeant. et si qua coepta

sunt uel consumitur. pro uirtute eius rei. p. praemittit curam debet. Curatores quoque operum diligentius ullis probatis praeponit. ministeria quoque militaria si opus fuerit ad curatores aduniatos dari.

¶ Cum plenissimam autem iurisdictionem proconsul habeat. omnium partes qui rome uel magistratuum uel extraordinarie ius dicunt ad ipsum pertinet.

Ulp. l. xxxviij. ad ed. Et ideo maius imperium in ea prouincia habet omnibus post principem.

Ulp. l. i. de off. pro. Nec quicquam est in prouincia quod non per ipsum expediatur. ¶ Sane si fiscalis pecuniaria causa sit que ad procuratorem principis respiciat melius fecerit si abstineat. ¶ Ubi decretum necessarium est per libellum id expedire proconsul non potest. omnia enim quecumque causae cognitionem desiderant per libellum non possunt expediri. ¶ Circa aduocatos patientem esse proconsulem oportet. sed cum ingenio ne contemptibilis esse uideatur. ¶ Nec adeo dissimulare si quos causarum concinnatores uel redemptores deprehendat. Eosque solos postulare pati qui per edictum postulare permittuntur. ¶ De plano autem proconsul potest expedire hec ut obsequium parentibus et patronis liberisque patronorum exhiberi iubeat comminari et terrere a patre. ¶ Filium oblatum qui non ut oportet conuersari dicetur. Potest de plano similiter et libertum non obsequentem emendare aut uerbis aut fustium castigatione. ¶ Obseruare itaque eum oportet. ut sit ordo aliquis postulantium. scilicet ut omnium desideria audiantur. ne forte dum honori postulantium datur. uel improbitati ceditur. mediocres desideria sua non proferant. qui aut omnino non adhibuerunt. aut minus frequentes neque aliqua dignitate preditos aduocatos sibi prestiterunt. ¶ Aduocatos petentibus quoque debebit indulgere plerumque feminis uel pupillis uel aliis debilibus uel his qui suae mentis non sunt. si quis eis petat uel si nemo sit qui petat eis. ultro dare debebit. ¶ Sed et si quis per potentiam aduersarii non inuenire aduocatum dicat. eque oportebit ei aduocatum dare. ¶ Ceterum opprimi aliquem per aduersarii sui potentiam non oportet. hoc enim etiam ad inuidiam eius qui prouincie preest spectat. si quis tam potenter gerat se ut omnes metuant aduersus eum aduocationem suscipere. ¶ Que etiam omnium presidum cura sit accedentem ab eis hec omnia obseruari.

Ulp. l. x. officio pro. Meminisse oportebit usque ad aduentum successoris omnia debere proconsulem agere cum sit unus proconsulatus. et utilitas prouincie exigat esse aliquem per quem negotia sua prouinciales explicent. Ergo in aduentum successoris debebit ius dicere. ¶ Legatum suum neque ante se de prouincia dimittat. Et lege iulia repetundarum et rescripto diui adriani ad calphurnium rufum proconsulem achaie admonetur.

Ulp. l. de off. pro. Si in quid erit quod maiorem animaduersionem exigat. remittere legatus apud proconsulem debet. neque enim animaduertendi uel coercendi uel atrociter uerberandi ius habet.

Paul. l. ii. ad ed. [L]egatus mandata sibi iurisdictione iudicis dandi ius habet.

Pomp. l. x. ad q. mu. [L]egati proconsulis nichil proprium habent nisi a proconsule eis mandata fuerit iurisdictio.

Ulp. l. xx. ad iul. et pap. Pro consules non amplius quam sex fascibus utuntur.

Ulp. l. iij. reg. Et legati proconsulum tutores dare possunt.

Ulp. l. xxix. ad ed. Proconsul portam rome ingressus deponit imperium. De offo prefecti augustalis. R.

Ulp. l. xv. ad ed. Prefectus egypti non prius deponit prefecturam et imperium quod ad similitudinem proconsulis lege sub augusto ei datum est. quam alexandriam ingressus sit successor eius licet in prouinciam uenerit. et ita mandatis eius continetur. De offo presidis. R.

Macer. l. i. de off. pre. Nomen presidis generale est eoque et proconsules et legati cesaris et omnes prouincias regentes licet senatores sint presides appellantur. ¶ Proconsul ap

Ulp. l. xxx. ad sab. Preses prouincie [ui]perio spalis est. apud se adoptare potest. ¶ Quemadmodum et emancipare filium et manumittere seruum potest.

Paul. l. xxxij. ad ed. Preses prouincie in sue prouincie homines tantum imperium habet. et hoc dum in prouincia est. Nam si excesserit priuatus est. ¶ Habet interdum imperium et aduersus extraneos homines si quod manu commiserint. Nam et in mandatis principum est ut curet is qui prouincie preest. malis hominibus prouinciam purgare nec distinguitur unde sint.

Ulp. l. xxxix. ad ed. Preses prouincie maius imperium habet in ea prouincia omnibus post principem.

Ju. r. l. i. de off. trib. Preses prouincie non magis tutorem quam specialem iudicem ipse se dare potest.

Ulp. l. i. op. Illicitas exactiones et uiolentia factas et extortas metu uenditiones et cautiones uel sine pretii numeratione prohibeat preses prouincie. ¶ Item ne quis iniquum lucrum aut damnum sentiat preses prouincie prouideat. ¶ Ueritas rerum erroribus gestarum non uitiatur. et ideo preses prouincie id sequatur quod conuenit eum ex fide eorum que probabuntur. ¶ Ne potentiores uiri humiliores iniuriis afficiant. neue defensores eorum calumniosis criminibus insectentur innocentes. ad religionem presidis prouincie pertinet. ¶ Illicita ministeria sub pretextu aduiantium militares uiros ad concutiendos homines procedentia prohibere et deprehensa coercere preses prouincie curet. Et sub specie tributorum illicitas exactiones fieri prohibeat. ¶ Neque illicita negotiatione aliquos prohiberi. neque prohibita exerceri neque innocentibus penas irrogari ad sollicitudinem presidis prouincie pertinet. ¶ Ne tenuiores uite homines sub pretextu aduentus officiorum uel militum lumine unico uel breui supellectili ad aliorum usus translatis iniuriis uexentur preses prouincie prouidebit. ¶ Ne quod sub nomine militum quod ad utilitates in commune eorum non pertinet. a quibusdam propria sibi commoda inique uindicantibus committatur. preses prouincie prouidebit. ¶ Sicuti medico imputari euentus mortalitatis non debet. ita quod per imperitiam commisit imputari ei debet. pretextu enim humane fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet. ¶ Qui uniuersas prouincias regunt. ius gladii habent. et in metallum dandi potestas eis permissa est. ¶ Preses prouincie simulata quam irrogauit ex presentibus facultatibus eorum. quibus eam indixit indigi non posse deprehenderit necessitati solutionis moderetur. ¶ Reprehensa exactorum illicita auaritia remissa propter inopiam multa a prouinciis regentibus exigi non debet.

Ju. l. iij. op. Preses prouincie inspectis edificiis. dominos eorum causa cognita reficere compellat. et aduersus detrectantem competenti remedio deformitati auxilium ferat.

Ulp. l. i. dig. Seruandum est quod diuus traianus tiro rescripsit. Nam in persona necessitate proconsuli uel legato eius uel presidi prouincie suscipiende cognitionis. Sed cum existimare debere an ipse cognoscat an iudicem dare debeat.

Call. l. i. de co. Generaliter quotiens princeps [ad presides] dat. ad presides prouinciarum remittit negotia per rescriptionem prec? eum qui prouincie preest adire potest. uel cum hec adiectio inserta erit. estimabit quid sit partium suarum. Sed non imponit necessitatem proconsuli uel legato suscipiende cognitionis quamuis non sit adiectum is estimabit quid sit partium suarum. Sed is existimare debet utrum ipse cognoscat an iudicem debeat dare.

Herm. l. ij. iuris ep. Ex omnibus causis de quibus uel prefectus urbis uel prefectus pretorio. Itemque consules et pretores ceterique qui rome cognoscunt correctorum et presidum prouinciarum est notio.

Mauri. l. iij. iudic. Uniuersa enim prouincialia desideria que rome uarios iudices habent ad officium presidum pertinent.

Paul. l. xiij. ep. Sed licet is qui prouincie preest omnium rome magistratuum uice et officio fungi debeat. non tamen spectandum est quid rome factum est. quam quid fieri debeat.

Ulp. l. vij. de off. pre. Congruit bono et graui presidi curare ut pacata atque quieta prouincia sit quam regit. quod non difficile optinebit. si sollicite agat ut malis hominibus prouincia careat eosque conquirat. Nam et sacrilegos latrones. plagiarios fures conquirere debet. et prout quisque deliquerit in eum animaduertere receptoresque eorum coercere sine quibus latro diutius latere non potest. ¶ Furiosi si non possint per necessarios contineri eo remedio per presidem obuiam eundum est. scilicet ut carcere contineantur. et ita diuus pius rescripsit. ¶ Sane excutiendum diui putauerunt fratres in persona eius qui parricidium admiserat. utrum simulato furore facinus admisisset. an uero reuera compos mentis non esset. ut simulantis plecteretur. si uero furens in carcere continetur.

Mac. l. de iud. pu. [A]n diuus marcus [et commodus scapule tertullo] rescripserunt in hec uerba. Si tibi liquido compertum est. elium priscum in eo furore esse. ut continua mentis alienatione omni intellectu careat. nec subest ulla suspicio matrem ab eo simulatione dementie occisam. potes de modo eius pene dissimulare. cum satis furore ipso puniatur. et tamen eo diligentius custodiendus erit. ¶ Ac si putabis etiam uinculo coercendum quin tam ad penam quam ad tutelam eius et ad securitatem proximorum pertinebit. ¶ Si uero ut plerumque assolet quibusdam interuallis sensu saniore non forte eo momento scelus admisit. nec enim morbo eius danda est uenia diligenter explorabis. et si quid tale compereris consules nos ut existimemus. an per immanitatem facinoris. si cum posset uideri sentire commisit supplicio afficiendus sit. ¶ Cum autem ex litteris tuis cognouimus. tali eum loco atque ordine esse ut a suis uel etiam in propria uilla custodiatur. recte facturus nobis uideberis. si eos a quibus illo tempore obseruatus esset uocaueris. et causam tante negligentie excusseris. et unumquemque

corum pueribus leuiant uel honerant culpe ... iens. Nam custodes furiosis non adhibere solum adhibere neque pretiosius ipsi insemoliatur. Set ne alius quamque exitiosior sit quod si committatur non in merito culpe eorum ascribendum est qui negligentiores in officio suo

Mar. l. i. de off. p. Illud observandum est neque ... fuerit provintiam regit fines eius excedat. nisi uoti soluendi causa. dum tamen abnectare ei non liceat.

Mar. l. ii. de off. pro. Senatus consulto cauetur ut de his que provintias regentes comites ue eorum ab aliquo acceperint ... quia in provintiam uenerit consecerunt. patientissime ius dicat. Et ita ut actiones obeundam in stitutione esse poster quam ex corum ea provintia excesserit restituerent. Si quod tamen iure acciderit uel uti si iniuria uel furtum passus est. actionem ius dicendum est uel luce contestetur. res que ablata exhiberi deponatur. aut si non exhiberi uel satisdato permittatur.

Cels. l. iii. dig. Si forte preses provintie manumiserit uel tutorem dederit priusquam cognouit successorem aduenisse erit id ratum.

Mod. l. v. reg. Plebiscito continetur ut neque preses munus ... nisi ut ... esculentum poculentum ue quod que in dies prius

Paul. l. ii. de off. Observandum est ius reddenti ... prodigant. Prouintia adeundo quod est facile se prebeat. sed contempnit se non patiatur unde mandatis adicitur ne preses provintiarum in ulteriorem familiaritatem provintiales admittat. Nam ex conuersatione equali contemptio dignitatis nascitur. sed et in cognoscendo. neque excandescere aduersus eos quos malos putat neque precibus calamitosorum illacrimari oportet. Id enim non est constantis et recti iudicis cuius animi motum uultus detegit. et summatim ita ius reddi debet. ut auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

Pap. l. iv. Legatus cesaris id est preses uel corrector provintie abdicando se non amittit imperium.

Paul. l. sing. de off. ass. Preses cum cognoscit de suo corrupto uel a cella deuirginata uel fugiens stuprato si auctor rei peragetur corruptus esse dicitur uel eiusmodi homo ut non solum iactura aduersus sit ... sed ad demum communis custodie pertineat seuerissime debet animaduertere. De officio procuratoris cesaris uel rationalis. R.

Ulp. l. xvi. ad ed. Que acta gestaque sunt a procuratore cesaris sic ab eo comprobantur atque si a cesare gesta sint. Si rem cesaris procurator eius quasi rem propriam tradat. non puto eum dominium transferre. Tunc enim transfert. cum negotium cesaris gerens consensu ipsius tradit. Denique si uenditionis uel donationis uel transactionis causa quod agat nichil agit. Non enim alienare ei res cesaris. sed diligenter gerere commissum est. Est hoc precipuum in procuratore cesaris quod eius iussu adire hereditatem seruus potest. Et si cesar heres instituatur mittendo se opulentie hereditati procurator heredem cesarem facit.

Pap. l. i. resp. Quod si eadem causa quibus in patronum heres institutus est. solvendo non sit re propter ea consulitur in patrono. Hereditatem institutum in adeundis uel repudiandis huiusmodi hereditatibus no ...

Paul. l. ii. decr. Curatores cesaris ... litatem exploratam est. uim deportandi non habere quia huius rei potestatem non haberent ius non habere. Si tamen quasi tumultuosum uel iniuriosum aduersus colonos cesaris prohibuerit in predia cesaris accedere abstinere debebit. Idque diuus pius iulio rei rescripsit. Et tamen neque relegare eum quia possunt permittere. Id quia imperatores nostri seuerus et antoninus adiudicium ... rescripserunt. De officio iuridici. R.

Ulp. l. xxxix. ad ed. Adoptare quis apud iuridicum potest. quia data est ei legis actio.

Ulp. l. xxxv. ad ed. Iuridico qui alexandrie agit datiuo tutorem constituere diui marci constitutione concessa est. De officio eius cui mandata est.

Ulp. l. i. quest. Quecumque specialiter lege iurisdictio. R. uel senatus consulto uel constitutione principum tribuuntur. mandata iurisdictione non transferuntur. Que uero iure magistratus competunt mandari possunt. Et ideo uidentur errare magistratus qui cum publici iudicii habent exercitationem lege uel senatus consulto delatam. ueluti legis iulie de adulteriis et si que alie sunt similes iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum est quod lege iulia de ui nominatim cauetur. ut is cui optigerit exercitatio. possit eam si proficiscatur mandare non aliter itaque mandare poterit quam si abesse ceperit. cum alias iurisdictio etiam a presente mandetur. Et si a familia dominus centum esse dicitur. cognitionem preter quam ex senatus consulto habet mandare non potest. Qui mandatam iurisdictionem suscepit proprium nichil habet. sed eius qui mandauit iurisdictione utitur. Uerius est enim more maiorum iurisdictionem quidem transferri. Sed merum imperium quod lege datur non posse transire. Quare nemo dicit animaduersionem legatum proconsulis habere mandata iurisdictione. Papinianus notat merum imperium quod iurisdictioni coheret mandata iurisdictione transire uerum est.

Ulp. l. iii. de omn. trib. Mandatam ... dicere transire uerum est. Iurisdictionem a preside consilium non potest exercere is cui mandata est. Constitutores uel curatores uelut perpetua uinitere cum cognita ... preside

primitur. quod suam dauit iurisdictionem nequaquam potest mandatam iurisdictionem cam consilium transferre.

Ulp. l. v. dig. Et si proconsul is qui alienam iurisdictionem exequitur non tamen suo imperio agit. sed eo cuius mandato ius dicit. quotiens pro ...

Mar. l. i. de off. p. Cognitio de suspectis tu... eis fugitur. toribus mandari potest. Immo etiam mandata generali iurisdictione propter utilitatem pupillorum eam contingere constitutum est in hec uerba. Imperatores seuerus et antoninus. braduc proconsuli africe. Cum propriam iurisdictionem legatis tuis dederis consequens est ut etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere. Et ex posse et loco dedere. ut sicuti damni infecti non caueatur. uti possideatur uidebatur. Aut uentris nomine in possessionem mitti. Ut sicut legatum est legatorum seruandorum causa in possessionem mittat

Paul. l. xviii. ad plaut. Mandatam sibi ... mandari potest. iurisdictionem mandari alii non posse manifestum est. Mandari iurisdictionem priuato et imperium quod non est merum uidetur mandari quia iurisdictio sine modica cohercione nulla est. De officio assessorum. R.

Paul. l. sing. de off. ass. Omne officium assessorum quo iuris studiosi partibus suis fugitur. in his fere causis constat in magnum omnibus postulationibus. libellis. edictis. decretis et epistolis.

Mar. l. i. de off. p. Liberti assidere possunt. Infames autem licet non prohibeantur legibus assidere. attamen arbitror ut aliquo quoque decreto principali refertur constitutum non posse officio assessoris fungi.

Mar. l. i. de off. pr. Si eadem provintia postea diuisa sub duobus presidibus constituta est. uelut germania misia. ex altera ortus in alia provintia assidebit nec uidetur in sua provintia assidere.

Pap. l. iii. resp. Diem functo legato cesaris salarium comitibus residui temporis quod legatus prestitutum est debetur modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerint. Diuersum in eo seruetur qui successorem ante tempus accepit.

Paul. l. sing. de off. Consiliarius eo tempore quo assidet negotia tractare in suum quidem auditorium nullo modo concessum est. In alienum autem non

Paul. l. i. resp. In consilio curatorum rei ... prohibetur. publice rei eisdem ciuitatis assidere non prohibetur. quia publico salario non fruuntur. Explicit liber primus. Incipit. ii. de iurisdictione

Ulp. l. i. omnium iudicium. R. Ius dicentis officium latissimum est. Nam et bonorum possessionem dare potest. Et in possessionem mittere. et pupillis non habentibus tutores constituere. Iudices litigantibus dare.

Iavol. l. vi. ex cass. Cui iurisdictio data est ea quoque concessa esse uidentur sine quibus iurisdictio explicari non potuit.

Ulp. l. ii. de off. quest. Imperium aut merum ... eam non potest aut mixtum est. Merum est imperium habere gladii potestatem ad animaduertendum in facinorosos homines. Quod etiam potestas appellatur. Mixtum est imperium cui etiam iurisdictio inest. Quod in dandi bonorum possessione consistit. Iurisdictio etiam iudicis dandi licentia est.

Ulp. l. i. ad ed. Iubere cauere pretoria stipulatione et in possessionem mittere imperii magis est quam iurisdictionis.

Ulp. l. i. dig. More maiorum ita comparatum est ut is demum iurisdictionem mandare possit qui eam suo iure non alieno beneficio habet.

Paul. l. ii. ad ed. Et quia nec principaliter ei iurisdictio data est nec ipsa lege defertur. sed confirmat mandatam iurisdictionem. Ideoque si is qui mandauit iurisdictionem decesserit. antequam res ab eo cuius data est iurisdictio geri cepit. soluimandatum laborat. sicut in reli...

Ulp. l. iii. ad ed. Si quis id quod iurisdic... quir eius. tionis perpetue. Non quidem putres in albo uel in carta. uel in alia materia propositum erit dolo malo corrupit. datur in eum quingentorum aureorum iudicium quod populare est. Serui quoque et filii familias uerbis edicti continentur. Sed et utrumque sexum pretor complexus est. Quod si dum proponitur uel ante propositionem quis corrupit edicti quidem uerba cessabunt. Pomponius autem ait sententiam edicti porrigendam esse ad hec. In seruos autem si non defendantur a dominis et eos qui inopia laborant corpus torquendum est. Doli mali autem in uerbis edicti sit mentio. quod si per imperitiam uel rusticitatem uel ab ipso pretore iussus. uel cum aliquis fecit. non tenetur. Hoc uero edicto tenetur et qui tollit quamuis non corrupit. Item et qui suis manibus facit. et qui alius mandat. Alius sine dolo malo fecit. Sed si alius dolo malo mandauit. qui mandauit tenebitur. Si uterque dolo malo fecit. ambo tenebuntur. Nam et si plures fecerint uel corruperint. uel mandauerint omnes tenentur.

Gai. l. ii. ad ed. provintie. Adeo quidem ... bus. ut non sufficiat alterum quidem eorum penam luere.

Paul. l. iii. ad ed. Si familia alicuius album corrupit. non similiter hic edicitur. ut in furto ne in reliquos actio detur. si tamen dominus eum defendere noluit. unius nomine prestitit. quantum liber prestare. fortasse quia hic et contempta maiestas pretoris uindicatur.

ex plurib3 factis intelligitur quotiens cum plures furti manum fecerint. uel damnum dederint. quia plura facta sunt. non ut in furto unum. Octonem. hic quoque domino succurrendum ait. Nam hoc potest dici si dolo malo curauerint ut ab alio album corrumperetur. quia tunc unum consilium sit & non plura facta. ¶ Hoc. pomp. l. x. notat.

Vlp. l. iij. ad ed. Quivis iurisdictioni preest. neque uxori uel liberis suis neque libertis. Vel ceteris quos secum habet. ius dicere debet. neque uxori uel liberis suis neque libertis. Vel ceteris qui secum sunt.

Gai. l. i. ad ed. prou. Si idem cum eodem plurib3 cum habet. actionibus agat. quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis sit. coaceruato uero omnium excedat modum iurisdictionis eius. apud eum agi posse. Sabino & Cassio & Paulo placuit. Que sententia rescripto imperatoris Antonini confirmata est. ~~Quod si uterque~~ Set si actiones. & alter minore quantitate alter maiore petat. apud eundem iudicem agendum est ei qui quantitatem minorem petit. ne in potestate calumpniosi aduersarii mei sit an apud eum litigare possim. ¶ Si una actio communis plurium personarum uelut familie herciscunde. ¶ Communi diuidundo. finium regundorum. utrum singule partes spectande sunt. circa iurisdictionem eius qui cognoscit. quod consilio & paulo placet. quia unusquisque de parte sua litigat. an potius tota res. quia & tota res in iudicium uenit. & uel uni adiudicari potest. quod Cassio & Pegaso placet. & sane eorum sententia probabilior est.

Vlp. l. ij. Magistratibus municipalibus supplicium a seruo sumere non licet. modica autem castigatio eis non est deneganda.

Pau. l. ij. ad ed. Eum qui iudicare iubet. magistratum esse oportet. Magistratus autem uel is qui in potestate aliqua sit ut puta proconsul uel pretor. uel alii qui prouincias regunt iudicare iubere eo die quo priuati futuri essent non possunt.

Pau. l. xxix. ad ed. Est receptum. eoque iure utimur. ut si quis maior uel equalis subiciat se iurisdictioni alterius. possit ei & aduersus eum ius dici.

Pau. l. ij. de offic. procons. Si per errorem alius pro alio pretor fuerit aditus. nichil ualebit. quod actum est. Nec enim ferendus est qui dicat consensisse eos in presidem. cum ut Iulianus scribit. non consentiant qui errant. Quid enim tam contrarium est consensui quam error qui imperitiam detegit.

Pau. l. iij. de offic. procons. Solet pretor iurisdictionem suam mandare. & aut omnem mandat. aut speciem unam. Et is cui mandata iurisdictio est. fungitur uice eius qui mandauit non sua.

Pau. l. i. de off. Pretor sicut uniuersam iurisdictionem mandare alii potest. ita & in personas certas. uel aduersus speciem potest. Maxime cum iustam causam susceperit antea magistratum aduersus omnes alterius prouincie.

Afr. l. viij. quest. Si conuenerit ut alius pretor quam cuius iurisdictio esset ius diceret. & priusquam aditus esset habuerit uoluntas mutata fuerit. procul dubio nemo compellitur eiusmodi.

Vlp. l. vi. fideic. Cum quidam pupillus conuentioni starent. ea apud competentem iudicem litem susceperit. deinde eo deportata est. postea aduenit. deinde alterius iurisdictioni subiecti puerant. querebatur an prioris iudicis sententia exequi possit. dixi posse quamuis alterius iurisdictioni sententia fuerat dicta. ¶ Sed si post susceptam cognitionem ante sententiam hoc euenisset. idem putarem de sententia que apud priorem iudicem dicta fuerit. ¶ Quod generaliter & in omnibus huiusmodi casibus obseruandum est. ¶ Quotiens de quantitate ad iurisdictionem pertinente queritur. semper quantum petatur querendum est non quantum debeatur.

Paul. l. i. ad ed. Extra territorium iusdicenti impune non paretur. Idem est si supra iurisdictionem suam uelit ius dicere.

Vlp. l. iij. ad ed. Hoc edicto *Quod quisque iuris in alterum statuerit ut ipse eodem iure utatur. Rubrica.* summam habet equitatem. & sine cuiusquam indignatione iusta. Quis enim aspernabitur idem ius sibi dici quod ipse aliis dixit. uel dici effecit. Qui magistratum potestatemue habebit. si quid in aliquem noui iuris statuerit. ipse quandoque postea aduersario postulante. eodem iure uti debet. ¶ Si quis apud eum qui magistratum potestatemue habebit aliquid in aliquem noui iuris optinuerit quandoque postea aduersario eius postulante eodem iure aduersus eum decernetur. Scilicet ne quod ipse quis in alterius persona equum esse credidisset. id in ipsius quoque persona ualere patiatur. ¶ Hec autem uerba quod statuerit qui iurisdictioni preest. cum effectu accipimus. non uerbotenus. & ideo si cum uellet statuere. prohibitus sit. nec effectum decretum habuit. cessat edictum. Nam statuit uerbum rem perfectam significat & consummatam iniuriam non ceptam. ¶ Et ideo si inter eos quos dixit ius inter quos iurisdictio ei non habuit. Quoniam pro nullo hoc habetur nec est ulla sententia cessare edictum putamus. ¶ Quid enim obfuit conatus cum iniuria nullum effectum habuerit.

Paul. l. iij. ad ed. Hoc edicto dolus debet ius dicentis puniri. Nam si assessoris imprudentia ius aliter dictum sit. quam oportuerit. non debet hoc magistratui officere. sed ipsi assessori.

Pomp. l. iij. ad ed. Si quis iniquum ius aduersus aliquem impetrauerit eo iure [illegible] suppositum eum ei hec uerba [illegible] uenit. Ceterum si ipse [illegible] nec non coheret. ¶ Sed & si impetrauit sui nominis [illegible] ne alio nomine. sine eo impetrauit. ut utatur. hec uerba non sunt. hoc edicto puniatur. ¶ Si procurator meus postulauit. queritur quis eodem iure uteretur. & putat pomponius me solum. tamen si hoc ei specialiter mandaui. uel ratum habui. ¶ Sed & si tutor uel curator furiosi postulauit. uel adolescentis ipse hoc edicto coheretur. ¶ Set et aduersus procuratorem ipse idem obseruandum est. Si in rem suam fuit datus procurator. ¶ Hec pena aduersus omnes statuitur. qui in edictum inciderit. non solum eos qui postulauerint. quod absoluere est. Set omni quoque quantacumque excipitur. ¶ Sed si pro quo spopondisti impetrauit ne aliquis creditoribus ipsius aduersus eum exceptione utatur. deinde tu in ego is qui spopondisti uelis exceptione uti. nec decet ipsum oportet hoc ipsum consequendum pati aut iniuriam. si soluendo debitor non sit. ¶ Sed & si tu incidisti in edictum reus quidem utitur exceptione. tu uero non uteris. nec penam aduersus pro mittendi prinebit. & ideo mandati actionem non habebis. ¶ Si filius meus in magistratu in hoc edictum inciderit an in his actionibus quas ex persona eius intenda huic edicto locus sit. & non puto ne mea conditio deterior fiat. ¶ Quod ait pretor. ut is eodem iure utatur. an etiam ad heredes hec pena transmittatur. Iulianus scribit. uel non solum ipsi denegandam actionem. sed etiam heredi eius. ¶ Illud quoque non sine ratione scribit. non solum in his actionibus pati eum penam edicti. quas tunc habuit. cum incideret in edictum. Verum si que postea ei acquiretur. ¶ Et hac etiam solutum repeti non posse. uel putat. Superest enim naturalis eam qui inhibet repetitionem.

Gai. l. i. ad ed. Illud eleganter pretor excepit. pretor quis consul quis consul cum fecerit. qui ipse eorum quod fecerit. & arreten. i. uel magistratus dum fuerit hoc edictum teneret. uel litigator dum uult beneficio huius edicti uti. ipse in penam huius edicti committat. *Si quis in ius dicenti non obtemperauerit. Rubrica.*

Vlp. l. i. ad ed. Omnibus magistratibus non tamen duumuiris secundum ius potestatis sue concessum est. iurisdictionem suam defendere penali iudicio. ¶ Is tamen ius dicenti non obtemperasse uidetur. qui hoc extremum in iurisdictione est non fecit. uelut si quis rem mobilem uindicari ab eo passus non est. sed duci eam uel auferri passus est. ceterum si necessaria recusauit. tunc non obtemperasse uidetur. ¶ Si procurator tutoris uel tutor uel curator iusdicenti non obtemperauit. ipse punitur non dominus uel pupillus. ¶ Non solum autem reum qui non obtemperauit. hoc edicto teneri Labeo ait. uerum etiam petitorem. ¶ Hoc iudicium non ad id quod interest datur. sed quanti ea res est concluditur. & ideo meram penam continet. neque post annum neque in heredem datur. *De in ius uocando. Rubrica.*

Paul. l. r. ad ed. In ius uocare est iuris experiundi causa uocare.

Vlp. l. ad ed. In ius uocari non oportet. neque consulem. neque prefectum. neque pretorem. neque proconsulem. neque ceteros magistratus. qui imperium habent. qui coercere aliquem possunt. & iubere in carcerem duci. Nec pontificem dum sacra facit. Nec eos qui propter loci religionem inde se mouere non possunt. ¶ Sed nec eum qui equo publico in causa publica transuehatur. ¶ Preterea in ius uocari non debet. qui uxorem ducit. aut eam que nubat. Nec iudicem dum de re cognoscit. Nec eum dum quis apud pretorem causam agit. Neque funus ducentem familiare. iustaue mortuo facientem.

Paul. l. i. ad ed. Vel qui cadauer persequuntur facientem obsequia. quod etiam uidetur ex rescripto diuorum fratrum esse comprobatum.

Vlp. l. vi. ad ed. Quique litigandi causa necesse habent interesse uel in incerto loco sunt. nec furiosos uel infantes. ¶ Pretor ait parentem patronum patronam. liberos parentes que patroni patrone in ius sine permissu meo quis uocet. ¶ Parentes hic utriusque sexus accipe. sed an in infinitum queritur quidam parentes usque ad tritauum appellandos aiunt. superiores maiores dici hoc ueteres existimasse. pomp. refert. Sed gaius cassius. omnes in infinitum parentes dicit. quod & honestius est. & merito obtinuit. ¶ Parentes etiam eos accipi Labeo existimat. qui in seruitute eum susceperint. Nec tamen ut Seruius dicebat ad solos iustos liberos pertinet. sed & si uulgo quesitus sit filius. matrem in ius non uocabit.

Paul. l. iiij. ad ed. Quia semper certa est etiam si uulgo conceperit. pater uero is est quem nuptie demonstrant.

Pau. l. i. sent. Parentes naturales in ius uocare nemo potest. Vna est enim omnibus parentibus seruanda reuerentia.

Pau. l. iiij. ad ed. Patrem adoptiuum parentes impune uocabit. quam diu ei parentes non sunt cum his tamen agnatus fiat. quibus & agnatus.

Vlp. l. v. ad ed. Adoptiuum patrem quamdiu in potestate est in ius uocare non potest. ut magis potestatis quam precepto pretoris. nisi sit filius qui castrense habuit peculium. Tunc enim ea cognita permittitur. Sed naturalem parentem nec quidem dum est in adoptiua familia in ius uocabit. ¶ Patronum igitur patronam. patroni. hic accipiendi sunt qui ex seruitute manumiserint. Vel si collusionem detexerit. ¶ Et si quis per iudicium pronuntiatus libertus esse cum alienum non fuerit. Aut si iurauerit eum libertum meum esse. ¶ Quia eadem prodicatarium procuratione patronos non habebor. si contra me iudicatum est. aut si me deferente iurauerit.

se libertum dedi. Sed si adultus [illegible] adeo ne uxorem duceret uel nuberet in prima causa uocator. [illegible] gemmat. item libe-ro meo adfilium meum. [illegible] non teneri. Sed [illegible] scrib. plique iulianum sententiam probat. sed quod cauetur ut patronum quod in ius uocet. filii eius inuenta [illegible] non uocetur.

Paul. l. iiij. ad ed. Is quoque qui ex causa fideicommissi manumittitur non debet in ius uocari. quamuis ut manumitteret in ius uocetur.

Ulp. l. v. ad ed. [illegible] hac lege eum ut manumittatur a creditore diui marci [illegible] cum sint patroni in ius uocari non prohibentur. Sed et si [illegible] ex fide frangi. pro patrono non habetur. Prostituta ex lege uenditionis uendita habebit patronum si hac lege uenierit ut si prostituta esset fieret libera. Sed si uenditor qui [illegible] exceperit. ipse prostituit. quia [illegible] peruenit ad libertatem [illegible] ab illo [illegible] qui uendidit libertatem consequitur. Sed honore [illegible] non est. ut et marcellus l. vi. dig. existimat. Patroni autem accipimus etiam si eo capite minuti sit. dum arrogaret per obreptionem. Cum enim hoc ipso quo arrogatur celata condicione sua. non id actum uidetur ut fieret ingenuus. Sed si ius anulorum aureorum accepit puto eum reuerentiam patrono exhibere debere. quamuis omnia ingenuitatis munia habeat. aliud est si natalibus sit restitutus. nam princeps ingenuum facit. Cum manumittitur a corpore aliquo. uel collegio uel ciuitate singulos in ius uocabit. nam non est illorum libertus. sed rei p. honorem habere debet. Etiam si aduersus rem p. uel uniuersitatem uelit experiri ueniam edicti petere debet. quamuis auctore eorum constitutum uniuersi sit uocaturus. Liberos parentesque patroni patronae utriusque sexus accipere debemus. Sed et si poena deportationis ad peregrinitatem redactus sit patronus. putat pomponius cum amisisse honorem. Sed si restitutus fuit. erit ei huius edicti commodum saluum. Parentes etiam patroni adoptiui excipiuntur. Sed tam diu quam diu adoptio durat. Si filius meus in adoptionem datus sit uocari ab eo meo in ius non potest. Sed nec nepos in adoptiua familia susceptus. Sed si filius meus emancipatus adoptauit filium hic nepos in ius uocari potest. Nam mihi alienus est. Liberaui secundum cassium uti in parentibus ita ultra in nepotes accipimus. Si libertus ex patrono fuit emptus. mutuo se ipsum filium ei in ius non uocabatur. Sed manumisit libertum patronum capitis accusauerit libertum patronum. uel si in seruitutem petierit. nullus eis honor debetur. Praetor ait in ius sine permissu meo ne quis uocet. Permissurus est enim si famosa actio non sit uel pudorem non sugillat qua patronus conuenitur. Et permittit causa cognita debet facere. Nam interdum etiam ex causa famosa ut pedius putat permittere debet patronum in ius uocari a liberto si eum grauissima iniuria affecerit forte flagellis ceciderit.

Semper autem honorem huic patrono habendum. et si quis tutor uel curator uel defensor uel actor conueniat patronus. Sed si patroni tutor uel curator. uel defensor. uel actor. conueniat. impune posse eos in ius uocari. pomponius scribit. uerius est.

Paul. l. iiij. ad ed. Quamuis non adiciat praetor cum cognita sit esse penale iudicium datur. tamen labor est moderandam iurisdictionem uelim. si praestetur libertum et actionem remittere. uel si patronus uocatus non inueniat. aut sumi in ius uocatus sit. hec edicti [illegible]

Ulp. l. lvi. ad ed. Si libertus in ius uocauerit [illegible] non patiatur. ex praetoris edictum filium patroni sui quem ipse patronus in potestate habet. probandum est ab eo esse patri subueniendum esse filio. quia potestate est enim penalem in factum actionem idem est. l. aureorum adversus libertum competit.

Mod. l. x. pand. Generaliter eas personas. quibus reuerentia praestanda est sine iussu praetoris in ius uocare non possumus.

Pap. l. i. resp. Libertus a patrono reus constitutus. quasi paratus defensionem pro tribunali praesidente praeteritus fuerit. interpellat patronum accusatorem inuitus non uidetur uocare.

Paul. l. ii. quaest. Libertus aduersus patronum dedit libellum non dissimulando se libertum eius esse. ante ad desiderium eius rescribatur etiam remissa edicti poena esse uidetur. respondi non puto ad hunc casum edictum praetoris pertinere. neque enim qui libellum principi uel praesidi dat. inuitus uocare patronum uidetur.

Id. l. ii. resp. Quaesitum est an tutor pupilli nomine patronum suum. sine permissu praetoris uocare in ius possit. respondi eum de quo quaeritur pupilli nomine etiam in ius uocare patronum suum potuisse.

Id. l. i. sent. Eum per quo quis apud [illegible] sine permissu praetoris. officium eamque exhibere cogitur. Item eum qui apud acta exhiberi procurare se esse quem permisit. a officio non excusatur ad exitum.

Gai. l. i. ad leg. xii. ta. Plerique putauerunt [illegible] in [illegible]. nullum de domo sua in ius uocare licere. quia domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit. eumque qui inde in ius uocaret uim inferre uideri.

Paul. l. i. ad ed. Satisque eum penes sub[illegible] sui defendatur.

et latiter tertium enim est quod mittit aditum nos in possessionem bonorum eius. Sed si aditum ad se praestaret aut ex publico conspiciatur. recte in ius uocari eum. iul. ait.

Paul. l. i. ad leg. xii. tab. Sed etiam a ianua et balneo et theatro nemo dubitat in ius uocari licere.

Gai. l. i. ad ed. Sed etsi is qui domi est interdum in ius uocari potest tamen de domo sua nemo extrahi debet.

Gai. l. i. ad l. xii. tab. Neque impuberes neque puellas. quae alieno iuri subiecte essent in ius uocari permissum est. Cum in ius uocatus est. duobus casibus dimittendus est. Si quis eius persona defendat et si dum in ius uenitur de re ea transactum fuerit.

Mod. l. iij. inst. Qui communis libertus. licet plurium sit debet a praetore praetore. ueniam uocat. uel quodam ex patronis in ius uocare. ne in poenam incidat ex edicto praetoris.

Ulp. l. v. ad ed. In eum qui aduersus ea fecerit. l. aureorum iudicium datur. quod nec heredi nec in heredem. nec ultra annum datur.

Mod. l. i. de penis. Si sine uenia edicti impetrata. i. libertus patronum in ius uocauerit. ex querela patroni uel supra dictam poenam id est. l. aureos dat. uel a praefecto urbi quasi inofficiosus castigatur. si inopia dignoscitur laborare. Siquis in ius uocatus non ierit siue

Ulp. l. i. ad ed. Si quis in ius cum quis uocauit quem ex edicto uocatus fideiussorem dederit in iudicio sistendi eius non debuerat. Rubrica non suppositi iurisdictioni illius ad quem uocatur. pro dato fideiussor habetur. nisi suo priuilegio specialiter renuntiauit.

Paul. l. i. ad ed. Ex quacumque causa ad praetorem uel ad alios qui ius dictionem praesunt. in ius uocatus uenire debet. ut hoc ipsum sciatur an iurisdictio eius sit. Si quis in ius uocatus non ierit. ex causa a competenti iudice in pecuniam pro iurisdictione iudicantis damnabitur. Rusticitati enim hominis parcendum erit. Item si nichil intersit actoris. eo tempore in ius aduersarium uenisse. remittit poenam praetor puta quia feriae [illegible]

Ulp. l. xl. ad ed. Cum quis in iudicio sisti [illegible] aut dies fuit. promisit neque adiecerit. poenam si statum non esset. incerti eum eo agendum esse. in id quod interest uerissimum est. ita quoque celsus scribit.

Paul. l. i. ad ed. Edicto hoc cauetur. In ius uocati ut eant aut fideiussorem iudicio sistendi eius datur. praeterea satis uel cautum dent. Rubrica qualitate locuples debet. Exceptis necessariis personis. Ibi enim qualiscumque accipi iubetur. ueluti parente et patrono.

Paul. l. i. ad ed. opin. Item a patrona liberis uel suis. uel uxore et nuru uel sua. Tunc enim qualiscumque fideiussor accipi iubetur. eum qui non accepit. cum sciret eum necessitudine personae quinquaginta aureorum iudicium competit.

Paul. l. iiij. ad ed. Quoniam pro locupleti accipitur fideiussor in necessariis personis.

Ulp. l. viij. ad ed. Qui duos homines in iudicio sisti promisit. si alterum exhibeat. ex altero non ex promissione non uidetur commisisse. cum alter eorum non sit exhibitus. Ne quis eum qui in ius uocabitur ui eximat. Rubrica.

Ulp. l. vi. ad ed. Hoc edictum praetor proposuit ut metu poenae compesceret eos qui in ius uocatos ui eripuerint. Et denique pomponius scribit. Seruum quoque nomine noxale iudicium reddendum nisi sciente domino id fecit. Tunc enim sine noxae deditione iudicium suscipiet. Consilium putat locum huic edicto non esse. si persona quae inuitus uocari non potuit excepta est. ueluti parentes patronus ceteraeque personae. quae sententia michi uidetur uerior. Et sane si deliquit qui uocat non delinquit qui ui eximit.

Paul. l. iij. ad ed. Nam cum usque contra edictum faciat et libertus qui patronum uocat. eius patronum ui eximat. detentiore tamen loco libertus est. quam si simili delicto petitoris partes sustinet. Eadem est et ratio. in eo quae alio quam quo debuerit in ius uocabitur. Sed fortius dicendum est. non uideri ui eximi eum cui sit ius

Ulp. l. vi. ad ed. Quod si forum quis [illegible] ibi non conuenit. eximit in ius uocatum pedius putat cessare edictum. Cum non fuit persona qui in ius uocari potuit. Quid ergo ad exhibendum erit agendum. Si quis ad pedaneum iudicem uocatum quem eximat poena huius edicti cessabit. Quod praetor praecepit ne ui eximat. ui tam. dolo malo. sufficit ui. quamuis dolus malus

Paul. l. iiij. ad ed. Sed eximendi uerbum [illegible] cesserit generale est. ut pomponius ait. Eripere enim est de manibus auferre per raptum. Eximere est quoquo modo auferre. Ut puta si quis non rapuit. quaesita mora fecerit quominus in ius ueniret. ut actionis dies exiret. uel res tempore amitteretur. Videbitur exemisse. quamuis corpus non exemerat. Sed et si eo loco tenuit. non abduxerit. [illegible] his ubi tenebitur. Item si quis eum qui per alium prius uocabatur exemit contineri eum hoc edicto tenetur. Praetor ait. neue faciat dolo malo. quo magis eximetur. Nam et potest sine dolo malo id fieri. ueluti cum iusta causa exemptionis sit.

Ulp. l. v. ad ed. Si per alium quis exemerit hac clausu

sula tenetur. sive presens fuit absens. ~~absens. Cum~~ meum autem qui eximit
in factum iudicium datur. quo non hoc continetur quod interest
est. sed quanti ea res est. ab actore extimanda. Deinde controversia est.
hoc enim additum est. ut appareat etiam si calumpniator quis sit tamen
hanc penam eum persequi. ¶ Dicemus autem debere quis per hunc exceptum sum
esse quo minus in ius produceretur. esse cessat pena. quia verba cum ef
fectu sunt accipienda. ¶ Hoc iudicium in factum est. Et si plures defense
runt. in singulos dabitur. et nichilominus manet qui exceptus est
obligatus. ¶ Heredibus autem dabitur ita si corpus intulit. ¶ Neque autem
in heredem neque post annum dabitur.
D. l. xxxv. ad ed. ¶ Si qui debitorem in ius eximit. si solverit rem
non liberatur. quia penam suam solvit. Qui satisdare cogantur vel iurato
Gai. l. v. ad ed. provin. Satisdatio promittant vel sue promissioni committantur.
eodem modo appellata est quo satisfactio. Nam ut satisfacere dicimus
ei cuius desiderium implemus. ita satisdare dicimur adversa
rio nostro. qui pro eo quod a nobis petiit. ita cavetur. ut eum hoc nomine
securum faciamus datis fideiussoribus.
Ulp. l. v. ad ed. Si fideiussor iudicio sistendi causa locuplex
videtur dari. non tantum ex facultatibus. sed etiam ex conveniendi facili
tate. Si quis his personis quas agere non poterunt. fideiussores iudicio
sistendi causa dederit. frustra erit datio. ¶ Pretor ait. Si quis pa
rentem patronum patronam vel liberos aut parentes patroni patrone
vel liberos suos vel suos. eum ve quem in potestate habebit. vel uxorem vel nu
rum in iudicium vocaverit. qualiscumque fideiussor iudicio sistendi
causa accipiatur. ¶ Quod ait pretor liberos vel suos accipiemus. etiam ex
feminino sexu descendentes liberos. ¶ Parentique dabimus hoc bene
ficium. non solum sui iuris sint. sed etiam si in potestate sit alicuius. ¶ Hec
enim pomponius scribit. ¶ Et fideiussor filii patris fieri potest etiam si
alterius sit potestate. ¶ Nurum etiam pronurum et deinceps accipere debe
mus. ¶ Quod ait pretor. Qualiscumque fideiussor accipiatur. hoc quantum
ad facultates. id est etiam non locuplex. ¶ In fideiussorem qui
aliquem sisti iudicio promiserit. tanti quanti ea res erit actionem dat
pretor. quod utrum veritatem contineat. an vero quantitatem videamus.
¶ Et melius est ut in veram quantitatem fideiussor teneatur. nam pretor
Paul. l. i. ad ed. provin. Et si vel in duplum est contenta ad sisti
actio. sive tripli. sive quadrupli tanti eundem fideiussorem
omnimodo teneri dicemus. quanti res esse intelligitur.
Paul. l. iiii. ad ed. Si decesserit is quem fideiussor dederit iudicio
sistendi causa. non debebit pretor iubere exhiberi eum. ¶ Quod si igno
rans iusserit exhiberi. vel si post decretum eius ante diem exhibi
tionis decesserit. deneganda erit actio. ¶ Si vero post diem exhi
bitionis decesserit. vel amiserit civitatem utiliter agi potest.
Paul. l. i. ad ed. provin. Si vero post acceptum fideiussorem. is qui accep
tus decesserit. aut civitatem romanam amiserit. recte nichilomi
nus cum fideiussore eius agitur. ¶ Cum pro rei qualitate cau
tissime locupletem. vel si dubitetur adprobandum fideiussorem iu
dicio sistendi causa non accepit. iniuriarum actio adversus eum esse
potest. quia tamen non sine quavis iniuria est. duci in ius eum qui satis ido
neum fideiussorem dedit. Sed ipse fideiussor qui non sit acceptus. tamquam
de iniuria sibi facta queri poterit.
Paul. l. xvii. ad ed. Quotiens vitiose cautum vel satisdatum
est. non videtur cautum nec satisdatum.
Ulp. l. xiiii. ad ed. Si fideiussor non negetur idoneus. sed dicatur
habere fori prescriptionem. et metuat petitor ne iure fori utatur
videndum est quod iuris sit. Et divus pius. et etiam pomponius. l. epistula
rum refert. et marcellus. l. iii. dig. ¶ Et papinianus l. iii. questionum. ¶ Corne
lio prisco rescripsit. merito petitorem recusare. tale fideiusso
rem. Sed si alias caveri non possit. predicendum est. ei non usurum eum pri
vilegio fori debere. ¶ Si necessaria satisdatio fuerit. et
non facile possit reus ibi eam prestare ubi convenitur. potest audi
ri. si in alia eiusdem provincie civitate. satisdationem prestare pa
ratus sit. ¶ Si vero satisdatio voluntaria est. non in alium locum
remittitur. neque enim competit ei qui ipse sibi satisdationis
necessitatem imposuit. ¶ Si satisdatum pro re mobili non sit. et persona
suspecta sit. ex qua satisdatio desideratur. apud officium depo
ni debebit. si hoc iudici sederit. donec vel satisdatio detur. vel
Paul. l. xliiii. ad ed. De die ponenda ut sine accipiatur.
pro dispensatione solet inter litigatores convenire. Si non conveniat
pro diurius putat in potestate esse prestatoris esse. moderato spatio tem
poris iudice statuendo. ¶ Qui mulierem adire admittit
dotium non videtur cavisse. Sed nec miles. nec minor xxv. annis
probandi sunt. nisi hoc pro se in rem suam fideiusserit ut pro suo procu
ratore. ¶ Qui dotem et a viro et a marito fideius dotalis petatur.
in rem suam fideiussurum videtur. ¶ Si servus intervenerit.
quam antequam iudicium accipiatur. fideiusserit solum iudicatum
succurrendum est actori. ut ex integro caveat. ¶ Minori quoque
xxv. annis succurrendum est forte si se in eum propter imperitiam.

¶ Si fideiussor iudicatum [illegible] pro [illegible] heredem reliquerit. aut si pupilla
tor fideiussorem [illegible] cavisse [illegible]. ¶ Tutor autem tutorem neces
sariam fore pupillo caveat. [illegible] fuit in municipio. quia neces
saria est satisdatio. ¶ Item de [illegible] domino [illegible] cavere usum
fructuarius. ¶ Item legatarius [illegible] caveat heredi
legatum reddi. ¶ Et quod a plurimis [illegible] accepit. ¶ Heres
quoque vel legatorum nomine satis [illegible] ut in municipium
non mittatur. ¶ Planeti [illegible] possessionem cum prohibi
beatur. quominus caveatur. his [illegible] possessione discre
dat. paratumque se dicit. [illegible] in presenti non de
debit. ¶ Divisum est sine culpa [illegible] dolo heredis missus
sit in possessionem. ¶ Queritur iurare de calumpnia. neque ve
xandi magis ad [illegible] posuit satisda
re in municipium cavere. ¶ Sed quibus [illegible] hoc iusiurandum de
calumpnia remittitur. veluti parentibus patronis. ¶ Sic autem
iurare debebit qui in municipium remittitur. Rome se satis
dare non posse. et ibi posse quo postulat remitti. Ideoque sine
calumpnie causa facere. ¶ Nam sciendum est compellendus iurare alibi
se quam in eo loco satisdare non posse. Quia si Rome non potest
pluribus autem locis possit. eligit ipse ubi iurare. ¶ Hec autem in peti
tionibus tunc cum iusta causa esse videatur. Quid enim si ideo erat in
municipio noluit cavere hic cum non debet in presenti eum pecu
niam detinet. quominus ibi ubi iure desiderat satisdare.
Gai. l. v. ad ed. provin. Arbitrio ad fideiussores probandos con
stituto si alterutri partem iniquum arbitrium videatur.
perinde ab eo atque a iudicibus appellare licet.
Paul. l. xxv. ad ed. Si ab arbitrio probati sunt fideiussores
pleni [illegible] quam potuit querela apud competentem
iudicem deferri. ¶ Qui ex eadem ipse probat ab arbitrio pretoris in
[illegible] multo magis si sua voluntate accepit fi
deiussores contentus hiis esse debet. ¶ Quod si medio tempore calami
tas fideiussoribus insignis vel magna inopia acciderit causa cogni
ta ex integro satisdandum erit.
Ulp. l. xxv. ad ed. Idem ait. ¶ Si vero quis mandante eo fi
deiussorem petens. satis acceperis petiturus [illegible] et postea man
dato vel instituens fideiussores teneri.
D. l. xxxv. ad ed. Interdum evenit heredem sub condi
tione possidentem hereditatem substituto cavere debere de heredi
tate. ¶ Et si te [illegible] condicio adeunte hereditatem substitutus
ipsius hereditatem posse [illegible] optinuit committi stipulationem.
¶ Et plerumque ipse pretor ante condicionem existentem vel ante diem
petitionis venientem ex causa in lite solet stipulationem interponi.
Paul. l. lxxvii. ad ed. Si et res plures substituti sunt.
singulis cavendum est.
D. l. xii. [illegible]. Si iniuria. si defendit absentem patris
vo [illegible] iudicatum solvi satisdare debebat. ¶ Paul. l. [illegible]. cum quis ab
sentem defendit et si filii vel patris sit. satisdare petitori cogatur.
Macer. l. i. de appell. Sciendum est pos[illegible] debere
sessores immobilium rerum satisdare non compelli. ¶ Possessor autem
is accipiendus est. qui in agro vel in civitate rem soli possidet
aut ex asse aut pro parte. ¶ Sed et qui vectigalem id est emphyte
oticum agrum possidet. possessor intelligitur. ¶ Item qui solam
proprietatem habet possessor intelligendus est. Eum vero qui tantum
usumfructum habet possessorem non esse. Ulp. scribit. ¶ Creditor
qui pignus accepit. possessor non est. tamen etsi possessionem habeat aut
sibi traditam aut precario debitori concessam. ¶ Si fundus
in dotem sit datus. tam uxor quam maritus propter possessionem eius fundi
possessores intelliguntur. ¶ Diversa est eius cuius fundi petiti
onem personalem habet. ¶ Tutores autem sive pupilli eorum
suscipi possideant. possessorum loco habentur. ¶ Sed et si [illegible]
ex curatoribus possessor sit idem dicendum est. ¶ Si fundum quem
possidebam a me petiens. deinde eum per [illegible] iudicatum ap
pellaverit. an possessor eius fundi sint. merito dicitur. pos
sessorem me esse. quia nichilominus possideo. nec enim ad rem pertinet
quod evincitur mihi eam possessionem posse. ¶ Possessor autem quis nec
ne fuerit. tempus cautionis expectandum est. Nam sicuti ei qui post
cautionem possessionem vendidit nichil obest. Ita nec prodest ei
qui post cautionem possidere cepit.
Paul. l. vi. ad ed. Qui iuramento promisit iudicio sisti
non videtur periurasse. si ex concessa causa hoc deseruerit.
Si ex noxali causa agatur quemadmodum caveatur. Rubrica.
Ulp. l. vi. ad ed. Si quis eum de quo noxalis actio est iudicio
sisti promisit. Pretor ait in eadem causa eum exhiberi in qua
tunc est donec iudicium accipiatur. ¶ In eadem causa esse
quid sit videamus a proprio [illegible] vel verius eum [illegible]
sistere. Qui ad excipiendum non facit vel actionis deterius.
¶ Si desinat eius esse promissoris vel actio amissa sit. non

[illegible] ... erat. alii [illegible] ... Ita quis si quis [illegible] pactus ... Vel ... potentior damnum sit. magis esse putat ut non videatur venire cum sisti. Sed et si noxae deditus sit. officium putat. in eadem causa cum noxae deditione actionis noxalem actionem perimi putat.

Paul. l. vi. ad ed. Sed alio iure utimur. Nam ex praecedentibus causis noxae deditus liberatur praeterea noxa eius pro se sequitur et si venerit. Si absens sit servus. pro quo noxalis actio alicui competit. Si quidem dominus non negat in sua potestate esse compellendum putat vindicius vel iudicio eum sisti promittere vel iudicium accipere. aut si nolit defendere cavere eum. cum primum potuerit se exhibiturum. Si vero falso negat in sua potestate esse suscepturum iudicium sine noxae deditione. Hoc et in l. scribit. et si dolo fecerit quominus in eius esset potestate. Sed si servus praesens sit dominus ab est. nec quisquam servum defendit. duci eum iubet iussu praetoris. Sed cum agnita domino postea dabitur defensio. ut pomponius et iulianus scribit. ne ei absentia sua noceat. Ergo et actoris actio restituenda est perempta quodam quod ductus servus in bonis eius esse coepit.

Ulp. l. vii. ad ed. Si cum usufructuario servi noxali iudicio agatur. isque servum non defenderit. denegatur ei per praetorem usus

Gai. l. vi. ad edictum provinciale. Si cum uno fructuario ... ex dominis noxali iudicio agitur an pro parte sola satisdare debet. Sabinus ait non debere. quia quodammodo totum servum hominem defendere debet. cum in solidum defendendi necessitas esset. nec audiendus si pro parte paratus sit defendere.

Ulp. l. xlvii. ad Sab. Si servum in eadem causa sistere quidam promisit. et liber factus sistatur. Si ideo promissio conventa est capitali accusatio non iniuriarum quoque nomine. non recte sistitur. Quia aliter de servo supplicium sumitur aliter de libero. de iniuria satisfit. aliter de libero iudicata sumitur vel condempnatio pecuniaria. Quod autem ad detentis noxales causas pertinet. etiam in meliorem causam videtur pervenisse.

Paul. l. xi. ad Sab. Sed et si statu liberum sisti promissum sit. in eadem causa sisti videtur. qui autem liber sistitur. quod in pluribus ei causis liberatis fuerit. De eo per quem factum erit quominus quis iudicio sistat.

Ulp. l. vii. ad ed. Equissimum putavit praetor hoc edictum ei cohercere. qui impedit aliquem iudicio sisti. Fecisse autem dolo malo non tantum is putatur. qui suis manibus vel per suos fuga detinuerit. Verum qui alios quoque rogavit ut eum detinerent. vel adducerent ne iudicio sistat. sive scientes sive ignorantes quod esset quod committeretur. Dolum autem malum sic accipimus. ut si quis venienti ad iudicium aliquod permutavit tristitie propter quod necesse habuit ad iudicium non venire teneatur ex hoc edicto. quamvis quidam putet sibi eum imputari quod credulus fuit. Si reus dolo actoris non stetit. non habebit reus. adversus eum actionem ex hoc edicto cum contentus esse possit exceptione. sicut stipulatum convincatur de pena. quia ad iudicium non venit. Aliter atque si ab alio sit impeditus. nam actionem propositam adversus eum exercebit. Si plures dolo fecerint. omnes tenebuntur. Sed si unus praestiterit pena ceteri liberantur. Cum nichil intersit. Servi nomine ex hac causa noxali iudicio agendum omnes consentiunt. Et heredi datur hac actio. sed non ultra annum. Adversus autem heredem actionem puto dandam actionem ut ex dolo defuncti heres non lucretur.

Paul. l. vi. ad ed. Si actoris servus domino sciente actum possit. non prohibente dolo fecerit quominus in iudicio sistat. officium huius dandam non exceptionem adversus dominum ait. ne ex dolo servi dominus lucretur. Si vero sine voluntate domini servus hoc fecit. Sabinus noxale iudicium dandum ait. nec factum servi domino obesse debere. nisi actenus ut ipso careat. qui ipse nichil deliquid.

Iul. l. ii. dig. Ex hoc edicto adversus eum qui dolo fecit. quominus quis in iudicium vocatus sistat. in factum actio competit quanti actoris interfuit eum sisti. pro quo iudicio deducitur. si quod amisit actor ob eam rem. veluti si reus tempore dominium rei interim sibi adquirat. aut actione liberatus fuit. Plane si is qui dolo fecit. quominus in iudicio sistatur. non solvendo fuit equum erit adversus ipsum reum restitutoriam actionem competere. ne propter dolum alienum reus lucrum faciat. et actor dampno afficiatur. Sed si stipulator dolo meo promissor dolo meo impeditus fuit. quominus in iudicio sistatur utique adversus eum cuius dolo impeditus fuit actioni satisfactum expetitur. Sed si stipulator dolo promissoris et promissor dolo stipulatoris impeditus fuit. quominus ad iudicium veniret. neutri eorum succurrere debebit praetor ab utroque pari dolo compensato. Si a Sticho servo meo. l. stipulatus fuero. si in iudicium non reus venerit petiturus a reo certum. a dolo simphronii factum fuerit. ne in iudicium reus veniat. certum a simphronio consequar. Tanti enim mea interfuisse videtur. quia si venisset in iudicium actio mihi legem adversus reum. vel adversus heredem eius competebat. licet fur-

minor erit vel non sit. si non fuisset. ... ... promisit. Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperaverit.

Paul. l. i. ad ed. pro. Vicesima millia existendi causa factis non obtemperavit. passuum per singulos dies dinumerari praetor iubet. praeter eum diem quo cautum promittitur. et in quem sisti in iudicium oportet. Nam sane talis itineris diminutio neutri litigatorum honerosa est.

Ulp. l. lxxviii. ad ed. Non exigimus reum iudicio sisti promissum. fuisse dotem factum. Sed haec ita si prius de negotio transactum sit quam sisti oporteret. Ceterum si postea transactum. exceptio doli opponi debet. Quis enim de pena promissa laborat. post negotium transactum. cum etiam transacti negotii exceptionem putavit quis necessarie. quia etiam de pena transactum sit. nisi contrarium specialiter partibus placuit. Si quis municipalis muneris causa sine suo dolo malo impeditus in iudicio sui sedes promissionem non stetit. equissimum est tribui ei exceptionem. Simili modo et si ad testimonium desideratus ad iudicium occurrere non potuit ei subveniendum est. Si quis in iudicio se sisti promisit et valitudine vel tempestate vel vi fluminis prohibitus sistere non possit exceptione adiuvatur. Nec inmerito. Cum enim in tale promissore praesentia opus sit quemadmodum potuit se sistere qui adversa valitudine impeditus est. Et ideo etiam lex xii. tabularum. si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur. iubet diem iudicii esse diffisum. Sed et propter valitudinem mulier non stetit in iudicio. Sed quod gravida erat exceptionem ei dandam labeo ait. Sed tamen post partum decubuerit. probandum erit. quasi valitudine impedita. Item et si quis furere coepit. nam qui furore impeditus est valitudine impeditur. Quod diximus succurri debere ei qui tempestate aut vi fluminis prohibitus non venit tempestatem sic intelligere debemus sive maritima sive terrestris sit. Tempestatem intelligere debemus talem quae impedimento sit itineri vel navigationi. Vis fluminis etiam sine tempestate accipienda est. Vim fluminis intelligimus etiam si magnitudo eius impedimento sit. sive pons solutus sit. vel navigium non steterit. Si quis tamen cum posset non incidere in tempestatem. vel in vim fluminis. si ante profectus esset vel tempore oportuno navigasset ipse se in eam coniecit. nunquid exceptio ei minime prosit. quod quidem ei agenda erit statuendum. Mineque sic accidendum sit. ut possit ei dici. cur non multo ante profectus est. quam dies promissionis veniret. neque enim promittendum est ei. Si quid sit quod ei imputetur causam tempestatis. vel vim fluminis. Quid enim si quis cum rome esset ipso tempore promissionis sistendi nulla necessitate urgente voluptatis causa in municipium profectus sit. non ne indignus est cui haec exceptio patrocinetur. aut quid si tempestas quidem in mari fuerit. terra autem ipse potuit venire vel flumen circuire. Eque dicendum est. Non semper exceptionem prodesse. nisi angustie non patiebatur terra iter vel flumen circuire. Cum tamen vel flumen sic abundavit. ut impleret omne locum in quo sisti oportuit vel aliqua fortuita calamitas eundem locum vertit. vel praesentiam venienti periculosam fecit. ex bono et equo in hic exceptio ei commodanda est. Simili modo exceptio datur ei qui cum ad iudicium venire volebat. a magistratu retentus est. sine dolo malo ipsius. Nam si ipse hoc affectavit vel etiam praestitit. non ei proderit exceptio. Sed si ipsius quidem ei dolus obesset. actorem non oberit qui dolo fecerit ut retineretur. Sed si privatus eum detinuit nullo modo proderit ei haec exceptio.

Paul. l. lxxiiii. ad ed. Sed et actio ei datur adversus eum qui eum detinuit. in id quod eius interest.

Ulp. l. lxxiiii. ad ed. Sed et si quis rei capitalis ante condempnatus in iudicio sistere se non potuit. merito et huic ignoscitur. Rei capitalis condempnatum accipere debemus qui morte exilio ve coercitus est. Dixerit aliquis quo ergo haec exceptio dampnato proderit. Sed respondebitur fideiussoribus eius esse necessarium. aut si forte in exilium salva civitate abiit. defensori eius exceptio ista proderit. Illud sciendum est eum qui idcirco non stetit. Quia capitis reus factus est. in ea causa esse ut exceptione uti non possit dampnato enim datur. Plane si vinculis. vel custodia militum impeditus. ideo non stetit in ea causa est ut exceptione utatur. Praeterea si quis funere domestico impeditus. non venit. debet ei exceptio dari. Item si quis in servitute hostium fuit. ac per hoc in iudicium non stetit. debet exceptione adiuvari. Quesitum est an possit convenire. ne ulla exceptio in promissione deserta. iudicio sistendi causa facta obiciatur. Et ait atilicinus conventionem istam non valere. Sed ego puto conventionem istam non valere. si specialiter eius exceptionis expressa est. quibus a promissore sponte inutilitati est. Item queritur si quis cum iudicio sistendi causa satisdare non deberet. satisdato promiserit. an fideiussoribus eius exceptio detur. Puto interesse utrum per errorem satisdato promissum est. an ex conventione. Si per errorem dandam fideiussoribus exceptionem. Sed si ex conventione minime dandam. Nam et iul. scribit. Si in iudicio sisti dicam pluris quam statutum est. pignoratam promissum fuerit exceptionem dari debere. Si vero ex conventione tantae summae promissio facta sit exceptionem pacti conventi. replicatione infirmandam vel

Paul. l. lxviii. ad edictum. Si duo rei stipulandi sint. unum de
bitor iudicio sisti. cum pena promiserit. alteri autem si prodierit. in
terim exceptio adversus alterum. danda est si sisti sit. nec posterior ei
dolus propter societatem. Item si duo rei promittendi sint. et unus
ad iudicium non venerit. contempta sua promissione iudicio si
stendi causa facta. actori aut ab alio rem petit. ab alio penam desti
tutionis petendo exceptione submovebitur. Et quidem si a patre facta sit
promissio iudicio sistendi causa ex filii contractu. deinde actor egerit
cum filio exceptione submovebitur. sicut patrem ex eo promissione
agat. Et e contrario si de eo filius promiserit et actor egerit cum patre.
Gal. l. i. ad l. xii. tab. Si quis fideiussorem [illegible] de precario.
dederit ideo non steterit. quod rei publice causa abfuit. iniquum est fideiussorem
ob alium sistendi necessitate obligatum esse cum ipsi liberum esset non
Paul. l. lxviii. ad ed. Si quis filium in iudicio [illegible] sistere.
sisti promiserit. vel alium qui in aliena potestate est. hisdem exceptionibus
utitur quibus si pro homine vel patre familias fideiussit. preter quam si
rei publice causa abest non potest. Et preter hec causae exceptionem esse quia
communes sunt tam illius hominis. quam in suo loco habent.
Paul. l. xxviii. ad ed. provinc. Et si post tres aut v. plures
ve dies quam iudicio sisti servus promisit. servum agendi potesta
te fecerit. nec actoris iure ex mora deterior factum sit. consequens
est dici defendi eum debere exceptione.
Ulp. l. lxx. ad ed. Si servus in iudicio sisti promittat. non
committitur stipulatio. neque in eum neque in fideiussorem eius. Si plu
rium suorum nomine iudicio sistendi causa una stipulatione promit
tatur. penam quoque integram committi. licet unus steterit non sit.
Labeo ait. quia verum sit omnes stetisse. verum si pro rata pro uno
offeratur pena exceptione doli usurum eum qui ex hac stipulatione
Paul. l. i. ad plaut. Si eum iudicio sisti [illegible] convenitur.
promiserit. qui tempore liberatus esse dicebatur. quia ante actorem forte non
tenebatur. actio in eum danda est. Ut vel exhibeam eum vel defen
dam ut veritas inquiratur. Homo sisti promissus ante diem eo
lo promissoris perierit. actio iure utimur. non ante penam peti pos
se quam hic dies veniat. tota enim stipulatio in diem collata esse vi
detur. Qui iniuriarum acturus stipulatus erat ut si ante litem
contestatam. ut adversarius suus iudicio sistat. commissa stipula
tione mortuus est. non competit heredi eius ex stipulatu actionem pla
cuit. quia tales stipulationes propter rem ipsam darentur. Iniu
riarum autem actio heredi non competit. Quamvis enim hec stipulatio iu
dicio sistendi causa facta ad heredem transeat. tamen in hac causa danda non
est. Nam et si effectus fuisset omissa iniuriarum actione agere
ex stipulatu non permitteretur ei. Idem dicendum est casus eius
quo iniuriarum agere volebat. talis stipulatione commissa decesserit.
nam non competit in adversus heredem eius ex stipulatu actio et his vel
similibus. Secundum quod si fideiussores dati erunt. minime dabitur
in eos actio mortuo reo. Item pro p. putat sisti post longum
tempus decesserit. quia si ad iudicium venisset lite cum eo contestata actio
Ulp. l. lxxiii. ad ed. Si quis quendam in iudicio [illegible] potuisset
sisti promiserit. in eadem causa eum debere sistere. hoc est ita sistere.
ut actoris persecutio loco deteriore non sit. Quamvis exactionem
possit esse difficilior exactio sit. tamen dicendum est videri in eadem causa
eum stetisse. Nam si novum est alienum contraxerit. vel prodiderit pecu
niam. videtur tamen in eadem causa stetisse. Ergo et qui alii iudicio
sistitur in eadem causa stare videtur.
Paul. l. xi. ad ed. Qui autem novo privilegio utitur non videtur
in eadem causa sisti. Illud tenendum est quod extimatio eius qui intersit
agentis ad illud tempus referendum est quo sisti debuit. non ad id quo
agit quamvis desierit eius interesse.
Iul. l. v. dig. Quotiens servus in iudicio sistendi causa ut ipse
litigaturus vel ab alio stipulatur. vel ipse promittit. nec com
mittitur stipulatio. nec fideiussores tenentur. quia servus con
venire vel conveniri non potest.
Nerat. l. ii. membr. Si procurator ita stipulatus est. ut sistet domi
nus eum quem stipulatur. non etiam penam sistetur non certum sti
pulatur. propemodum nullius momenti est ea stipulatio. quia pro
curatoris quod ad ipsius utilitatem pertinet. nichil interest eum
sisti. Sed cum alienum negotium in stipulando egerit posse defendi
non procuratoris sed eius cuius negotium gessit utilitatem in ea re spe
ctandam esse et quantum domini litis interfuit. sisti tantum ex ea stipul
atione in statu reo procuratori deberi. Et hec et fortius adhuc
dici possunt. si procurator ita stipulatus esset quanti ea res esset
ut hanc exceptionem verborum non ad ipsius sed ad domini utilitatem relati
Pap. l. i. de omnibus trib. Si tutor in iudi [illegible] interpretemur.
tio sisti promisit et stipulationem non obtemperavit. et interim pu
pillus adoleverit aut morte obierit. aut etiam abstentus
sit hereditate. denegabitur ex stipulatu actio. Nam et ipsi tutori
qui prohibebatur. si tutor iudicatus fuerit. et eorum quod accidit non

Ulp. l. xiii. de tribunalibus. Et danda in eum actio erit in id quod interest probatum est. **De feriis et dilationibus et diversis temporibus. Rubrica.**
Ulp. l. iiii. de omnibus trib. Ne quis messium vindemiarumque
tempore adversarium cogat ad iudicium venire. oratione divi
Marci exprimitur. quia occupati circa rem rusticam. in forum com
pellendi non sunt. Sed si pretor aut per ignorantiam vel socordiam
evocare eos perseveraverit. hii que sponte venerint. si quidem sententiam dixe
rit presentibus illis et sponte litigantibus sententia valebit. tametsi recte non
fecerit. quod eos evocaverit. Sin vero cum abessent presenti eraverint sententiam
protulerit. etiam absentibus illis. consequens erit dicere. sententiam nul
lius esse momenti. neque enim pretoris factum iuri derogare oportet.
Citra appellationem igitur sententia infirmabitur. Sed excipiuntur
certe cause ex quibus cogi poterunt. et ipso tempore quo messes vindemieque
sunt ad pretorem venire. scilicet si res in tempore peritura sit perempturi.
Sane quotiens res urgueret cogendi quidem sumus ad pretorem
venire. Verum ad hoc tamen cogi equum est ut lis contestetur. ita
ipsis verbis orationis exprimitur. denique altercatio recusante pre
lite contestata litigare dilationem oratio concessit.
Idem l. v. ad ed. Eadem ratione divus Marcus in senatu re
citata effecit de aliis speciebus pretorem adiri etiam diebus feriatis
ut puta ut tutores et curatores dentur. Ut officia admoneri
tur. Cessantis excusationes allegatur. Alimenta constituuntur
etas respicitur. Ventris nomine in possessionem mittatur. Vel rei ser
vande causa. vel legatorum fideicommissorum. vel dampni in
fecti. Item de testamentis exhibendis. Item curator de
tur bonis eius cum an heres extiturus sit incertum est. Aut de ale
ndis liberis parentibus patronis. Aut de adeunda suspecta heredi
tate. Aut ut aspectu atrox iniuria extimetur. Vel ut fideicom
missaria libertas prestanda est.
Idem l. ii. ad ed. Solet etiam messis vindemiarumque tempore ius
dici de rebus que tempore vel morte periture sunt. Morte veluti furti
vel dampni iniuriarum que atrocium vel de incendio ruina naufra
gio rate vel nave expugnata rapinis dicitur. Et si que
similes sunt. Item si res tempore peritura sunt. Vel actionis dies exi
turus est. Hec alia quoque iudicia in omni tempore finiuntur.
Item in eum qui quid nundinarum nomine adversus communem utilitatem
acceperit omni tempore ius dicitur.
Paul. l. i. ad ed. Presides provinciarum ex consuetudine cuiusque
loci solent messis vindemiarumque causa tempus statuere.
Ulp. l. xx. ad ed. Pridie Kal. Ianuarias magistratus neque
ius dicere neque sui potestatem facere consueverunt.
Idem l. lxxvii. ad ed. Si feriatis diebus fuerit iudicatum lege
cautum est. ne his diebus iudicatum sit. nisi ex voluntate partium. et que
alii adversus eam iudicatum est neque iudicatum facere neque solvere
debeat neve eis ad quem de ea re in ius aditum erit iudicatum fa
Idem l. i. de off. procons. Oratione divi [illegible] cere cogat.
Marci que ex pluribus quam semel non esse danda in instrumentorum di
lationem comprehensum est. Sed utilitatis litigantium gratia causa co
gnita. iterum dilatio tamen excedit quam exulta preteria sedeat mo
derationem locorum in oportunum solet. et maxime si aliquid inopina
tum emergat. Illud videndum est si effectus accepit aliquam
dilationem propter instrumenta an successori quoque eius danda de
beat. an vero quia iam data est amplius dari non possit. et magis est
ut et hic causa cognita dari debeat.
Paul. l. xiii. ad ed. More romano dies a media nocte incip
it et sequentis noctis media parte finitur. Itaque quod in his xxiiii.
horis. id est duabus dimidiatis noctibus et luce media actum est. perinde
est quasi quavis hora lucis actum est.
Ulp. l. iiii. de off. procons. Divus Traianus Minicio Natali
rescripsit ferias tantum a forensibus negotiis dare vacationem.
Ea autem que ad militarem disciplinam pertinent etiam feriatis diebus
peragenda. inter que custodiarum quoque cognitionem esse.
Paul. l. ii. l. v. ad S. Imperiti vetustus eius omnibus dilatio sin
gulis eius plusquam semel vel tribui non potest. Hinc capitalibus aut
reo tres dilationes accusatori due dari possunt. Sed ut
trumque causa cognita. **De edendo. Rubrica.**
Ulp. l. iiii. Qua quisque actione agere volet eam prius edere
debet. nam equissimum videtur eum qui acturus est edere actionem.
ut proinde sciat reus utrum cedere an contendere ultra debeat. et
si contendendum putat veniat instructus ad agendum cognita
actione qua conveniatur. Edere est etiam copiam describendi fa
cere vel in libello complecti et dare vel dictare. Eum quoque etiam
edere Labeo ait. qui producat adversarium suum ad album et demon
stret quod dicturus est. vel id dicendo quo uti velit. Edi
tiones sine die et consule fieri debere neque excogitetur edito die
et consule a pluribus ante diem fiat. Diem autem et consulem excepit pretor.
quo instrumentum conscriptum est non in quo solutio concepta.

est. nam dies solutionis sicut et summa pars est stipulationis. Rationes autem cum die et consule edi debent, quoniam accepta et data non alias possunt apparere nisi dies et consul fuerit editus. Edenda sunt omnia quae quis apud iudicem editurus est: non tamen ut et instrumenta quibus quis usurus non est compellatur edere. Edere non videtur qui stipulationem totam non edidit. Eis qui ob aetatem vel rusticitatem vel ob sexum lapsi non ediderunt vel ex alia iusta causa subvenietur.

Paul. l. iiii. ad ed. Si legatum petatur non iubet praetor verba testamenti edere. ideo fortasse quia heredes solent habere exemplum testamenti.

Modest. l. ii. de penis. Nequisquam eorum a quibus quod ad fiscum petatur alia instrumenta delatori cogatur edere quam quae ad eam causam pertinent ex qua se deferre professus est.

Ulp. l. iiii. ad ed. Praetor ait: argentariae mensae exercitores rationes quae ad se pertinent edere debere, adiecto die et consule. Huius edicti ratio aequissima est. Nam cum singulorum rationes argentarii conficiant, aequum fuit id quod mei causa confecit meum quodammodo instrumentum mihi edi. Sed et si filius familias contineri huius verbis videtur, ut et ipse cogatur edere. Sed an et ipse pater cogatur? Labeo scribit patrem non esse cogendum nisi sciente eo argentaria exerceatur. Sed recte Sabinus respondit tunc id admittendum cum patri quaestui refertur. Sed et si servus argentariam facit (potest enim), si quidem voluntate domini fecerit, compelli dominum edere, ac perinde in eum dandum est iudicium ac si ipse fecisset. Sed si inscio domino fecerit, satis esse dominum iurare eas se rationes non habere. Sed si servus peculiarem faciat argentariam, dominus de peculio vel de in rem verso tenetur. Sed si dominus habet rationes nec edat, in solidum tenetur quamvis nesciverit argentariam facere servum. Is etiam qui desiit argentariam facere ad editionem compellitur. Sed ibi ad editionem quis compellitur ubi argentariam exercuit. Sed hoc etiam constitutum quod si instrumentum argentariae in alia provincia habeat, in alia administraverit, ibi putato agendum esse ubi argentariam exercuit. hic enim primum deliquit quod alio instrumentum transtulit. Quod si in alio loco argentariam exerceat, alibi autem ad editionem compellatur, minime hoc facere cogitur, nisi receptum velis ubi de ea re agitur, cum tibi dare tenetur videlicet sumptibus.

Paul. Spatium ad perscribendas rationes tribuendum est.

Paul. l. ii. ad ed. Si quis ex argentariis ut plerique eorum in provincia habeat instrumentum vel in horreo aut in alio loco, tempus ut producat aut descriptas rationes dabit. Cogentur et successores argentarii edere rationes. Quod si plures sint heredes et unus habeat, solus ad editionem compellitur. Sed si omnes habent et unus edi sibi desiderat, omnes ad editionem compellendi sunt. Quando enim sibi unius liberi deploratur unius editio, ut dubitare quis merito debeat, editionis possit etiam ceteri edere debent aut etiam unius editioni subsistere. Hoc est et si plures fuerint argentarii a quibus editio desideratur. Nam et si plures tutores tutelam administrent simul, aut omnes edere debent aut uni editioni subsistere. Exigitur autem a beneficiario argentarii iusiurandum non calumniae causa postulare edi sibi, ne forte vel supervacuas rationes vel quas habet edi sibi postulet vel vexandi argentarii causa. Rationem autem esse Labeo ait ultro citroque dandi accipiendi credendi obligandi solvendi sui causa negotiationem. nec ullam rationem a nuda dumtaxat solutione debiti incipere. nec si pignus acceperit aut mandatum, compellendum edere. hoc enim extra rationem esse. Sed et quod solum constituit argentarius edere debet. nam hoc ex argentaria venit. Ex hoc edicto in id quod interfuit actio competit. Unde apparet ita demum teneri hoc edicto si ad eum pertinet. Pertinere autem videtur ad me ratio si non cum tractavit me mandante. Sed et si procurator meus absente me mandavit, an mihi edenda sit? quia ad me pertinet. et magis est ut edatur. Procuratori quoque meo edendam rationem quam meum habet non dubito quia ad eum pertineat et cautum de rato si mandatum ei non sit. Sumitur tabularum habere diem et consulem in quibus titulo ratio scripta est, postmodum mei sine die et consule etiam mihi edendum est dies et consul. Communis enim omnis rationis est propositio diei et consulis. Edere autem est dictare vel transcribere libellum vel codicem proferre. Praetor ait argentario eive qui iterum edi postulavit causa cognita edi iubebo. Prohibet argentario edi illa ratione quod etiam ille instructus esse potest instrumento suae professionis. Et absurdum est cum ipse in ea re sit ei ut edere debeat ipsum petere ut edatur ei. Ceterum non heredi argentarii edi ratio debet videndum et si quidem instrumentum argentariae ad eum pervenit, non debet ei edi. Si minus, edenda est exercitori. nam et ipsi argentario exercitori ratio edenda est. Si naufragio ruina vel incendio vel alio simili casu rationes perdidisse probat aut in longinquo habere hic, veluti transmarinis, nec iterum postulanti edi praetor iubet nisi exercitum.

Paul. l. iii. ad ed. Veluti si peregre hic quod primum editum est deletum vel minus plene editum vel eas rationes quis etiam maiore non vero negligentia perdidit. Nam et si eo casu amisit cum ignorasset, debebit ex integro edi iubebit. Haec vox iterum duas res significat. Alteram quam tempus ostenditur temporis, sicut Greci [illegible] dicunt. Altera quae ad consequentia quaeque ipsa pertinet. Quod Greci dicunt [illegible]. Quod ita accipitur quotiens opus erit. Nam potest fieri ut bis editam sibi rationem quis perdiderit ut verbum iterum pro saepius accipiatur.

Ulp. l. iiii. ad ed. Ubi exigitur argentarius rationes edere, tunc punitur cum dolo malo non exhibet. Sed culpam non praestabit nisi dolo proximam. Dolo malo autem non edidit et qui maliciose edidit et qui in totum non edidit. Hac autem qui hoc edictum ignoraverit id praestat quod interfuit mea eas rationes edi, cum decerneretur a praetore, non quod hodie interest. Unde licet interesse desiit vel minoris vel pluris interesse coepit, locum haec actio non habebit, neque ad augmentum neque ad diminutionem.

Paul. l. iiii. ad ed. Quaedam sunt personae quas rationes nobis edere oportet, nec tamen a praetore hoc edicto compelluntur. Veluti cum procurator res actoris vel mea administravit, non cogitur a praetore per metum in factum actionis rationes edere. scilicet quia id consequi possumus per mandati actionem. Sed et cum dolo malo meum sciens negotia gessit, praetor per hanc clausulam non inveniet, est enim prohibitio actio. Sed nec tutorem cogit praetor pupillo edere rationes. sed iudicio tutelae solet cogi edere. Si nihil interest si successores aut pater aut dominus argentarii eiusdem fuerint professionis, quia cum in locum et ius succedant argentarii, partibus eius fungi debent. Is autem cui argentarius rationes suas legavit, non videtur contineri, quia iuris successor in his verbis significetur. Non magis quam si ei vivus eas tradidisset. Sed nec heres tenebitur cum nec possideat nec dolo malo fecit quo minus possideret. Sed si ei antequam legatario eas traderet denuntiatum fuit, si nec deinde eas tradat tenebitur quasi dolo fecerit. Item ante quam eas tradat tenebitur. Quod si nihil dolo fecit, causa cognita legatarius cogendus est edere. Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere Pomponius scribit, quia et hi nummularii sicut argentarii rationes conficiunt, quia et accipiunt pecuniam et erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibusque eorum maxime continetur et frequentissime ad fidem eorum decurritur. Ceterum omnibus postulantibus iurantibus non calumniae causa petere rationes quae ad se pertineat edi iubet. Ad nos enim pertinet non tantum cum ipsi contraximus vel successimus ei qui contraxit, sed etiam si is qui in nostra potestate est contraxit.

Gai. l. i. ad ed. provin. Argentarios rationes edere iubet. nec interest cum ipso argentario contractum sit an cum alio. Ideo autem argentarios tantum neque alios ullos absimiles eis edere rationes cogit, quia officium eorum atque ministerium publicam habet causam, et haec principalis opera eorum est ut actus sui rationem diligenter conficiant. Edi autem ratio ita intellegitur si a capite edatur. Nam ratio nisi inspiciatur a capite intellegi non potest. scilicet ut non totum cuique codicem rationum totasque membranas inspiciendi describendique potestas fiat, sed ut ea sola pars rationum quae ad instruendum pertineat inspiciatur et describatur. Cum autem in id actio competit quanti agentis interfuit editas sibi rationes esse, evenit ut sive quis condempnatus fuerit sive quod petierit non obtinuerit eo quod non habuerit rationes ex quibus causam suam tueri possit, id ipsum quod ita perdiderit hac actione consequatur. Sed an hoc prodat videamus. nam si apud hunc iudicem qui inter eum et argentarium iudicat potest probari si illo iudicio quo victus est vincere potuisse potest, aut tunc probari, aut si non probaverit, aut si probante iudex non curaverit, de re ipsa aut de iudice querendum debet. Sed non ita est. fieri enim potest ut nunc rationes vel ipso edente vel alio modo nactus vel aliis instrumentis vel testibus quibus illo tempore aliqua ex causa uti non potuit possit probare potuisse se vincere. Sic enim et de eventu subrepti aut corrupti competit condictio et damni iniuriae actio, quia quod ante non potuimus instrumenti subrepti cautione probare, nobis id amisimus aliis instrumentis hic nunc aut testibus quibus tunc uti non potuimus probare possumus.

Mod. l. iii. regular. Exempla instrumentorum etiam sine subscriptione edentis edi posse receptum est.

Calistr. l. i. ad ed. monit. Feminae remotae videntur ab officio argentarii cum ea opera virilis sit.

Ulp. l. iiii. ad ed. Haec actio neque post annum neque in heredem nisi ex suo facto dabitur. Heredi autem dabitur. De pactis. Rubrica.

Ulp. l. iiii. ad ed. Huius edicti aequitas naturalis est. Quid

…[quid enim tam] congruum est fidei humanae quam ea quae inter eos placuerunt servare. Pactum autem a pactione dicitur, inde etiam pacis nomen appellatum est. Et est pactio duorum pluriumve in idem placitum consensus. Conventionis verbum generale est ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt qui inter se agunt. Nam sicuti convenire dicuntur qui ex diversis locis in unum locum colliguntur et veniunt, ita et qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est in unam sententiam decurrunt. Adeo autem conventionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius nullum esse contractum, nullam obligationem, quae non habeat in se conventionem, sive re sive verbis fiat. Nam et stipulatio, quae verbis fit, nisi habeat consensum, nulla est. Sed conventionum pleraeque in aliud nomen transeunt, veluti in emptionem, in locationem, in pignus vel in stipulationem.

Paulus l. iii. ad ed. Labeo ait convenire posse vel re vel per epistolam vel per nuntium inter absentes quoque posse. Sed etiam tacito consensu convenire intelligitur. Et ideo si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos convenisse ne peterem, profuturamque ei conventionis exceptionem placuit.

Mod. l. iii. regul. Postquam vero pignus debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit, debitum posse peti dubium non est, nisi specialiter contrarium esse probetur actum.

Paulus l. iii. ad ed. Item quia conventiones etiam tacite valent, placet in urbanis habitationibus locandis invecta illata pignori esse locatori, etiam si nihil nominatim convenerit; sed et tacitus pacisci potest. Huius rei argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est. Nam ante nuptias male petitur, quasi hoc expressum fuisset; et nuptiis non secutis ipso iure evanescit stipulatio. Idem Iuliano placet. Ex facto etiam consulto, cum convenisset nudo pacto ut donec usurae solverentur sors non peteretur, et stipulatio poenae concepta fuisset, condictionem inesse stipulationi atque si hoc expressum [esset].

Ulp. l. iiii. ad ed. Conventionum autem tres sunt species. Aut enim ex publica causa fiunt aut ex privata. Privata aut legitima aut iuris gentium. Publica conventio est quae fit per pacem, quotiens inter se duces belli quaedam paciscuntur.

Paulus l. iii. ad ed. Legitima conventio est quae lege aliqua confirmatur. Et ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quotiens lege vel senatusconsulto adiuvatur.

Ulp. l. iiii. ad ed. Iuris gentium conventiones quaedam actiones pariunt, quaedam exceptiones. Quae pariunt actiones in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus, ut emptio venditio, locatio et conductio, societas, commodatum, depositum et ceteri similes contractus. Sed et si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa, eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. Ut puta dedi tibi rem ut mihi aliam dares, dedi tibi ut aliquid facias: hoc συνάλλαγμα esse, et hinc nasci civilem obligationem. Et ideo puto recte Iulianum a Mauriciano reprehensum esse in hoc: dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas; manumisisti; evictus est Stichus. Iulianus scribit in factum actionem a praetore dandam. Ille ait civilem incertam actionem, id est praescriptis verbis, sufficere: esse enim contractum quod Aristo συνάλλαγμα dicit, unde haec nascitur actio. Si ob maleficium ne fiat promissum sit, nulla est obligatio ex hac conventione. Sed cum nulla subest causa, propter conventionem hic constat non posse constitui obligationem. Igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem. Quin immo interdum format ipsam actionem, ut in bonae fidei iudiciis. Solemus enim dicere pacta conventa inesse bonae fidei iudiciis. Sed hoc sic accipiendum est, ut si quidem ex continenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint; si ex intervallo, non inerunt, nec valebunt si agatur, ne ex pacto actio nascatur. Ut puta post divortium convenit ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed statim: hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur. Idem Marcellus scribit. Et si in tutelae actione convenit ut maiores quam statutae sunt usurae praestentur, locum non habebit, ne ex pacto nascatur actio. Ea enim pacta insunt quae legem contractui dant, id est quae in ingressu contractus facta sunt. Idem responsum scio a Papiniano, et si post emptionem ex intervallo aliquid extra naturam contractus conveniat, ob hanc causam agi ex empto non posse propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. Quod et in omnibus bonae fidei iudiciis erit dicendum. Sed ex parte rei locum habebit pactum, quia solent et ea pacta quae postea interponuntur parere exceptiones. Adeo autem bonae fidei iudiciis pactiones postea factae, quae ex eodem sunt contractu, insunt, ut constet in emptione ceterisque bonae fidei iudiciis re nondum secuta posse abiri ab emptione.

Si igitur in totum potest, cur non et pars eius pactione mutari potest? Et haec ita Pomponius l. vi. ad edictum scribit. Quod cum est, etiam ex parte agentis pacto locum haberi, ut et ad actionem proficiat, re nondum secuta. Eadem ratione contra: si potest tota res tolli, cur non et reformari, ut quodammodo quasi renovatus contractus videatur? Quod non insubtiliter dici potest. Unde illud aeque non reprobo quod Pomponius l. lectionum probat posse in parte recedi pacto ab emptione, quasi repetita partis emptione. Sed cum duo heredes emptoris extiterint, venditor cum altero pactus est ut ab emptione recedatur: ait Iulianus valere pactionem et dissolvi pro parte emptionem, quoniam et ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus acquirere sibi potuit exceptionem. Utrumque itaque recte placet, et quod Iulianus et quod Pomponius ait. Praetor ait: Pacta conventa quae neque dolo malo, neque adversus leges, plebiscita, senatusconsulta, decreta, edicta principum, neque quo fraus cuiquam eorum fiat, facta erunt, servabo. Pactorum quaedam in rem sunt, quaedam in personam. In rem sunt quotiens generaliter paciscor ne petam; in personam quotiens ne a persona petam, id est ne a Lucio Titio petam. Utrum autem in rem an in personam pactum factum est, non minus ex verbis quam ex mente convenientium aestimandum est. Plerumque enim, ut Pedius ait, persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est. Dolo malo ait praetor pactum se non servaturum. Dolus malus fit calliditate et fallacia. Et, ut Pedius ait, dolo malo pactum fit quotiens circumscribendi alterius causa aliud agitur et aliud agi simulatur. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil praetor edicit. Sed eleganter Labeo ait hoc aut iniquum esse aut supervacuum: iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere; supervacuum, si deceptus hoc fecerit: inest enim dolo et fraus. Sive autem ab initio dolo malo factum pactum est, sive post pactum dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio, propter haec verba edicti 'neque fiat'. Quod fere novissima parte pactorum ita solet inseri: 'Rogavit Titius, spopondit Maevius', haec verba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis; ideoque ex stipulatu nascitur actio, nisi contrarium specialiter approbetur, quod non animo stipulantis haec facta sunt, sed tantum paciscentium. Si paciscar ne iudicati vel incensarum aedium agam, hoc pactum valet. Si paciscar ne operis novi nuntiationem exequar, quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re praetoris imperium versetur. Labeo autem distinguit, ut si ex re familiari operis novi nuntiatio sit facta, liceat pacisci; quod si de re publica, non liceat. Quae distinctio vera est. Et in ceteris igitur omnibus ad edictum praetoris pertinentibus quae non ad publicam laesionem, sed ad rem familiarem respiciunt, pacisci licet: nam et de furto pacisci lex permittit. Sed et si quis paciscatur ne depositi agat, secundum Pomponium valet pactum. Item si quis pactus sit ut ex causa depositi omne periculum praestet, Pomponius ait valere pactionem; nec quasi contra formam factum non esse servandam. Et generaliter quotiens pactum a iure communi remotum est, servari hoc non oportet; nec legari, nec iusiurandum de hoc adactum ne quis agat servandum, Marcellus l. ii. dig. scribit. Et si stipulatio sit interposita de his pro quibus pacisci non licet, servanda non est, sed omnino rescindenda. Si ante aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus ut minus solvatur, pactum valiturum est. Sed si servus sit qui paciscatur, priusquam libertatem et hereditatem adipiscatur, quia sub condicione heres scriptus fuerat, non profuturum pactum Vindius scribit.

Marcell. l. viii. dig. ait: Et suum heredem et servum necessarium pure scriptos paciscentes priusquam se immisceant putat recte pacisci; quod verum est. Idem et in extraneo herede. Qui si mandato creditorum adierit, etiam mandati putat cum his actionem. Sed si quis, ut supra rettulimus, in servitute pactus est, negat Marcellus, quoniam non solet ei proficere si quid in servitute egit post libertatem: quod in pacti exceptione admittendum est. Sed an doli ei prosit exceptio quaeritur. Marcellus in similibus speciebus licet antea dubitavit, tamen admisit, ut puta filius familias heres institutus pactus est cum creditoribus, et emancipatus patris adiit hereditatem: et dicit doli eum posse uti exceptione. Idem probat et si filius vivo patre cum creditoribus patris pactus sit: nam et hic doli exceptionem profuturam esse. Immo et in servo doli exceptio non est respuenda. Hodie tamen ita demum pacto huiusmodi creditoribus obest, si convenerint in unum et communi consensu declaraverint quota parte debiti contenti sint. Si vero dissentiant, tunc praetoris partes necessariae sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis voluntatem.

Pap. l. x. resp. Maiorem esse partem pro modo debiti non…

pro [illegible] equales sit i cumu
lo debiti tunc plurium [illegible] recendum e. Cuuiid
aut [illegible] eius sequitur ptor. quod
[illegible] tatem eos [illegible]. Simili aut omia [illegible] i una esti
tate [illegible]. humanior sum a ptore eligenda e. hec
cum [illegible] colligi pot.

Paul. l. xij. ad ed. Si plures sit qui eadem actionem hnt unius loco habetur ut puta si plures sint rei stipulandi. l' plures argentarii quorum noia simul fcta sunt unius loco numerabitur. qa unum debitum e. Et cum tutores pupilli creditoris plures convenissent unius loco numeratur. qa unius pupilli noie convenerit. Nec n et unus tutor plurium pupillorum noie unum debitum petentium. sic convenient placuit unius loco e. Na difficile e ut unus homo duorum vice sustineat. Na nec is qui plures actiones hnt adversus eum q una actionem ht plurium psonarum loco accipitur. Cumulum debiti ad plures summas referimus. suam forte ul multe minime summe. e. aut [illegible] teleatur. Alii vero una summa [illegible] Na cum hec cum spectamus plures summas. qa ille excedit in una summa coadunate. Summe aut applicant deberi usuras.

Ulp. l. iiij. ad ed. Rescriptum aut divi marci sic loquitur qi omes creditores debent convenire. Quid ergo. Si quidam corum absentes sint. nu exempli presentium absentes sequi debeant. Si iam privilegiarii absentibus hec pacto noceat. eleganter tractatur si modo valeat pacto etia ptra absentes. Et repeto ante formam a divo marco datam divum pium rescripsisse fiscum quoque i his casibus i quibus ypothecas n hent actores privilegiarios exempli creditorum sequi oportere. hec enim oia in his creditoribus q ypothecas non habent conservanda e. Si pacto subiecta sit stipulatio q ritur utrum exceptio locum ht. an ex stipulatu actio. Sab. putat quod e verius usque adeo uti posse. ut eleganter q stipulatur. Si tamen eam pacti exceptio ne utatur eque utetur accepto cum stipulationem ferit. Plerumque solent dicere doli exceptionem subsidium e pacti exceptionis. Quosdam denique q exceptione pacti uti non possunt doli exceptione usuros. Iul. scribit. [illegible] plenique consentit. Ut puta si procurator meus paciscatur exceptio doli mihi proderit. ut trebatio videtur q putat sicuti pactum procuratoris mihi no

Paul. l. iij. ad ed. Quia solvi ei p. [illegible] ei. ita et pdest.

Ulp. l. iiij. ad ed. Nam nec quod ostat. sive ei mandavit ut paciscatur. Sive eum [illegible] meorum procurator fuit ut et putcolanus. l. i. assessorum scribit. Cum placuit etiam eum rem in iudicium deducere.

Paul. l. iij. ad ed. Si et in rem ad actionem procurator fuis sit. conventio facta dno no nocet. qa nec solvi ei possit. Sz si in rem suam datus sit procurator loco dni habetur. ideo p[illegible] dum erit pactum conventum.

Ulp. l. iiij. ad ed. Item magistri societatum pactum pdest et ob
Paul. l. iij. ad ed. Tutoris quoque [illegible] et constat.
ut scribit iulianus pactum pupillo pdest.

Ulp. l. iiij. ad ed. Si cum emptore hereditatis pactum sit factum a venditore hereditatis petat doli exceptio nocet. Nam ex quo rescriptum e a divo pio utiles actiones emptori hereditatis dandas. merito adversus venditorem hereditatis exceptione doli debitor hereditarius uti pot. Sz si ante dominum rei [illegible] exceptione [illegible]. ut homo q emptus erat redderetur ei. q postea venditit petenti eius pactum doli exceptio

Paul. l. iij. ad ed. Si tibi. x. milia [illegible] tio nocebit. [illegible] ut x. milia debeatur. n' nascitur obligatio ultra x. milia. Rerum non pot obligatio confirmari nisi q tenedatum sit. Quedam actiones pacto ipso iure tolluntur ut iniuriarum. Item furti. De pignore quoque honorario nascitur ex pacto actio. Tollitur aut per exceptionem quotiens pactis conceptum. Si q paciscatur. ne a se petatur. Si ut ab herede petatur. heredi exceptio non pderit. Si pactus sum ne a me neve titio petatur. non pderit titio etia si heres extiterit. quia ex post facto id confirmari non pot. Et hec iul. scribit. i patre q pactus est. ne a se neve a filia petatur. cum filia patri heres extitit. Pactum conventum cum venditore factum si in rem constituatur secundum plurium sententiam et emptori pdest. et hec iure utimur. pp. scribit. Secundum sabinum aut etiam si in personam conceptum est. [illegible] et emptorem valiturum est. existimat [illegible] successio facta sit. Cum possessori aliud hereditatis pactus est heredi siue nocet. neque nocet. neque pdest plene putat. Si filius servus ve paciscatur ne a patre domino ve petatur.

Paul. l. i. ad ed. pun. Si ne ea paciscatur. quod a se p[illegible] ve de eo quod cum patre domino ve constitutum est.

Paul. l. iij. ad ed. Acquiret exceptionem. Idem e et i his psonis q bona fide serviunt. Item si filius fa. pactus sit ne a se petatur. ptenti ei a patri quoque si [illegible] q ue iat.

Paul. l. i. ad ed. pun. Vel dicitur [illegible]. uel si quasi defenso filii sui hec malueriit ex conveniatur.

Paul. l. iij. ad ed. Et heredi patris uno filio. Post mortem vero filii. nec patri nec heredi ei qa psonale pactum est. Quod si fuimus ne a se petatur pactus sit nichil valebit pactum. Doli exceptione utamus. Et si item paciscatur pdet titio no heredi ei pacti conventi exceptio. Quod si psonale pactum conceptum e. tunc dno doli super exceptio. Nos aut his q intra potestatem sit paciscendo pdesse non possumus. sed nobis id profuturum. si noie eorum conveniamus. Pecuilia ait. quod tamen recte dicit. si paciscendo id actum sit. Ceterum si paciscatur necatitio petat. ei tractatum ad adversus me. noiet i utilitas non e danda pacti conventi exceptio. Na quod ipis i utile e. nec defensori competit. Iul. quoque scribit. Si pater pactus sit ne a se neve a filio suo petatur. magis e ut pacti exceptio filio famil. danda n sit. s. doli psit. Filia famil. pactum pot ne de dote agatur. cum sui iuris e ceperit. Et si famil. de eo q sub condicione sibi legatum e. recte pactus sit.
In his q eiusdem pecunie exactionem habent in solidum. ut qui eiusdem pecunie debitores sint. q tenuis alii quoque psit. l' noceat pacti exceptio querit. Et in re pacta omnibus psunt. quorum obligationem dissolutam esse cuius paciscebatur in e fuit. Item q debitoris conventio fideiussoribus pficiet.

Ulp. l. iiij. ad ed. Nisi hoc actum e. ut duntaxat a reo non petatur a fideiussore petatur. tunc enim fideiussor exceptione non utitur.

Paul. l. iiij. ad ed. Fideiussoris aut conventio nichil pderit. qa nichil ei interest a debitore pecuniam non peti. Immo nec ei fideiussoribus pderit. Neque enim quoquo modo cuiusque interest. Cum alio conventio facta alii pdest. sz tunc demum cum per eum cui exceptio datur principaliter ei q pactus e pficiat. Sicut in reo promittendi et his qui pro eo obligati sunt.

Paul. l. iij. ad plaut. Si eo si fideiussor i rem suam spopondit. hoc casu fideiussor pro reo accipiendus e. a pactum cum reo factum.

Pap. l. iij. ad ed. Idem in duobus reis pmittendi. [illegible]
duobus argentariis sociis. Personale pactum ad alterum no
pertinet. quemadmodum nec ad heredem valebat. Sz quamvis fideiussoris pactum reo non psit. plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam iul. scribit.

Ulp. l. iiij. ad ed. Videlicet si hoc actum sit. ne a reo quoque petatur. idem in confideiussoribus est.

Paul. l. iij. ad ed. Si unus ex argentariis sociis cum debitore pactus sit. an etiam alii noceat exceptio neratius atilius et proculus ait. nec si in rem pactus sit. alii nocere. Tantum enim constitutum e ut solidum alter petere possit. Ita parte tamen sent exceptionem locum habet. Idem labeo ait. Nam nec novare alium posse quamvis ei recte solvatur. Sic enim his q i nostra potestate sunt. recte solvi pot quod credidimus licet novare no possint. quod e verum. Item q i duobus reis stipulandi dicendum e. Sicut reo ad eorum tempus pacto fcta sit. ulterius neque reo neque fideiussori pdest. Quod si sine psona sua reus pepigerit ne a fideiussore petatur. nichil id pdest fideiussori quamvis putant quasi idoneo interesse. qa etiam competere ei debeat exceptio. q[illegible]. Ego dixi pdesse fideiussori exceptionem. no sic enim illi plebiam psonam adeo q ipi q pactus est psimilis intemus. quo iure utimur. Pactus ne peteret. postea convenit ut peteret. Prius pactum per posterius eliditur. Non quidem ipso iure. sicut tollitur stipulatio per stipulatione. si hoc actum e. Quia i stipulationibus jus continetur. in pactis facti versatur. Et ideo replicatione exceptio eliditur. Eadem ratione contingit ne fideiussoribus prius pactum prosit.
Sz si pactum conventum tale fuit. quod actionem quoque tollet. ue luti iniuriarum. non poterit postea paciscendo esse ut agere possit. qa et prima actio sublata e. posterius pactum ad actionem parandi inefficax e. Non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur sz ex contumelia. Idem dicemus i bone fidei contractibus. si pactum conventum totam obligationem sustulerit. Veluti empti. non enim ex novo pacto prior obligatio resuscitatur. sz proficiet pactum ad novum contractum. Quod si non ut totum contractum tollet conventum pactum intercesserit. sz ut imminueret posterius pactum potest novare primum contractum. Quod etiam in specie totius actionis precedere pot. Puta pactum inierim. ut presenti die dos reddatur. deinde pacti. ut tribus ei legibus dato dos reddatur i a pietatis retinere adversum. Hec dicendum e de ratione condictionis

nisi fieri pacto. Quotiens enim adiuvatur quod lex naturaliter eis tribuit de dote actio redit. non fit etiam dotis deterior. sed formae suae redditur. Haec ita si ex continenti placuerint. Illud nulla pactione effici potest ne dolus praestetur. quamvis si quis paciscatur ne depositi agat. vi ipsa rerum pactus videtur ne de dolo agat. quod pactum prodest. Pacta quae turpem causam continent. non sunt observanda. Veluti si paciscar ne furti agam vel iniuriarum si feceris. expedit enim timere furti vel iniuriarum poenam. Sed post admissa haec pacisci possumus. Item ne experiar interdicto unde vi. quatenus publicam causam contingit pacisci non possumus. Et in summa si pactum conventum a re privata remotum sit. non est observandum.

Ante omnia enim animadvertendum est. ne conventio in alia re facta aut cum alia persona in alia re aliave persona noceat. Sicut cum decem milia deberes. pepigero ne a te viginti petam. in decem prodesse tibi pacti conventi vel doli exceptionem placet. Item si cum viginti deberes pepigeri ne decem petam. efficietur per exceptionem mihi opponendam ut tantum reliqua decem exigere debeam. Sed et si stipulatus decem aut Stichum. de decem pactus sim et petam Stichum aut decem. exceptionem pacti conventi in totum obstaturam. Nam ut solutione et petitione et acceptilatione unius rei tota obligatio resolvitur. ita quoque pacto convento de una re non petenda interposito totam obligationem submoveri. Sed et si id actum inter nos sit ne decem mihi si Stichus praestetur. possum efficere ut de Sticho agere nulla exceptione opponenda. Idem est et si de Sticho non petendo convenerit. Sed si generaliter mihi hominem deberes et paciscar ne Stichum petam. Stichum quidem petendo pacti exceptio mihi opponetur. Alium autem hominem si petam recte agam. Item si pactus sim ne hereditatem peterem. singulas res ut heres petam. ergo quod pactum erit pacti conventi exceptio aptanda erit. Quemadmodum si convenerit ne fundum peterem. et usumfructum petam. aut ne navem aedificiumve peterem. et dissolutis his singulas res petam. nisi specialiter aliud actum est. Si acceptilatio inutilis fuit tacita pactione id actum videtur ne peteretur. Servus hereditarius heredi futuro nominatim pacisci non potest. quia nondum dominus is fuit. Sed et si in rem pactum conventum fuerit heredi acquiri potest.

Gai. l. i. ad ed. pro. Contra iuris civilis regulas pacta conventa rata non habentur. Veluti si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit ne a debitore suo peteret. aut ne intra certum tempus. veluti ne intra quinquennium peteret. nam nec solvi ei sine tutoris auctoritate potest. Et e diverso autem si pupillus paciscatur. ne quod debeat a se petatur. ratum habetur pactum conventum. quia meliorem suam conditionem facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est. Si curator furiosi et prodigi pactus sit. ne a furioso aut prodigo petatur. longe utile est curatoris recipi pactionem. Sed non est. Si filius autem familias pactus sit ne a se peteretur inutile est pactum. Si vero in rem sit pactum. id est ne ea pecunia petatur. ita pactio eorum rata habenda erit adversus patrem dominumve. si liberam peculii administrationem habent. et ea res de qua pacti sunt peculiaris sit. Quod et ipsum non est expeditum. Nam cum verum est. quod Iuliano placet. etiam filium familias qui administrationem peculii habet concessam donandi ius non habere. sequitur ut si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit. non debeat ratum haberi pactum conventum. Quod si pro eo ut ita paciscatur aliquid in quo non minus vel etiam amplius esset consecutus fuerit. rata habenda est pactio.

Ulp. l. iiii. ad ed. Sin autem domini eam pecuniam crediderit. quod credendi tempore pactus est valere Celsus ait.

Gai. l. i. ad ed. pro. In persona tamen filii familias videndum est. ne aliquid ideo si pactus sit ne agatur. valeat pactio. quia aliquando filius familias habet actionem. veluti iniuriarum. Sed cum propter iniuriam filio factam habeat et pater actionem. quin pactio nocitura filii non sit patri agere volenti dubitari non oportet. Qui pecuniam a servo stipulatus est. quam sibi Titius debebat. si a Titio petat. an exceptione pacti conventi submoveri possit et debeat. quia pactus videtur ne a Titio petat. quaestio est. Iulianus ita submovendum putat. Si stipulatori in dominum ipsius servi de peculio actio danda est. id est si iustam causam intercedendi servus habuit. quia forte tantundem pecuniae Titio debuit. Quod si non quasi fideiussor intervenerit ex qua causa in peculium actio non daretur. non esse inhibendum creditorem quominus a Titio petat. Utique nullo modo prohibendum eum debere. si eum liberum esse credidisset. Si sub condicione stipulatus fuerim a te quod Titius mihi pure deberet. an in deficiente condicione si a Titio petam exceptione pacti conventi et possim et debeam submoveri. Et magis est exceptionem non esse opponendam.

Ulp. l. i. ad ed. curul. Pacisci contra edictum aedilium curulium omnimodo licet. sive in ipso negotio venditionis gerendo convenerit. sive postea.

Paul. l. iii. ad Plaut. Quod dictum est [illegible] pactum sit ut non petatur fideiussori quoque competere exceptionem. propter personam placuit. ne mandati iudicio conveniatur. Igitur si mandati actio nulla sit. forte si donandi animo fideiusserit. dicendum est non prodesse exceptionem fideiussori.

Cels. l. i. dig. Avus neptis nomine quam ex filio habebat dotem promisit et pactus est ne a se neve a filio dos peteretur. Si a coherede filii dos petatur. ipse quidem exceptione conventionis tuendus non erit. filius vero exceptione conventionis recte utetur. Quippe heredi consuli concessum est. nec quicquam obstat unum ex heredibus providere. si heres futurus sit. ceteris autem non consuli.

Mod. l. v. reg. Ius agnationis non posse pacto repudiari. non magis quam ut quis dicat nolle suum esse. Iulianus ait.

Id. l. ii. resp. Tres fratres. Titius. Maevius. [illegible] Seia est. communem hereditatem inter se diviserunt. instrumentis interpositis quibus divisisse maternam hereditatem se dixerunt. nihil sibi commune remansisse caverunt. Sed postea duo de fratribus. idem Maevius et Seia. qui absentes erant tempore mortis matris suae. cognoverunt pecuniam auream a fratre suo esse subtractam. cuius nulla mentio instrumento divisionis continebatur. Quaero an post pactum divisionis de subrepta pecunia fratribus adversus fratrem competit actio. Modestinus respondit.

Op. l. iii. resp. Si agentibus ob portionem eius quod subreptum dicitur. generalis pacti conventi exceptio obiciatur. quae facta videtur actio commissa ignorantibus tamen secreterit. obiciatur de dolo utiliter replicari posse.

Paul. l. v. epist. Si cum fundum meum possidere convenisset ut eius possessionem Titio traderem. vendicantem cum fundum a te non aliter me conventionis exceptione excludi debere. quam si aut tradidisse aut stetisse per te non tradere.

Papinianus l. ii. def. Imperatores [illegible] quinini traterens. Sever. et Ant. rescripserunt. Debitori rei publicae a curatore remitti pecunias non posse. et cum Philippensibus remisse certum revocandam esse.

Pap. l. ii. quaest. Ius publicum privatorum pactis mutari non potest.

Id. l. v. quaest. Veteribus placuit pactionem obscuram vel ambiguam venditori et qui locavit nocere. in quorum fuit potestate legem apertius conscribere.

Id. l. i. resp. Tale pactum profiteor te non teneri. non in personam dirigitur. sed cum generale sit. locum inter heredes quoque litigantes habebit. Qui provocaverat pactus est intra diem certum pecunia quam transegerat non soluta iudicatis se satisfacturum. Iudex appellationis nullo alio de principali causa discusso iustam conventionem velut confessi sequetur. Post divisionem regionum inter eos factam singuli creditores a singulis heredibus non interpositis delegationibus in solidum ut convenerat usuras acceperant. actiones quas adversus omnes pro partibus habent impedientur non erunt. si non singuli pro divisione rei gestae totum debitum singulis offerrent. Pater qui dotem promisit pactus est ut post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia portio dotis apud heredem suum fratrem remaneret. Ea conventio liberis ex eodem postea susceptis et heredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit. cum inter contrahentes id actum sit ut heredibus consulatur. et illo tempore quo pater alios filios non habuit. in fratrem suum iudicium supremum contulisse videatur.

Id. l. xi. resp. Si intra illum diem debiti partem minorem solvens et accepto tibi residuum feram et te liberabo. licet actionem non habet. tamen pacti exceptionem competere debitori constitit.

Id. l. xvii. resp. Inter debitorem et creditorem convenerat ut creditor onus tributi praedii pignorati non agnosceret. sed eius solvendi necessitas ad debitorem spectaret. Talem conventionem quantum ad fisci rationem non esse servandam respondi. pactis etenim privatorum formam iuris fiscalis convelli non placuit.

Paul. l. v. quaest. In emptionibus scimus quod pretium venditor debeat. quodque ex contrario emptor. Quod si in contrahendo aliquid exceptum fuerit. id servari debebit.

Scaev. l. ii. resp. Cum in eo esset pupillus ut ab hereditate patris abstineretur. tutor cum plerisque creditoribus decidit ut certam portionem acciperent. idem curatores cum aliis fecerunt. Quaero an tutor idemque creditor patris eandem portionem retinere debeat. Respondi eum tutorem qui ceteros ad portionem vocaverit pro ceteris esse deberet.

Hermog. l. ii. iuris ep. Divisionis placitum nisi traditione vel stipulatione sumat effectum. ad actionem ut nudum pactum nulli prodesse poterit.

Triph. l. i. disp. Pactum inter legatarium et heredem factum ne ab eo satis accipiatur. cum in semestribus relata est constitutio divi Marci servari in hoc quoque voluntatem defuncti validum esse constat. nec a legatario non remissa heredi satisdatio per pactionem extra sententiam revocari debet. Cum liceat sui iuris persecutionem aut

[illegible] summe [illegible] constituere.

[illegible] dig. E[illegible] pro[illegible] caueat se soluturum et [illegible] plane [illegible] postea [illegible] conuenisse ut con tentus esset .xiii. [illegible] tempora accipere debitorem ad [illegible] solutionem conuenit. pactum [illegible] soluta sint [illegible] [illegible] ex prima cautione peti non potest. Questum est [illegible] pacto satisfactum non sit omne debitum ex prima cautione peti potest. R. Secundum ea que proponentur posse. Lucius titius .a. Gaium seium mensularium cum quo rationem implicitam habebat propter accepta et data debitorem sibi constituit. Et ab eo epistolam accepit in hec uerba. Ex ratione mense quam mecum habuisti usque in hunc diem ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam .ccc.lxxxvi. Et usure que competierunt. Summam autem aureorum quam apud me habes tacitam refundam tibi si quod instrumentum a te emissum .i. scriptum cuiuscumque summe ex quacumque causa apud me remansit. uanum et pro cancellato habebitur. Questium est cum lucius titius ante hec cyngraphum seio nummulario mandauit ut pactiono eius .ccc. redderet. an propter ea uerba epistole quibus omnes cautiones ex quacumque contractu uane et pro cancellatis ut haberentur cautum est. neque ipse neque filii eius eo nomine conueniri possunt. R. Si titius ratio accepti atque expensi esset computata ceteris obligationibus manentibus cauta.

Gai. l. iii. ad .l. xii. tab. I n traditionibus rerum quodcumque sit pactum id ualere manifestum est.

Ulp. l. xxxvi. ad e. S i quis crediderit pecuniam et pactus sit. ut quatenus facere possit debitor eatenus agat an pactum ualeat et magis est hoc pactum ualere. Nec enim improbum est si quis actenus desideratur conueniri quatenus eius facultates pa[tiuntur].

Pap. l. xliii. ad e. N on impossibile est [illegible] cuitur. puto in contractibus depositi commodati et locati et ceteris similibus. hoc pactum ne facias furtum. uel fugitiuum seruum meum. hoc est ne sollicites ut fur. uel fugitiuus fiat. ne ita negligas seruum ut subtrahatur fur. Sicut enim serui corrupti actio locum habet. ita poterit etiam hec pactio locum habere que non ad corrupti pendos seruos pertinet.

Ulp. l. xxvi. ad ed. S i cum te certa summa legatam debere paci sci debitori tuo existimes pactus sis ne ab eo petes. neque ipso iure liberatur debitor. neque petentem te submouebit exceptione conuentionis. ut celsus .l. xx. scrib. Idem eodem. l. scrib. Si debitorem tuum iussisti soluere titio cum legatum falso deberi existimas et debitor pactus sit cum titio tuo debitore constituto. neque tibi aduersum debitorem tuum neque ipsi aduersus suum actionem peremptam esse.

Pap. l. i. ep. E mptor qui que sibi aliquid esset ci[illegible] uerit. petitionem nullam aduersus possessorem rerum hereditariarum dabit. Si inter debitorem et eum qui fundum pignoratum a creditore qui debitoris negotium gereret emerit. placuit ut habita compensatione fructuum solutoque quod reliquum deberetur. fundus debitori restitueretur. etiam heres pacto qui de fructus fecit fidem prestare debet. Pactum ut si quas summas propter tributum esset pro dicti pignori nexi. facias creditor soluisset a debitore reciperet et ut tributa eius esset pro dicti debitor penderet. Iustum. idcirco seruandum est. Eadem officioso patris testamento acturus ut ei certa quantitas quo adiuncte heres. promitteretur. pactus est. pro uti ad petitionem prestationem id pactum postulabatur. Rescriptum est neque iure ullo neque equitate tale desiderium admitti.

Pap. l. iii. op. S umptus qui prerogauit litiganti heredi est. paciscitur autem utrum quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur. sed pars dimidia eius que ex ea lite datur.

Scev. l. ap. uel l. xxxii. not. S i pactus [illegible] est non liceat. sum ne sticum quem michi debebatur petam non intelligatur mora michi fieri. Mortuoque sticho puto non teneri eum qui ante pactum moram non fecerat.

Ulp. l. xxxv. dig. S i debitor sit fructuarius et paciscitur seruus in quo usum fructum habet. ne ab eo petatur. paci scendo quidem meliorem eius conditionem facit. Idemque si creditor esset fructuarius et pactus est ne peteretur. Seruus autem fructuarius paciscitur. ut petentem beneficio pacti quod fructuarii tempore suimus utiliter ad petitionem admittetur.

Pap. l. vi. ad e. S i conuenit ne dominus a colono quod petentem. et cautum eum conuentionis fuit nichilominus colonus a

Florent. l. viii. inst. Q ui i futurum [illegible] domino peteret potest. usuris a debitore accepat tacite pactus uidetur. ne si id tempus sortem peteret. Si ex alia parte iure ex altera in persona pactum conceptum fuit. Veluti ne ego petam

uel ne a te petatur. et heres meus. ab omnibus uobis petitio habebit. et ab herede tuo omnes petere poterimus.

Neratius. l. iii. A b emptione. uenditione. locatione. conductione. ceterisque similibus obligationibus. quin integris omnibus consensu eorum qui inter se obligati sunt recedi possit. dubium non est. Aristoni hoc amplius uidebatur. si eam quam me ex empto prestare tibi oportet prestitissem. et cum tu michi pretium deberes. conuenisset michi tecum. ut rursus prestitis michi a te his que in ditam omnibus que ego tibi prestitissem pretium michi non dares. tuque michi prestitisses pretium te debere desinere. Quia bone fidei ad quam omnia hec rediguntur interpretatio hanc quoque conuentionem admittit. Nec quicquam interest utrum integris omnibus in quibus obligati sumus conueniret. ut ab eo negocio discederetur. an in integrum restitutis his que ego tibi prestitissem consentiremus. neque tu michi eo nomine prestares. Illud plane conuentione que pertinet ad resolutionem id quod actum est perfici non potest. ut tu quod iam ego tibi prestiti contra prestare michi cogaris. quia eo modo non tam hoc agitur ut a pristino negocio discedamus. quam ut noue quedam obligationes inter nos constituantur.

Paul. l. iii. regul. P er quos acquiri nobis stipulatio potest per eosdem etiam pactis conuentis meliorem conditionem nostram fieri

Papin. iust. l. v. const. I mperator antoninus [illegible] posse placet. audio cassio rescripsit. si creditores pacti sunt. partem ex bonis licet ab extraneo consequi rationem habendam prius necessariarum personarum si ydonee sint.

Pomp. l. viii. ad s. N emo paciscendo id efficere potest. ne sibi locum suum dedicare liceat. Aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat. aut ne uicino inuito predium alienet.

Fyri antilian. l. ii. ad ed. S i prius postquam pactus sit a se non peti pecuniam. ideoque cepit id pactum fideiussori quoque prodesse. Et si postea pactus sit ut a se peti liceat. an ut litteras prioris pacti sublatas sit fideiussori questitum est. Sed uerius est semel adquisitam exceptionem fideiussori pacti ulterius ei in uito extorqueri non posse. De transactionibus. R.

Ulp. l. i. ad ed. Q ui transigit. quasi de re dubia et lite incerta neque finita transigit. Qui non paciscitur donationis causa rem certam et indubitatam liberalitate remittit.

Id. l. lxxiiii. ad ed. T ransactum accipere quis potest. non solum si aquiliana stipulatio fuerit subiecta. sed si pactum conuentum fuit

Scev. l. i. dig. I mperatores antoninus et seuerus ita [illegible] [illegible] rescripserunt. priuatis pactionibus non dubium est. non ledi ius ceterorum. Quare transactione que inter heredem et matrem defuncti facta sit. neque testamentum rescissum uideri posse. neque manumissis. uel legatariis actiones suas ademptas esse. Quare quod ex testamento petunt. scriptum heredem conueniri debent qui transactione hereditatis aut cauit sibi pro omnibus hereditatis aut si non cauit non debet negligentiam suam aut alienam in iuriam referre.

Cum transactio propter fideicommissum facta esset. et postea codicilli reperti sunt. quero an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit. quam pro parte sua est. id ex fideicommissi causa consequi debeat. R. deberi. Debitor cuius pignus creditor distraxit cum meuio qui se legitimum creditoris heredem esse iactabat. minimo transegit. postea testamento prolato. Septitium esse heredem apparuit. questitum est si agat pignoraticia debitor cum septitio. an is uti possit exceptione transactionis facte cum meuio. qui heres eo tempore non fuerit. possitque septitius eam pecuniam quam ut heredi meuio a debitore numerata est condictione repetere quasi sub pretextu hereditatis acceptam. R. Secundum ea que proponentur non posse. quia neque cum eo ipse transegit. nec negotium septitii meum gerens accepit.

Ulp. l. lvi. ad s. A quiliana stipulatio omnimodo omnis precedentes obligationes nouat et perimit. ipsaque perimitur per acceptilationem. et hoc iure utimur. Ideoque etiam legatum sub conditione relictum in stipulationem aquilianam deducitur.

Pap. l. i. diffinition. Q um aquiliana stipulatio interponitur que ex consensu redditur. lites de quibus non est cogitatum in suo statu retinentur liberalitatem enim captiosam interpretatio prudentium

Paul. l. vi. ad ed. pu. D e his controuersiis [illegible] ti fregit. que ex testamento proficiscuntur. neque transigi neque exquiri ueritas aliter potest. quam inspectis et cognitis uerbis testamenti.

Ulp. l. vii. disp. E t post iudicatum transactio ualet si uel appellatio intercesserit. uel appellare potuerit. Si fideiussor conuentus et condempnatus fuisset et mox reus transegisset cum eo cui erat fideiussor condempnatus. an transactio ualeat. queritur. et puto ualere quasi omni ea et aduersus reum et aduersus fideiussorem dissoluta. Si tamen ipse fideiussor condempnatus transegit. et si transactio non perimit rem iudicatam. tamen

…alio quod datum est relictum iri iudicium oportet. ¶ Cuique adeo ait quod datum est etiam si non proficiat ad transactionem extenuat tamen rem iudicatam. ¶ Item interdum et rescriptum circa alimentorum transactionem citra praetoris auctoritatem factam, ut quod datum est proficiat ad alimenta, ita ut si quid amplius exceptum [?] alimentorum deberi possit, id praestetur. ¶ Quod autem datum est, imputetur.

ff. l. v. de omnibus tribunalibus [?]. ¶ Cum hi quibus alimenta relicta erant facile transigerent contenti modico praesenti, divus Marcus oratione in senatu recitata effecit, ne aliter alimentorum transactio rata esset quam si auctore praetore esset facta. Solet igitur praetor intervenire et inter consentientes arbitrari, an transactio valeat, vel quae admitti debeat. ¶ Eius rei praetoris notio ob transactionem est, sive habitatio sive vestiarium sive de praediis alimenti legabitur. ¶ Haec oratio pertinet ad alimenta quae testamento vel codicillis fuerint relicta, sive ad testamentum factis sive ab intestato. ¶ Idem erit dicendum et si mortis causa donata fuerint vel relicta vel ab eo cui mortis causa donata sunt relicta. ¶ Sed et si condicionis implendae gratia relicta sunt, adhuc idem dicemus. ¶ Plane de alimentis quae non mortis causa donata sunt licebit et sine praetore auctore transigi. ¶ Sive igitur in menses singulos aut sive in dies sive in annos fuerint relicta, oratio locum habet. ¶ Sed et si non fuerint perpetuo relicta, sed usque ad annos certos, idem est. ¶ Si integra quantitas alimentorum fuerit legata ut ex usuris eius se alat et mortis tempore pecuniam restituat, non cessabit oratio, licet non in annos singulos videatur id relictum. ¶ Sed et si certa quantitas relicta sit Titio vel Seiae [?] ut inde alimenta Seio praestentur, magis est ut transigere Titius possit cum herede; nec enim transactione Titii minuuntur alimenta Seii. ¶ Idemque est et si per fideicommissum alimenta ab herede legatario fuerint relicta. ¶ Eam transactionem oratio improbat quae idcirco fit ut quis repraesentatam pecuniam consumat. ¶ Quid ergo si quis citra praetoris auctoritatem transegerit, ut quod per singulos annos erat ei relictum mox consequeretur per singulos menses, aut quod si quid relictum erat per singulos menses mox consequitur per singulos dies, quid deinde si quod consummato anno accipere in initio anni consequatur? Et puto eam transactionem valere, quia meliorem condicionem suam tali transactione alimentarius facit. Noluit enim oratio alimenta per transactionem intercipi. ¶ Nihil autem interest utrum libertini sint quibus alimenta relicta sunt an ingenui, tantum locupletes an minus. ¶ Vult igitur oratio apud praetorem de istis quaeri: in primis de causa transactionis, deinde de modo, tertio de persona transigentium. ¶ In causa hoc erit requirendum, quae causa sit transigendi; sine causa enim transigentes nemini audiet praetor. ¶ Causae fere huiusmodi solent allegari: si alibi alimentarius habitat, alibi is qui destinet domicilium transferre alicubi vel eorum, aut si causa aliqua urgeat praesentis pecuniae, aut si a pluribus ei alimenta relicta sunt et minutatim singulos convenire ei difficile sit, aut si aliqua causa fuit ut plures solent incidere quae praetori suadeat admittere transactionem. ¶ Modus quoque pecuniae quae in transactionem venit aestimandus est, utputa quantitas transactionis. Nam etiam ex modo fides transactionis aestimabitur. Modus autem pro aetate eius qui transigit arbitrandus est et valetudine. Nam aliter cum puero, aliter cum iuvene, aliter cum sene transigi palam est. ¶ Constat enim alimenta cum vita finiri. ¶ Sed et personarum contemplatio habenda est, hoc est cuius vitae sint hi quibus alimenta relicta sunt, utrum frugi vitae hi sint qui aliunde sufficere sibi possint, an sequioris qui de alimentis pendeant. ¶ In persona autem eius a quo alimenta relicta sunt haec erunt spectanda: in quibus sit facultatibus, cuius propositi cuiusque opinionis. Tunc enim apparebit numquid circumvenire velit eum cum quo transigit. ¶ Qui transigit de alimentis non videbitur neque de habitatione neque de vestiario transegisse, cum divus Marcus specialiter etiam de istis transigi voluerit. ¶ Sed si quis de alimentis transegerit, non habebit necesse etiam de habitatione et ceteris invitus transigere. Potest igitur de omnibus simul vel de quibusdam facere transactionem. ¶ De salario quoque arbitrio praetoris transigendum est. ¶ Si uni pluribus vel fundus ad alimenta fuerit relictus velitque eum distrahere, necesse est praetorem de distractione eius et transactione arbitrari. ¶ Sed si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus et hi inter se transigant, sine praetoris auctoritate facta transactio rata esse non debet. ¶ Idem est et si ager fuerit in alimenta obligatus; nam nec pignus ad hoc datum inconsulto praetore poterit liberari. ¶ Arbitratu praetoris vel de universis alimentis vel de parte eorum transigi oportere plus quam manifestum est.

Si praetor aditus citra causae cognitionem transigi permiserit, transactio nullius erit momenti. Praetori enim ea res quaerenda commissa est, non neglegenda nec donanda [?]. ¶ Sed et si non de omnibus quaesierit quae oratio mandat, hoc est de causa, de modo, de persona transigentium, dicendum est, quamvis de quibusdam quaesierit, transactionem esse irritam. ¶ Sed nec mandare ex hac causa iurisdictionem vel praeses provinciae vel praetor poterit. ¶ Transactiones alimentorum etiam apud procuratorem Caesaris fieri possunt, scilicet si a fisco petantur alimenta, secundum quod apud praetores etiam transigi poterit. ¶ Sicubi vel quaestio esset de alimentis, transactum autem debere fuit, transactio valere inconsulto praetore non potest, ne circumveniatur oratio; fingi enim lites poterunt ut transactio etiam citra praetoris auctoritatem fiat. ¶ Sed et si alimenta et praeterea legatum praesenti die datum sit et transactum fuerit citra praetoris auctoritatem, id quod datum est imputabitur prius in legatum quod praesenti die datum est, et superfluum in alimentaria causa. ¶ Si quis de alimentis transegerit sine praetoris auctoritate, id quod datum est in praeterita alimenta cedet, nec interest an tantum in quantitate sit debita quantum quod datum est, an minus an etiam plus. Nam et si minus sit, adhuc tamen id quod in solutum datum est in praeterita alimenta imputabitur. ¶ Sane si is qui de alimentis transegit locupletior factus sit ea solutione, in id quod factus est locupletior aequissimum erit in eum dari repetitionem; nec enim debet ex alieno damno esse locuples. ¶ Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta hominum honestioris loci, veluti salarium annuum vel usus fructus, transactio etiam sine praetore fieri potest. ¶ Ceterum si usus fructus alimentorum modicus vice sit relictus, dico transactionem citra praetorem factam nullius esse momenti. ¶ Si cui non nummus ad alimenta sed frumentum atque oleum et cetera quae ad victum sunt necessaria fuerint relicta, non poterit de his transigere, sive annua sive menstrua ei relinquantur. ¶ Si tamen ita sine praetore transegerit ut in vicem eorum nummum quod annis vel quot mensibus acciperet, neque diem neque modum permutavit sed tantum genus. ¶ Vel e contrario si pactum sit ut in generibus alimenta acciperet quae in nummis ei relicta fuissent, vel vinum pro oleo vel oleum pro vino, vel quod aliud pacto commutavit, vel locum permutavit ut quae erant ei Romae alimenta relicta in municipio vel in provincia acciperet vel contra. ¶ Vel si personam commutavit, ut quod a pluribus erat accepturus ab uno acciperet vel alium pro alio debitore acciperet: haec omnia habent disceptationem praetoris, et pro utilitate alimentarii accipienda sunt. ¶ Si ad habitationem certa quantitas sit annua relicta et ita sit transactum sine praetore ut habitatio praestaretur, valet transactio, quia fructus habitationis praestatur licet nunc vel in cenaculo subiecto transactio sit. ¶ Hereditarium [?] quoque super habitatione quae erat relicta placuit certam quantitatem praestari: transactio rata est etiam sine praetore.

Iul. l. i. op. ¶ Qui cum tutoribus suis de sola portione administratae tutelae suae egerat et transegerat, adversus eosdem tutores ex persona fratris sui cui heres extiterat agens praescriptione factae transactionis non summovebitur. ¶ Et transactio quaecumque sit de his tantum de quibus inter convenientes placuit interposita creditur. ¶ Qui per fallaciam coheredis ignorans universa quae in vero erant instrumentum transactionis sine aquiliana stipulatione interposuit, non tam paciscitur quam decipitur. ¶ Et qui nondum etiam ad sententiam contra patris testamentum pronuntiatum aliis cum adversariis pacto transegerit, tamen in his interpositum pactum nocebit de quibus inter eos actum esse probatur. Sed in his tantum transactio obest, quamvis maior annis XXV. eam interposuit, de quibus actum probabitur. Nam ea quorum actiones competere ei postea compertum est, iniquum est perimi pacto id de quo cogitatum non docetur.

Id. l. i. resp. Aere [?] filiorum quos in potestate non habuit transigentem patrem minime eis obesse placet.

Id. l. iii. ad ed. Post rem iudicatam etiam si provocatio non est interposita, tamen si negetur iudicatum esse vel ignorari potest an iudicatum sit, quia adhuc lis subesse potest, transactio fieri potest.

Celsus l. iii. dig. Non est ferendus qui generaliter in his quae testamento ei relicta sunt transegerit, si postea causetur de eo solo se cogitasse quod prima parte testamenti ac non etiam quod posteriore legatum sit. ¶ Si tamen postea codicilli proferuntur, non improbe mihi dicturus videtur de eo dumtaxat se cogitasse quod illarum tabularum quas tunc noverat scriptura continetur.

Ae. [?] l. i. ad l. xx. hered. Nulli procuratorum principis inconsulto principe transigere licet.

Scev. l. ii. resp. Controversia inter legitimum et scriptum heredem orta est, eaque transactione facta certa lege finita est.